

มนุษยศาสตร์

การอภิปรายเรื่อง

เสียงจากสังคมชายแดน – ชายขอบ

ถอดเทปการอภิปรายเรื่อง “เสียงจากสังคมชายแดน-ชายขอบ”

เฉพาะส่วนการอภิปรายของหัวหน้าโครงการและที่ปรึกษาฯ และการอภิปรายจากที่ประชุม

พุธ ๑๖ มีนาคม ๒๕๔๘

ผู้ดำเนินการอภิปราย

สวัสดีค่ะท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน วันนี้เรามานั่งรวมกันในที่นี้เพื่อรับฟังการเสวนาในหัวข้อเรื่อง “เสียงจากสังคมชายแดน-ชายขอบ” ซึ่งเป็นชื่อเรื่องของการนำเสนอผลงานวิจัยจากนักวิจัยท้องถิ่น เรื่องนี้เป็นเหมือนกับบทสรุปของโครงการอบรมวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์-โบราณคดี และชาติพันธุ์ ซึ่งได้รับทุนและการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือที่เรียกง่ายๆ ว่า สกว.

ความมุ่งหมายก็คือว่า ต้องการจะฟื้นฟูจิตสำนึกของคนท้องถิ่น โดยการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อนำสิ่งที่เรียกว่าองค์กรชุมชนตามธรรมชาติกลับคืนมา ดิฉันขอเรียนเชิญท่านอาจารย์ ปิยะวัติ บุญ-หลง ซึ่งเป็นผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนโครงการวิจัยเชิญเปิดงานได้เลยค่ะ

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง

ขอบพระคุณครับ นมัสการพระคุณเจ้า กราบเรียนท่านอาจารย์ศรีศักร และท่านผู้มีเกียรติทุกท่านนะครับ ในนามของ สกว. เรามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสร่วมสนับสนุนโครงการวิจัยนี้ ชื่อโครงการนี้อาจจะผิดแปลกจากงานวิจัยทั่วไปอย่างที่ท่านพิธีกรได้พูดถึงนะครับ เป็นโครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งแนวคิดของโครงการนี้ เดี่ยวท่านอาจารย์ศรีศักรคงจะเล่าให้ฟังโดยละเอียด

แต่เหตุผลที่ทางสกว. ได้เข้ามาสนับสนุนก็เนื่องจากมองเห็นว่าเป็นเรื่องที่ทำงานวิจัยในแนวใหม่ โดยใช้โจทย์ของท้องถิ่น และคนของท้องถิ่นเป็นนักวิจัยในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็มีความแม่นยำทางวิชาการ มีการหาข้อมูลพื้นฐาน มีการสรุป มีการวิเคราะห์ มีหลักฐานเป็นที่ยอมรับได้ ซึ่งผมคิดว่าเป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งที่จะเชื่อมความรู้ท้องถิ่นเข้ากับความรู้ที่เราเรียกว่าเป็นกระบวนการสากลที่เกิดจากนักวิจัยที่ได้รับการฝึกฝนในแบบแผนที่เป็นที่ยอมรับอยู่ปกตินี้ครับ

งานนั้นนอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้คนท้องถิ่นได้มีโอกาสเข้าร่วมในการหาความรู้ในการสร้างและวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นของท้องถิ่นเองแล้ว ผมคิดว่าอีกส่วนหนึ่งก็เป็นการวิจัยสองทางคือนักวิจัยจากข้างนอก นักวิจัยอาวุโส ที่ปรึกษาที่เข้าไป ก็คงได้เรียนรู้อะไรบางอย่างจากท้องถิ่น

ด้วย จากภูมิปัญญาที่อยู่ในท้องถิ่น สำหรับกรณีศึกษาที่ได้นำมาเสนอในที่นี้จะกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศไทย ซึ่งเป็นที่น่าสนใจมากกว่าเลือกอย่างไร

ตามชื่อของการจัดเสวนาในเรื่องนี้ก็จะเห็นว่าเงื่อนไขหรือเกณฑ์อันหนึ่งที่ใช้ในการกำหนดพื้นที่ในการศึกษาก็คือพื้นที่ชายแดนและชายขอบ ท่านอาจารย์ศรีศักรคงจะให้เหตุได้ดีกว่านี้เยอะว่า เหตุใดจึงมีพื้นที่อยู่ทั่วประเทศและในลักษณะที่นำมาเสนอในที่นี้

ผมขอบพระคุณท่านอาจารย์ศรีศักรและทีมงาน ตลอดจนนักวิจัยท้องถิ่นที่ได้ใช้ความพยายามอุตสาหะวิริยะในการทำงานวิจัยทั้งโครงการนี้จนสำเร็จลุล่วงมาถึงจุดนี้นะครับ แต่ว่าก็คงไม่ใช่เป็นที่สิ้นสุดของงาน เราคงจะต้องทำงานต่อไปอีกในหลายรูปแบบหลังจากการเสนอผลงานในวันนี้แล้ว และทางสกว.ก็ยินดีจะร่วมสนับสนุนต่อไปเป็นอย่างยิ่งครับ ขอขอบพระคุณและขอเปิดงานครับ

แนะนำโครงการทั้ง ๕ พื้นที่ สรุปเนื้อหาโครงการวิจัยฯ แต่ละพื้นที่ พ.ศ. ๑๖ มีนาคม ๒๕๔๘

ศรีศักร วัลลิโกดม

กราบมนัสการพระคุณเจ้า ท่านผู้ร่วมอำนวยการสกว. ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ผมรู้สึกตื่นเต้นที่ได้มาในวันนี้ ที่ตื่นเต้นก็เพราะว่า การสัมมนาในวันนี้เป็นการมารับฟังความรู้บางอย่างที่ทุกท่านก็มีส่วนร่วม งานวิจัยในครั้งนี้ถือว่าการเรียนรู้ร่วมกัน ผมเชื่อในคำจำกัดความของท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก ที่บอกว่า การวิจัยคือกระบวนการการเรียนรู้ ซึ่งจะผุดผ่นไปจากสภาพวิจัยแห่งชาติที่จะต้องมีการบะอะไรมากมาย แต่กระบวนการเรียนรู้ในวันนี้ คือเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราจะมาประชุมในวันนี้ก็คือการมาเรียนรู้ร่วมกัน เพราะข้อมูลแต่ละแห่งมาใช้ในการแลกเปลี่ยนกันได้ เวลาที่มีนักวิจัยตั้งหลายภูมิภาคที่เข้ามาอยู่ที่นี่รวมทั้งที่อื่นๆ ด้วย ก็จะได้มาพบปะพูดคุยกัน

ผมอยากจะเสนอให้งานอันนี้เป็น informal คือธรรมดาๆ เป็นกันเอง ถึงจะสนุกนะครับ ที่นี้ก่อนอื่นที่จะเริ่มพูดถึงงานวิจัย ผมอยากจะแถลงถึงเรื่องความคิด concept ว่า ทำไมเราทำงานวิจัยอันนี้นะครับ งานวิจัยอันนี้นะครับ ก่อนอื่นต้องขอขอบคุณ สกว. โดยเฉพาะท่านอาจารย์ปิยะ วัติ บุญ-หลง ที่ยอมเอาเงิน สกว. มาให้พวกเราทำ เพราะว่าไม่มีประเด็นมาก่อนที่ว่าจะเอาทุนวิจัยไปให้แก่คนชาวบ้านทำ เป็นสิ่งที่ยอมรับเหมือนกันว่าทาง สกว. ก็เสี่ยงเหมือนกัน เป็นสิ่งที่ผมตระหนักอยู่ตลอดเวลา

ทีนี้ทำไมต้องทำอย่างนั้น ท่านเห็นไหมว่า ในงานวิจัยที่ผ่านมาใน ๔๐ ปีนี้ เวลาพูดถึงท้องถิ่นหรือในการพัฒนาก็ตาม ในการพัฒนาจะไปพบกับคนสองกลุ่ม กลุ่มผู้ที่ไปเปลี่ยนเขาเป็นกลุ่มที่มาจากภายนอกกับกลุ่มที่อยู่ข้างในที่ถูกเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลาที่เรากำลังพัฒนาไป เราพึ่งความเห็นหรือผลงานวิจัยจากคนที่อยู่ข้างนอกทั้งสิ้น ถ้าจะบอกว่าคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมก็แต่เพียงเล็กน้อย แต่หาได้มีข้อมูลข้อเท็จจริงหรือผลงานที่ออกมาจากคนภายในผู้ที่เราจะไปเปลี่ยนเขาได้เลย เหตุนี้การวิจัยจึงเต็มไปด้วยการใช้ value judgment จากข้างนอกทั้งสิ้น ก็เลยไม่มีความต้องการ โลกทัศน์ของคนท้องถิ่น แต่ครั้งนี้เป็นการเบรคที่ว่า คนนอกอย่างพวกผมเป็นเพียงพี่เลี้ยงเท่านั้นเอง แต่คนข้างในจะบอกว่าเขาเป็นอะไร

ผมเปรียบเทียบการวิจัยครั้งนี้ว่าเป็นการวิจัยจากคนที่อยู่ภายใน เปรียบเหมือนตัวหนอน ที่แล้วมาเป็นงานจากพวกนกทั้งสิ้น ในงานทางมานุษยวิทยา นี่เรามอง เรามีกรอบในการมองสังคมสองอย่างด้วยกัน อย่างหนึ่งคือ การมองแบบนก ขึ้นเครื่องบินไปก็มองเห็นว่าถิ่นฐานบ้านช่องเป็นอย่างไร จะสร้างเขื่อน จะสร้างโรงงานอุตสาหกรรมคุณก็ทำไป พอมองภูมิประเทศท้องถิ่นแล้ว เหมือนนกนั่นนะ มีอาหารที่ไหนก็จะไปจิกกินตะบันเลย นั่นคือการมองแบบนก แต่ว่าไม่เคยมองแบบตัวหนอนเลย ตัวหนอนที่อยู่กับสภาพแวดล้อมที่รู้รอบรู้หนวกกับสภาพแวดล้อมที่ความเดือดร้อน สิ่งเหล่านี้ไม่เคยปรากฏในสังคมไทยในกระบวนการพัฒนามา แถมยังบอกว่าประชาชนมีส่วนร่วม หาได้มีสิ่งเหล่านี้สะท้อนจากข้างในเลย

แต่ครั้งนี้เป็นการที่ออกมาจากภายใน ผมจึงเรียกผลงานวิจัยในครั้งนี่ว่ามาจากคนที่เป็นตัวหนอนไม่ใช่นกเป็นการมองจากข้างใน แล้วทำไมถึงพูดถึงเรื่องชายแดนชายขอบ เหตุที่เรียกชายแดนชายขอบ ชายแดนหมายถึงในด้านภูมิศาสตร์ คนที่อยู่ในท้องถิ่นเขตชายแดนห่างไกลจากศูนย์กลางอาจจะติดกับเขตแดนของเพื่อนบ้านก็ได้ นั่นเรียกว่าชายแดน แต่ชายขอบนี้หมายถึงคนในสังคมไทยที่อยู่ในสภาพด้อยโอกาสหรือไม่มีโอกาสเหมือนกับคนอื่น ๆ เขา เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเลือกทำวิจัยครั้งนี้ก็เลือกจากชายแดนชายขอบโดยตรง เพราะสิ่งเหล่านี้เรารู้้น้อย เราไม่ค่อยรู้เท่าไร

สภาพของคนชายแดนชายขอบ คือ

๑. ห่างไกลจากศูนย์กลางอยู่ใกล้กับเขตแดนของประเทศอื่น
๒. คนเหล่านั้นอยู่ในสถานะที่ด้อยโอกาส

แต่ความที่ด้อยโอกาสไม่จำเป็นต้องอยู่ชายแดนชายขอบ ที่ไหนก็ด้อยโอกาสได้ แต่ว่าคนที่อยู่ชายแดนชายขอบมีปัญหาทั้งสองอย่างนี้ นี่เป็นคนชายแดนชายขอบ

ทีนี้เรามองคนชายแดนชายขอบอย่างไร ในทางวิชาการ ผมมองว่าคนชายแดนชายขอบนั้นส่วนใหญ่จะอยู่ในสังคมแบบประเพณีที่ผูกอยู่กับชีวิตเดิมๆ แต่เขามาเผชิญปัญหาการเปลี่ยนผ่านนะครับ จากการเปลี่ยนแปลงที่มาจากข้างนอก เขาจึงอยู่ในสภาพที่ต้องปรับตัว การปรับตัว

ของเขาจะไม่เหมือนกับผู้ที่อยู่ในเขตเมืองหรือเขตที่ใกล้กับศูนย์กลาง เพราะว่าเขาจะปรับตัวได้ช้า การปรับตัวได้ช้า จึงเกิดสภาพ culture lag คือความล่าช้าทางวัฒนธรรม เวลาเราพัฒนาอะไรต่างๆ เหล่านี้ เราจึงเจอปัญหาอย่างนี้ การพัฒนาสังคมไทย ท้องถิ่นแต่ละแห่งไม่เท่ากันในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม บางอย่างล่าช้า บางอย่างก้าวหน้า เพราะฉะนั้นจะใช้อะไรที่เป็นมาตรฐานหรือคุณภาพเดียวกันไม่ได้ ผมจึงยึดอัดกับการมีคณะประเมินคุณภาพอะไรต่างเหล่านี้ มองจากส่วนกลางเข้าไป พอวัดออกมาทั้งหมดที่ लेकर

แล้วเรื่องหัวใจของความเข้าใจอันนี้ก็คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั่นเอง **ความไม่เท่ากันของวัฒนธรรมก็คือความหลากหลายที่เกิดขึ้นในประเทศเรา** แต่แผนที่สำคัญที่สุดคือ บ้านเมืองเรา เป็นบ้านเมืองที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดในโลกนะครับ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมาก แต่ละท้องถิ่นก็มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ทำให้ระบบนิเวศวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปทั้งสิ้น ถ้าไม่เข้าใจก็ยากแก่การพัฒนา ขณะนี้ที่เราทำก็พยายามเอาจากสิ่งข้างในที่เขาพูดถึง ผมถึงบอกว่าในเวลานี้ ในกรณีของภาคใต้เป็นต้น รัฐเองปรารถนาดีต่อสังคมในภาคใต้ อยากจะสร้างให้เกิดสันติสุขขึ้นมา แต่รัฐไม่เคยมองว่าคนภาคใต้เขาคิดยังไงเลย ไม่เคยมีเสียงเรียกร้องจากคนข้างในเลย แต่รัฐฟังจากเสียงนกเสียงกา เสียงเหี้ยว เสียงจากพิราบทั้งสิ้น **พวกนี้กันนะครับ ให้ถูกอย่างไรงี้** แต่มีอะไรบางอย่างที่ยืนยันว่ามาจากข้อเท็จจริงที่เดือดร้อนจริงๆ

นี่แหละครับการวิจัยครั้งนี้เพื่อที่จะนำเอานักวิจัยที่เป็นตัวหนอนออกมา แสดงความรู้สึกนึกคิดออกมาเพื่อให้คนหลายฝ่ายหลายวัฒนธรรมที่อยู่ในประเทศได้รับรู้ ได้แลกเปลี่ยนกัน ความเข้าใจในทางวัฒนธรรมนี้แหละครับจะทำให้เราอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ถ้าตราบใดที่ยังไม่เข้าใจและมองเขาด้วยการใช้สายตาหรือค่านิยมของตัวเองไปตัดสิน เป็นเรื่องอันตรายอย่างที่เกิดขึ้นในขณะนี้ เพราะฉะนั้นการวิจัยครั้งนี้ เป็นการนำเอานักวิจัยที่เป็นตัวหนอนเสนอให้ฟัง แล้วท่านที่เป็นนกเป็นอะไรจะวิพากษ์วิจารณ์ก็ได้ครับ แต่ก็มีหนอนหลายชุดนะครับ เพราะว่าห่าภูมิภาคนี้ก็มีหนอนหลายแห่ง อันนี้คือความคิดที่เราอยากจะทำ

ที่นี้ในการศึกษาอันนี้เราได้แบ่งออกมาเป็น ๕ โครงการด้วยกัน ตามเขตชายแดนแต่ละภูมิภาค เราเริ่มตั้งแต่ภาคเหนือก่อน

ที่ภาคเหนือะครับมีอยู่สองแห่งด้วยกันที่เราเลือก ที่เลือกนี้เพราะอะไรทราบไหมครับ ในการเลือกวิจัย เราไม่สามารถเลือกด้วยเกณฑ์แบบฉบับการวิจัยได้ เราต้องเลือกว่าคนในท้องถิ่นมีความพร้อมไหมที่จะทำ เราจึง base on คนในท้องถิ่นมาก เวลาท่านตั้งคำถามว่าทำไมต้องเลือกที่นี่ ที่โน่น ผมบอกผมตอบไม่ได้ แต่ดูที่เขาพร้อมแล้วนำสิ่งที่เขาศึกษามาวิเคราะห์ แล้วเลือกสองแห่งครับ

แห่งแรกคือที่ลุ่มแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเชียงของและเวียงแก่น เหตุที่เลือกก็เพราะมีหนองที่พอจะทำงานวิจัยได้อยู่ ผมว่าความไม่เท่ากันนี้ครับ ไม่ใช่คุณให้ทุนวิจัยแล้วจะไปได้ทุกหัวระแหง เราต้องดูว่าเขาทำได้ไหม เพราะว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่เรียกว่า semi-literate society คือสังคมที่ลายลักษณ์ คือไม่ใช่ว่าคนทุกคนจะเข้าใจ เขาอยู่ไปวันๆ หนึ่ง แต่มีบางคนเขามีสติปัญญา เราต้องเลือกคนที่มีสติปัญญาในท้องถิ่นมาทำงานวิจัย แต่เราก็ไม่ได้ปล่อยให้เขาทำโดยโดดๆ เรามีส่วนร่วมด้วย งานวิจัยนี้จึงประกอบด้วยทั้งคนนอกและคนใน แม้ว่าคนในจะเป็นพระเอกก็ตาม

คนนอกจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสองระดับด้วยกัน ระดับแรกเป็นนักวิจัยรุ่นเด็กซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาจารย์ในคณะภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ปรานี คือพวกนี้ได้รับการถ่ายทอดทางวิชามานุษยวิทยาพอสมควรเพื่อที่จะเข้าไปช่วยเป็นพี่เลี้ยงของชาวบ้านที่จะทำการวิจัย แล้วก็ยังมีนักวิจัยรุ่นเก่า อย่างผมอีกชุดหนึ่งเป็นที่ปรึกษา คือนักวิจัยรุ่นเก่า นี่ บางคนก็หง่อมแล้วนะครับ โดยเฉพาะท่านอาจารย์สุเทพ อาจารย์ยอจิน ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาอาวุโส ผ่านงานวิจัยทางท้องถิ่นมากมาย พวกเราก็เข้าไปช่วยเป็นที่ปรึกษา ไปประเมิน แต่ทั้งสามกลุ่มนักวิจัยทั้งข้างในข้างนอกสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ข้อมูลของนักวิจัยท้องถิ่นเป็นฐานที่เราจะรวบรวมมาตั้งคำถาม งานวิจัยจึงเป็นขั้นตอนระยะแรกมอบหมายงานให้ให้นักวิจัยในท้องถิ่นได้ทำ เมื่อใช้ power point ได้ฉายแล้วนะครับว่าวิธีการนี้เราเรียกวิธีการ ethnography วิธีการของ ethnography นี้เป็นข้อมูลของนักมานุษยวิทยาในการเก็บข้อมูลท้องถิ่น คำว่า ethnography คือการที่พยายามศึกษาชุมชน สภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านให้ได้ สืบสาวราวเรื่องของตนเอง ย้อนหลังไปถึงปัจจุบัน ยกตัวอย่างให้คนในท้องถิ่นปัจจุบันได้รับรู้ หรือพูดง่ายๆ ว่าเป็นประวัติศาสตร์สังคม แต่ไม่ใช่เป็นประวัติศาสตร์สังคมที่ตายเคลื่อนมาถึงปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น คนในท้องถิ่นเราไม่รู้ว่าเขาเป็นอย่างไรมาก่อน คนในท้องถิ่นเราไม่รู้ว่าเขาเป็นใคร ไปหาเอกสารทางราชการก็รู้ว่านี่คือหมู่บ้านนี้ ได้แต่ชื่อหมู่บ้าน แล้วบางทีก็ไปอ้างพงศาวดาร แต่ไม่รู้จักว่าชาวบ้านคืออะไรเลย ข้อมูลนี้ขาดหัวราชอาณาจักร

ที่นั่นที่เราไปทำ ให้ชาวบ้านได้สืบสาวราวเรื่องความเป็นมาของตัวเอง สืบย้อนหลังไปถึง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้อย่างไร แล้วอยู่รวมกันมาอย่างไร นั่นคือประวัติศาสตร์สังคมนะครับ รู้ว่าใครเป็นคนสำคัญ ใครเป็นคนมีปัญหา อะไรต่างๆ นี่คือเรื่อง ethnography

แล้ว ethnography ประกอบด้วยการมองอย่างภาพรวม ตั้งแต่ตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ ชุมชนท้องถิ่น ประวัติความเป็นมา ความสัมพันธ์กับสังคม ระบบเศรษฐกิจ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และการเปลี่ยนแปลง นี่คือหัวข้อที่เราให้นักวิจัยท้องถิ่นทำ ท่านลองจินตนาการดูซิ คนในท้องถิ่นจะทำได้ดีกว่าคนข้างนอก นอกอย่างผมไม่มีทางรู้หรอกครับ แต่หนอนเท่านั้นที่รู้ เพราะเขาเกิดมาเขาก็อยู่แต่ในนี้ เขารู้จักอันโน้นอันนี้ขึ้นมา ผมเห็นว่างานอันนี้ไม่มีใครทำได้ดีกว่าหนอน ถ้า

นกเข้าไปก็ไปสัมภาษณ์หลายๆ เขามา เขียนแสดงผลงาน ก็ได้แต่ภาพนิ่ง แต่ถ้าหากว่าเขาค้นคว้าของเขา เขาอยู่กันมาตลอดชีวิตของเขา เขาสามารถบรรยายได้ละเอียด

เมื่อเฟสแรกผ่านไป เราได้ข้อมูลตั้งปึกเบ้อเรอเลยซึ่งยังไม่ได้วิเคราะห์ นี่คือฐานข้อมูลที่เป็นจริง เราไม่ได้ปรุงแต่ง เพราะว่าเขาออกมาจากชีวิตของเขา หลังจากนั้นเราก็เอามาเป็นฐานในการตั้งคำถาม แนะนำอีกทีหนึ่ง ค่อยๆ เกลาไป สิ่งที่เขาเสนอเฟสแรกก็คือภาพนิ่ง ที่จำอะไรได้ก็ว่ากันไป หรือที่สังเกตได้ก็ว่ากันไป หรือว่าบางทีใช้เรื่องในอุดมคติกันไป เขาก็ต้องบอกแต่เรื่องดีๆ เรื่องขัดแย้งเขาก็ไม่บอก

พอเราได้ฐานข้อมูลเราก็ช่วยกันตั้งคำถาม พุดคุยกันไป จากภาพนิ่งก็กลายเป็นภาพที่เคลื่อนไหว ภาพที่เคลื่อนไหวก็นำไปสู่ปัญหา อะไรบ้างที่เกิดกับชุมชนนำไปสู่ความเดือดร้อน เป็นลำดับครับ นักวิจัยท้องถิ่นได้เรียนรู้จากสิ่งเหล่านี้ จาก หนึ่ง สอง สาม ก็ได้ภาพที่เคลื่อนไหว รู้ปัญหาชัดเจน และที่สำคัญเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผมก็คือพวกเราได้เรียนรู้ครับ ท่านอาจารย์อดิน อาจารย์สุเทพ อาจารย์ปรานี รวมทั้งผมเอง บางเรื่องผมไม่เคยรู้เรื่องมาก่อนเลย แต่ผมได้เรียนรู้จากคนในท้องถิ่น สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนท้องถิ่นก็คือว่าเขาได้พลังครับ เขาคือผู้ให้กับเราบ้างไม่ใช่เราไปให้เขาละ เขาภูมิใจในสิ่งเหล่านี้เพราะเขาเป็นเจ้าของท้องที่ เขาจะอธิบายสิ่งต่างๆ เหล่านี้อย่างลุ่มลึก อันนี้เราเห็นเข้าไปถึงโลกทรรศน์หรือระบบอะไรต่างๆ มากมายเหลือเกิน

สิ่งที่สำคัญที่สุดท่านเห็นความเป็นชุมชน หลังจากที่ได้ดูแล้วนะครับ ความเป็นชุมชนที่พูดกันนี้ยังใช้ในการวิจัยต่างๆ คืออะไร เหมือนกับกางแผนที่ให้ดูว่ากระจุกนี้เป็นหมู่บ้านนั้น หมู่บ้านนี้ไม่เห็นหรอกครับจากแผนที่ ชุมชนต้องเห็นจากโครงสร้างของหมู่บ้านในสังคม คนที่อยู่ในชุมชนเขารู้ว่าใครเป็นใคร ใครเป็นผู้นำ เขาอยู่กันอย่างไร นั่นคือการเป็นชุมชนครับ ต้องมองจากข้างในมิฉะนั้น คุณมองจากแผนที่ จากอำเภอ จากตำบล คุณก็บอกว่ากลุ่มนั้น กลุ่มนี้ แต่ไม่รู้จักว่าเขาเป็นใคร แล้วเราได้สิ่งที่เป้นไม่ใช่ชุมชนเดียวๆ เราว่าสังคมแบบนี้เป็นสังคมชาวนา คำว่าชาวนาเราไม่จำเป็นต้องพูดถึงทำนาอย่างเดียวครับ เป็นสังคมซึ่งคนในท้องถิ่นแชร์ทรัพยากรกัน แชร์พื้นที่สาธารณะ เขามีการจัดการร่วมกัน เราถึงได้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เรียกว่านิเวศวัฒนธรรมพื้นที่สำคัญมากครับ เพราะคนที่อยู่หลายชุมชนในพื้นที่เดียวกัน เขาจะรู้ว่าเขาจะแชร์พื้นที่สาธารณะ หนองน้ำ ป่าเขา ลำคลอง ในการที่จะอยู่รวมกันอย่างไร มีกติกาอย่างไร เราได้นิเวศวัฒนธรรม จารีต ประเพณีของเขา สิ่งเหล่านี้ะครับคือสิ่งที่ได้จากข้างใน

งานวิจัยอันนี้เปลี่ยน concept อย่างที่ว่าเราต้องไปศึกษาชุมชนนั้นชุมชนนี้ เปลี่ยนหมดเลย เห็นเครือข่ายความสำคัญกัน แล้วพื้นที่ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นไม่เท่ากันหรอกครับ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ภายใน บางท้องถิ่นอาจจะมีพื้นที่กว้างแต่มีชุมชนไม่เท่าไร แต่บางแห่งพื้นที่ไม่มากแต่มีชุมชนเยอะ จะเข้าใจถึงสิ่งเหล่านี้ แล้วสิ่งเหล่านี้พอเรานำมาถึงระบบนิเวศทางวัฒนธรรมทันทีที่เราเห็นสิ่งที่เคลื่อนมาจากข้างนอก เพราะว่าชุมชนเหล่านั้น ท้องถิ่นเหล่านั้นอยู่ภายใต้รัฐ รัฐ

ต้องจัดการ เราจึงปฏิเสธความสำคัญของรัฐไม่ได้ แต่รัฐเข้ามาในสิ่งที่เรียกว่านิเวศทางการเมืองและเศรษฐกิจ เราเห็นภาพการเคลื่อนเข้ามาที่กระทบกับนิเวศทางวัฒนธรรมของเขา ที่เข้ามาทางการเมืองและเศรษฐกิจ

ยกตัวอย่างว่า ตรงนี้แบ่งเป็นเขตอุตสาหกรรม ตรงนี้จะทำเขื่อนเพื่อเอาน้ำไปใช้ที่โน่นที่นี้ เห็นไหมครับเข้าไปเกี่ยวข้องเขาแล้ว แล้วบางทีเราขยายเขตการเมืองเศรษฐกิจเข้าไป ละเมิดลบเขตทางวัฒนธรรมของเขาหมดเลย จึงเกิดปัญหาขึ้นมา แล้วที่รุนแรงขณะนี้ ผลงานวิจัยที่ออกมาแทบทุกแห่งพบว่า ผลกระทบทางนิเวศทางการเมืองและเศรษฐกิจลงกระทบกับนิเวศทางวัฒนธรรม นั่นคือความเดือดร้อนของชาวบ้าน ที่สำคัญคือการแย่งทรัพยากรของชาวบ้าน แย่งโดยไม่รู้ตัว แย่งโดยที่ไม่คิด จึงเกิดการขัดแย้งขึ้นมา ผมไม่โทษรัฐ แล้วเวลามาชอบายก็พูดกันคนละอย่าง

ทางรัฐก็มองทางนิเวศการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ของชาวบ้านทางนิเวศวัฒนธรรมแบบตัวหนอน สิ่งเหล่านี้เกิดการขัดแย้งทั่วราชอาณาจักร ปัญหาเหนือจดได้ ภาพที่เห็นขณะนี้ ยกตัวอย่างในกรณีของแม่น้ำโขง เขตเชียงของ เชียงราย เห็นไหมครับนิเวศทางการเมืองที่เข้ามานั้นลักษณะเป็น globalize เลย เพราะมาจากจีนรุกพื้นที่แม่น้ำโขง ทำให้นิเวศทางวัฒนธรรมของคนเหล่านั้นที่อยู่กันอย่างสบายๆ หวันไหวหมดเลย สิ่งเหล่านี้เราเห็นภาพการรุกของคนจีนที่แม่น้ำโขงกระทบคนเชียงของ เวียงแก่นมาก แต่เมื่อเราให้เขาศึกษาด้วยตัวเอง เห็นไหมครับ เขามีการจัดทรัพยากรแชร์พื้นที่กัน คนในเวียงแก่น เชียงของแยกไม่ออกจากคนฝั่งแม่น้ำลาว แล้วเขาใช้พื้นที่สาธารณะของแม่น้ำโขงร่วมกัน จับปลาบึกก็แชร์ทั้งสองฝ่าย

เราเอานิเวศทางการเมืองและเศรษฐกิจเข้าไปก็เป็นปัญหาขึ้นมา และขณะเดียวกันสังคมแบบนี้เรามีการเคลื่อนย้ายคนกันตลอดเวลา ข้ามเขตแดนมาตั้งถิ่นฐาน เพราะฉะนั้นเขตเชียงแสน เวียงแก่นจึงเต็มไปด้วยคนหลายชาติพันธุ์ เขาก็มาสังสรรค์อันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่นะครับ เราเห็นกระบวนการหลายอย่างที่จะมารวมกันเป็นถิ่นเดียวกันจากระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม คือสิ่งที่เราเห็นในความเป็นจริง แต่ข้อมูลเหล่านี้จะไม่นำไปใช้ในการพิจารณาพัฒนาอะไรของบ้านเมืองแม้แต่น้อย เพราะเห็นว่าช้า กว่าจะทำช้าครับ จุดอ่อนของการทำวิจัยอย่างนี้คือต้องช้าครับ เร็วไม่ได้ ตามการวางแผนไม่ได้

ถัดไปเป็นเขตเวียงป่าเป้า ผมคิดว่าเป็นhubเขาที่ดีที่สุดในการศึกษาทางนี้ เพราะhubเขาเวียงป่าเป้าอยู่บริเวณที่เรียกว่าต้นน้ำลาวตอนเหนือ ลำน้ำแม่ลาวเริ่มตั้งแต่เขตดอยสะเก็ด ผ่านแม่สรวยไปลงเชียงราย พอผ่านอำเภอแม่สรวยจะไปรวมกันลำน้ำกกอันนั้นเป็นแม่น้ำลาวตอนล่าง แม่ลาวตอนบนเห็นภาพวิถีชีวิตเก่าอยู่ คนที่อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำลาวตอนบนนี่อาศัยแม่น้ำลาวเป็นเส้นชีวิต เขาจะมีการจัดการน้ำ การจัดการน้ำคือหัวใจในการตั้งชุมชน แล้วการจัดการน้ำปรากฏในรูประบบเหมืองฝายซึ่งมีทั้งน้ำอุปโภคและน้ำบริโภคและน้ำในการเกษตร ทั้งนี้

เพราะอะไรทราบไหมครับ เพราะว่าในเขตภาคเหนือตรงนี้น้ำจำกัดมีไม่กี่สาย แต่ต้องแจกแจงไปให้กับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ ไม่ใช่ชุมชนเดียว นะครับ ต้องมีระบบจัดการ จึงเกิดมีแก้มือแก่มือขึ้นมา จะต้องร่วมมือกัน เป็นการจัดการน้ำในชลประทานราบซึ่งให้การยั่งยืนตั้งแต่ต้นน้ำในการอุปโภคบริโภคและน้ำในการเกษตร

ถ้าหากว่าท่านอ่านกฎหมายมังรายหรือเรื่องล้านนา นะครับ จะพบว่าเมืองฝายมีมาตั้งแต่สมัยเชียงรายแล้ว กฎหมายพระยามังราย เป็นกฎหมายซึ่งใช้เป็นพื้นฐานเพื่อให้การสนับสนุนการดำรงอยู่ให้ยั่งยืนของท้องถิ่น คือให้สิทธิคนในท้องถิ่นจัดการตนเอง ถ้าคนไหนไม่ร่วมมือในการเอาแรง กฎหมายจะปรับไหมอันนี้เป็นพื้นฐานของกฎหมายโบราณซึ่งไม่ใช่ปัจจุบัน แล้วคนในท้องถิ่นนี้แจกแจงกันเอง ร่วมมือกันเอง วัดเป็นศูนย์กลางของแต่ละชุมชน เวลาทีมงานวัดแต่ละวัดในทุกท้องถิ่นจะต้องไปร่วมกัน อย่างท่านเคยเห็นกลองแหวไหม จากวัดนี้เคลื่อนไปวัดโน้น ทำให้ความเป็นกลุ่มก้อนเกิดขึ้นมา นั่นเป็นการอยู่อย่างลักษณะยั่งยืนในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แต่ว่าที่เขตแม่ลาวถูกแทรกแซงโดยชลประทานหลวง อันนี้เป็นกรณีให้เห็นชัดเลยว่าเมื่อเปลี่ยนเป็นเขตชลประทานหลวงแล้วเกิดอะไรขึ้นมา ลำน้ำแม่สรวยซึ่งเป็นลำน้ำสาขาอันหนึ่งมาบรรจบลำน้ำแม่ลาวในเขตอำเภอแม่สรวย ชลประทานไปกันเป็นเขื่อน นี่เป็นชลประทานหลวงนะ การกันเขื่อนนั้นทำลายระบบเหมืองฝายหมดเลยทำให้เกิดน้ำท่วมกับชาวบ้าน แต่เจตนาทำให้เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ซึ่งไปใช้ในการเกษตร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับชาวบ้านแม้แต่น้อย แล้วโดยเฉพาะอันนี้เป็นวิบัติขนาดหนักเลย แล้วสิ่งที่เกิดขึ้นขณะนี้นักวิจัยตัวหนอนเขาจะมาเล่าให้ฟังอีกทีหนึ่ง

เกิดการแย่งน้ำในลำแม่น้ำแม่ลาวเป็นระยะๆ ไป นอกจากการสร้างเขื่อนแล้วนะครับ น้ำบางส่วนจะถูกสูบเข้าไปในสวนส้มของผู้เป็นนายทุนมากมายเหลือเกิน จนกระทั่งเด็กเกิดการทุเรศ จึงรวมตัวกันเกิดกลุ่มรักแม่น้ำขึ้นมา อุดสาที่ไปกักน้ำตรงนี้ว่าเลี้ยงปลานะ ขอเสียเถอะ เหมือนกับเราไปบวชต้นไม้ บวชอะไรต่างๆ อย่างนั้นนะครับ

ขณะนี้กำลังหนักมากของภาคเหนือ นะครับ เพราะน้ำถูกแย่งไปในการทำไร่ขนาดใหญ่ และที่สำคัญน้ำในเขตอำเภอแม่สรวยนี้จะถูกนำไปใช้ให้แก่ชุมชนจีนพลัดถิ่นในเขตดอยวาวี ถามว่าชาวบ้านชาวเมืองจะเดือดร้อนแค่ไหน พอชลประทานหลวงเข้าไปทำลายหมดเลย แล้วเราจะแก้ได้อย่างไร ที่ผมนำมาพูดวันนี้ยังดีใจว่าทันเวลางานวิจัยนี้ เพราะเรากำลังพูดกันถึงภัยแล้ง ในความรู้สึกของผม ไม่ใช่รัฐบาล นะครับ ในความรู้สึกผมว่าภัยแล้งนี้ร้ายแรงกว่าสึนามิเสียอีก เพราะจะแย่งน้ำกันทั่วราชอาณาจักร แต่ทุกคนมองไม่เห็น เดียวนี้ไปดูอีสานสิครับ อีสานเป็นตัวอย่างที่น่ากลัวที่สุดเลย เพราะพื้นที่ที่ชุ่มน้ำถูกทำลายหมด ให้ฝนตกลงมาอีกห้าร้อยห้าก็ยังไม่อยู่เลยนะครับ เพราะว่าพื้นที่ป่าโคกถูกทำให้เป็นพื้นที่พืชไร่หมดเลย พื้นที่ชุ่มน้ำหมดครับ ฝนยิ่งตกมากน้ำยิ่งท่วม แล้วก็ไม่อยู่ด้วย แล้วอีสานจะวิบัติมาก ยิ่งวิบัติมากขึ้นไปอีกเพราะดินเค็มอีก รุนแรงครับ

หมายความว่าสิ่งที่เราทำ เราจะเสนอประเด็นว่าการวิจัย แต่ละท้องถิ่นอาจจะนำมาเปรียบเทียบและนำมาใช้เพื่อเข้าใจตัวเอง นี่คือแม่ลาว ไม่ทราบว่าจะชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เป็นผลกระทบจากนิเวศทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เข้ามา

แหล่งที่สามก็คือที่ด่านซ้าย ที่ด่านซ้ายนี้คือตัวอย่างของการมีดุลยภาพสภาพแวดล้อม ที่เขตอำเภอด่านซ้าย ชุมชนตั้งอยู่ในเขตบริเวณลุ่มน้ำห้วย ลุ่มน้ำห้วยมีต้นน้ำตั้งอยู่ตั้งแต่พระธาตุศรีสองรักเรื่อยไปจนถึงปากน้ำที่ไปเชื่อมกับแม่น้ำเหืองเป็นหุบเขาเล็กๆ ประชาชนที่อยู่ในเขตด่านซ้ายตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำอยู่ในระบบที่มีดุลยภาพ เป็นการจัดการน้ำที่ดีมาก เพราะเขารักษาต้นน้ำและลำน้ำ

ลำน้ำที่นี้น่าสนใจกว่าที่อื่น เขาเอาไปใช้ในการเกษตรด้วยการสร้างฝัดคือกังหัน เขาจะระบบโบราณซึ่งให้มาหลายร้อยปีแล้วมาใช้ที่ด่านซ้าย ท้องถิ่นที่ทำการเกษตร ทำไร่ ทำนา จะใช้กังหันนี้ พัดน้ำไปแจกแจงในท้องที่ของเขา ก็เป็นการทำเศรษฐกิจแบบยั่งยืน แบบพอเพียงของเขา แล้วชุมชนที่อยู่ในด่านซ้ายนี้น่าสนใจมากครับ นอกจากมีบ้านแล้วยังมีส่วนครัวเล็กๆ ผมคิดว่าอุดมสมบูรณ์ที่สุด แต่จะเอาอย่างหรรษาและไก่ไม่มี แต่มีความร่มรื่น รักษาสภาพแวดล้อม นี่คืองานที่เราเห็นที่ด่านซ้าย

แต่ที่ด่านซ้ายมีปัญหา เพราะการรุกรานเศรษฐกิจการเมืองอีกทีหนึ่งเหมือนกัน คือการทองเที่ยว ทองเที่ยวที่ด่านซ้ายเรื่องผีตาโขน คนด่านซ้ายกราบไหว้พระธาตุศรีสองรัก พระธาตุศรีสองรักเป็นที่รวมทั้งผีและพุทธนะ ซึ่งอยู่ในความดูแลของเจ้าพอกวนซึ่งเป็นผู้ทำพิธีกรรมขนาดใหญ่ของเมือง ที่มีอิทธิพลมาก ที่เป็นที่พักของคน ปัจจุบันนี้นิเวศทางการเมืองและเศรษฐกิจรุกเข้าไปในรูปของการทองเที่ยว แปลงประเพณีของเขานูญพระเวสให้มาเป็นประเพณีผีตาโขน ซึ่งผีตาโขนนี้เป็นส่วนหนึ่งของบุญพระเวส บุญพระเวสเป็นประเพณีพิธีกรรมซึ่งสอนให้คนให้ทาน เพราะพระเวสสันดรคือสัญลักษณ์ของการให้อ้ออาหารต่อกัน แต่ประเพณีผีตาโขนเป็นส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องส่วนหนึ่งของประเพณีบุญพระเวส แต่รัฐนี้ไปเน้นตอนนั้น ทำให้เกิดประเพณีผีตาโขน เพียงเท่านั้น แหกเลย ทำลายกัน สกปรกมากมายเหลือเกิน ลงไปถึงมิติจิตวิญญาณของชาวบ้าน รวมทั้งการรุกของเถรสมาคมที่จะเข้าไปจัดการเรื่องเจดีย์พระธาตุศรีสองรักซึ่งฝ่ายเจ้าพอกวนเขาดูแลอยู่ เกิดความวุ่นวาย นี่คือการกระทบของคนที่อยู่ชายขอบชายแดน ก็เกิดการขัดแย้งขึ้นมา เพราะฉะนั้นคนที่อยู่ด่านซ้ายก็จะเล่าให้ฟัง เขามีวิธีการจัดการอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะครับ เป็นสิ่งที่เราเรียนรู้และช่วยกันตั้งคำถามนะครับ

มาถึงแหล่งที่สี่คือที่จันทบุรี จันทบุรีก็เป็นสังคมชายแดนชายขอบเหมือนกัน ในเขตจันทบุรีที่ท่านเห็นว่าเป็นเมืองชายทะเลนั้นที่จริงไม่ใช่ มีทั้งที่อยู่ภายในและภายนอก ภายในคือเขตที่อยู่หลังเขาซึ่งเป็นป่าและเขา มีหมู่บ้านเล็กๆ อยู่ แต่เต็มไปด้วยทรัพยากรไม้มานาน ชนิด มาตอนหลังเมื่อมีการสร้างถนนจากจันทบุรีไปสระแก้ว ก็เกิดการรุกทำลายป่า เกิดการทำไร่

ขึ้นมากมาย ทำให้เปลี่ยนแปลงขนาดหนัก เกิดเป็นตลาดชายแดนที่มีคาสีโนก็เกิดขึ้นในเขตนี้ทั้งหมด

งานที่เราไปทำนี้ เราได้ศึกษาชุมชนถึงสองแห่ง ชุมชนหนึ่งคือชุมชนแบบดั้งเดิมที่มีอายุกว่าสองร้อยปีขึ้นไป ที่เป็นคนเขมรมาอยู่มาตั้งถิ่นฐาน เขาอยู่กันอย่างใดในเศรษฐกิจแบบพอเพียง แล้วเขามีการเติบโตเป็นธรรมชาติของเขาจนครบ แล้วพบว่าประเพณีบางอย่างที่ตกหายไป ในกรุงเทพฯ นี่ ไปตกค้างอยู่ในเขตหมู่บ้านสำโรงที่เราไปศึกษาอยู่ ส่วนอีกหมู่บ้านหนึ่งก็คือหมู่บ้านสวนส้ม เกิดขึ้นจากการพัฒนา มีผู้คนไปเอาไม้จากเขมรมาทำเฟอร์นิเจอร์ เพราะฉะนั้นหมู่บ้านเติบโตจากระยะยี่สิบปี จากหมู่บ้านเล็กๆ กลายเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็กๆ และกำลังเติบโต นั่นคือการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจนครบ ขณะเดียวกันหมู่บ้านนี้ก็ดึงคนจากที่อื่นๆ เข้าไปตั้งถิ่นฐาน คำตอบก็จะให้ว่าท้องถิ่นเหล่านี้ มีการเปลี่ยนแปลงและสังคมวัฒนธรรมอย่างไร เพื่อจะนำไปสู่ว่าควรพัฒนาอย่างไรต่อไป เพราะว่าเขตชายแดนเขมรนี้เป็นเขตที่น่ากลัวอยู่เหมือนกัน เพราะเขตนั้นมีการลอบลักรถยนต์ออกไป และเป็นเขตที่กระทบกับการเมืองหนัก เพราะฉะนั้นงานอันนี้ก็จะอธิบายถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้น

อันสุดท้ายก็คือปัตตานี ซึ่งครั้งหนึ่งสกว. ได้เคยนำนักวิจัยมาแถลงข่าวครั้งหนึ่งแล้ว ผมจะไม่พูดมาก แต่จะชี้ให้เห็นว่า งานของปัตตานีครั้งนี้เป็นงานของคนภายในหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ แล้วเขาจะเอาความเดือดร้อน ความรู้สึกนึกคิดมาตีแผ่ให้ท่านฟัง นี่คือตัวหนอนที่จะรู้ สิ่งที่เราเห็นเป็นความเห็นของผมนะครับ ในฐานะที่เราไปทำงานวิจัย คือ อันนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องการขัดแย้งที่เกิดขึ้นนะครับ เดี่ยวผู้ที่เข้ามาฟังจะคิดว่ามาพูดเกี่ยวกับผู้ที่เดือดร้อน เราไม่เกี่ยวกับเรื่องเดือดร้อนขณะนี้ เพราะเรามองคนเป็นสามกลุ่ม **กลุ่มแรกคือนักการเมือง พ่อค้า** อะไรต่างๆ เหล่านี้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย พวกนี้เราไม่รู้ว่าเป็นใคร พวกนี้อาจจะก่อความเดือดร้อนก็ได้ **อีกกลุ่มหนึ่งคือทำให้เกิดความรุนแรงขึ้น ซึ่งเราก็ไม่รู้ว่าเขาเป็นใคร** แต่การที่เราศึกษา เราศึกษา**กลุ่มชาวบ้านที่เรารู้ว่าเขาเป็นใคร** เขาอยู่ในพื้นที่ที่เขารู้แน่ชัดว่าเขาเป็นอะไร เป็นชุมชน เป็นท้องถิ่น อยู่กันมาช้านานอย่างเปิดเผย เราศึกษาอันนี้ครับ ชีวิตวัฒนธรรมเปลี่ยนไปอย่างไร เขาเดือดร้อนอย่างไร

ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่เราจะจับได้อย่างเป็นรูปธรรม เราไม่สามารถจะแตะภาคได้จากคนสองกลุ่ม กลุ่มที่เป็นพ่อค่านายทุนนักการเมืองหรือกลุ่มที่มีผลประโยชน์ หรือกลุ่มที่ก่อความไม่สงบขึ้นมา แต่เราสัมผัสกับคนที่เป็นชาวบ้านชาวเมือง คนเหล่านี้จากการศึกษาของเราไม่เคยคิดจะแบ่งแยกดินแดน แต่ติดอยู่กับมาตุภูมิในท้องถิ่นและมีชีวิตที่เรียบง่าย เวลาเราพัฒนาบ้านเมือง เราจำเป็นต้องมองอย่างนี้ใหม่ แทนที่จะเอาคนสองกลุ่มที่เราไม่รู้เรื่อง แล้วไปตัดสินว่าเขาแบ่งแยกดินแดนหรือเปล่า

ฉะนั้น งานอย่างนี้จึงเหมาะที่จะเอาตัวหนอนมาพูดว่าเขาเดือดร้อนอย่างไรและเพื่อที่สังคมไทย โดยเฉพาะสังคมมหาชนจะได้เข้าใจครับ เพราะเวลานี้เมืองไทยอันตรายอย่างหนึ่ง ใครก็

ตามที่สามารถใช้สื่อการตลาดบอกประชาชนได้ก็จะเกิดความสำเร็จ แต่ว่างานนี้ไม่ใช่ครับ เราใช้สื่อใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เอาสิ่งที่คนในมาพูดและแลกเปลี่ยนกันไม่เกี่ยวกับรัฐ ผมอยากจะมองประเด็นอย่างนี้เพื่อที่ความรู้นี้จะได้ไปเผยแพร่ให้สังคมมหาชนเห็นว่าเป็นอย่างไร ผมเห็นว่าจำเป็น

แต่ถ้าคนในที่เขาคือเป็นเจ้าทุกข์เขาบอกจะมีน้ำหนักมากกว่า งานนี้ผมถึงอยากจะขอบคุณ สกว. ที่เปิดมิติใหม่ในการสร้างนักวิจัย แทนที่จะเน้นหนักมาก เอาหนอนมากนะครับ ทำให้เห็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวและก็สร้างเวทีการเรียนรู้แบบนี้ สัมมนาวันนี้ไม่ใช่ฝ่ายที่เสนออย่างเดียว นะครับ ฝ่ายที่นั่งต้องประเมินนะครับ และพร้อมที่จะเอาความรู้ความเข้าใจมาแลกเปลี่ยนกัน จะเกิดทำให้เป้าหมายการวิจัยบรรลุผลคือการเรียนรู้ร่วมกัน นี่คือการบูรณาการที่สำคัญ เพราะสามารถเอาปัญหาหลายๆ อย่างมาเชื่อมโยงร่วมกันอย่างมีทิศทางครับ ขอบคุณครับ

ผมอยากให้ discuss สิ่งที่ผมพูดกันดีกว่า เพราะว่าวันนี้เราเปิดเป็นกันเองนะครับ คือถ้าผมพูดมากยัดใครโฟนมากผมก็บ๊ายอยู่คนเดียว ถ้าผมพูดอะไรผิดๆ นี่เล่นงานผมก่อนเลยก่อนที่จะถึงตัวหนอน

ผู้เข้าร่วมฟังการอภิปราย

กราบเรียนท่านผู้อำนวยการนำเสนอผลงานในวันนี้ และตัวแทนสกว. ซึ่งเป็นแม่งานหลัก และผู้ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งท่านผู้มีเกียรติ พี่ๆ น้อง นักวิจัยท้องถิ่นที่เคารพครับ กระผมมาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดเลย ก่อนอื่นต้องกราบขอบพระคุณที่ได้รับแผ่นเอกสารชิ้นนี้ที่ส่งไปโดยมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ที่ผมเป็นสมาชิกอยู่ และเคยไปฟังอาจารย์ที่เคยไปบรรยายที่ออฟฟิศ เวลานั้นค่อนข้างประทับใจก็เลยตามรายการนี้มา สิ่งที่ยอยากจะขออนุญาตกราบเรียนก็คือ ก่อนอื่นผมต้องชื่นชมว่างานวันนี้สำเร็จด้วยแรงใจจากท่านที่ปรึกษาโครงการคือท่านอาจารย์ศรีศักรของพวกเราและก็ตัวแทน สกว. ที่มีน้ำใจที่ยอยากจะได้ชุมชนท้องถิ่นออกมานำเสนอ ผมคิดว่าเป็นคุณค่ายิ่งสำหรับประเทศ ผมคิดว่าเป็นข้อมูลพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นมหาวิทยาลัยท้องถิ่น เช่น ราชภัฏ เป็นต้น มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หรือมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นทั้งหลายทั้งมวล นอกจากมีข้อมูลท้องถิ่นที่ท่านอาจารย์ได้มีกรุณานึกเบิกไว้ นับว่าเป็นคุณูปการยิ่ง ก็ต้องกราบขอบพระคุณแทนมหาวิทยาลัยท้องถิ่น และก็มีมหาวิทยาลัยส่วนกลางนะ ครับ

สิ่งที่ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ในส่วนที่ผมคิดว่าหลายๆ ท่านอยากจะถามและก็ทลายใจท่านผู้มีเกียรติทุกท่านที่มาร่วมงานในวันนี้ก็คือ ยอยากจะกราบเรียนถามว่า ในการออกสู่ชุมชนท้องถิ่นนั้นครับ แน่นนอนเลย ยอยากจะทำว่าอุปสรรคหรือปัญหา อาจารย์ได้กรุณาประมวล

จากประสบการณ์ของท่านนะครับ รวมทั้งถ้าสมมุติว่าพวกเราเป็นนักวิจัยมือใหม่อยากจะลงไปเก็บข้อมูลเช่นท่าน อาจารย์และคณะทีมงาน อาจารย์มีข้อเสนอแนะอย่างไรที่เราจะได้ข้อมูลนั้นตรงประเด็นและเป็นสิ่งที่ประโยชน์และเป็นจริงตามสิ่งที่ท่านได้กรุณานำเสนอในวันนี้ ผมคิดว่ามีคุณค่ามาก อยากจะเรียนถามสั้นๆ ว่า อาจารย์มีอุปสรรคปัญหาในการลงไปพื้นที่มากน้อยอย่างไร คิดว่าคงมีบ้างนะครับ ประการที่สองถ้าเป็นนักวิจัยมือใหม่ที่บังเอิญเพิ่งเข้ามาร่วมรายการขณะนี้ ท่านอาจารย์และทีมงานหรือทาง สกว. หรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีข้อเสนอแนะอะไรบ้างที่จะเอื้อประโยชน์ที่เราจะไปเก็บข้อมูลแล้วมีความสุขทั้งผู้ให้ข้อมูลและผู้ไปเก็บข้อมูลครับ ในที่ประชุมแห่งนี้กราบเรียนถามเบื้องต้นก่อนครับ ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงครับ

ศรัศกร วลลิโกดม

ขอบพระคุณครับ คือเรื่องการลงพื้นที่ ผมคิดว่าอย่างพวกเราว่าการเข้าไปทำงานท้องถิ่นไม่ใช่ง่าย ๆ เพราะท้องถิ่นแต่ละแห่งไม่ได้เอื้อกันราบรื่นนะครับแม้แต่สังคมประเพณีก็ตามมีความขัดแย้งทั้งนั้น เพราะเหตุว่าทุนนิยมหรือปัจเจกนิยมลงไปถึงท้องถิ่นหมดเลย ซึ่งกำลังอันตรายในรากหญ้า การขัดแย้งระดับท้องถิ่นชุมชนที่เป็นประเพณีก็ขัดแย้งกันอยู่ ผลประโยชน์นี้มาก ฉะนั้นเวลาเราเข้าไปทำงาน การระแวงหรือการมองรักษาผลประโยชน์มีมาก เวลาลงไปทำต้องเต็มไปด้วยความอดทนนะครับ และต้องเข้าใจชาวบ้านให้ได้ คือ ที่เราทำ เรารู้ว่าจะงานวิจัยแบบนี้ถ้าเราทำจากข้างนอกทำไม่สำเร็จนะครับ เพราะการที่จะเข้าไปขลุกอยู่ทั้งปีหรือห้าเดือนก็แย่แล้ว กำลังคนไม่พอ ข้อมูลนี้ไม่มีทางที่จะได้เลย เพราะฉะนั้นต้องกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นทำ

แต่เมื่อไปช่วยเขา ก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับการขัดแย้ง ถูกหาว่าเป็นพวกโน้น พวกนี้ ผมคิดว่าผู้ที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่นรู้ทุกคน แต่เรากระตุ้นให้เขาเกิดความเข้าใจ พยายามจะมองแบบ compromise ท่านรู้ไหมครับว่าในท้องถิ่น ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นไม่มีถูกผิดหรือครับ ไม่มีลักษณะขาว-ดำ เป็นลักษณะเทาๆ ทั้งสิ้น ถ้าขัดแย้งกันคนท้องถิ่นสามารถประนีประนอมกันได้ ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นผู้อาวุโสอะไรต่างๆ ถ้าคนนี้จะทะเลาะกับคนนี้เขาก็จะพูดถึงว่า เป็นพี่น้องบ้านนี้ร่วมกันนะครับ คือ หาทางพบกันครึ่งทาง เขาก็อยู่ได้ไม่ขัดแย้ง ถ้าเราเข้าใจตรงนี้ เราจะไม่ไปยุ่งกับเขามาก เมื่อใดที่เราไปยุ่งจะกลายเป็นขาว-ดำทันทีเลย รวมทั้งขบวนการตัดสินใจตัดสินใจความเห็นใหม่ครับ ให้เขาดูแลกันเองเขาจะพูดกันรู้เรื่อง แต่เมื่อใดก็ตามเปลี่ยนมาเป็นขึ้นศาลลงเรือก็เสร็จเลย และโดยเฉพาะการขัดแย้งในท้องถิ่นเกิดขึ้นโดยรัฐได้สร้างโครงสร้างใหม่ลงไป

ในท้องถิ่นมีโครงสร้างอยู่สองชนิด ชนิดหนึ่งคือโครงสร้างของชุมชนที่ผู้นำเป็นพระสงฆ์ องค์เจ้า ผู้อาวุโส ชาวบ้านต่างๆ เหล่านี้อยู่ในองค์กรนั้น ความสำคัญนี้เสมอภาคทำเพื่อท้องถิ่นเดียวกัน แต่พอมาเปลี่ยนเป็นการปกครองท้องถิ่นที่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรืออบต. ทันที อำนาจมัน

ไปอยู่ที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. โครงสร้างมันจะเป็นแบบลดหลั่นกันไปเลย อำนาจจะไปอยู่ตรงนั้น เกิดกลุ่มผลประโยชน์ขึ้นมา ขัดแย้งมากเลยครับ

เวลาเราทำน่ะครับ เราต้องเน้นโครงสร้างเดิม ไม่ไปยุ่งกับโครงสร้างแบบราชการเท่าไร แต่ว่าขัดแย้ง ก็ขัดแย้งตลอด ทุกครั้งที่จะไปพัฒนา เดี่ยวก็มีเรื่องกับอบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทุกคนมองอย่างโน้น มองอย่างนี้ทั้งสิ้น ความเป็นปัจเจกอย่างนี้ลงไปหมดเลย แล้วพวกนี้มีอำนาจ ผมถึงไม่ยอมรับไม่ว่าชุมชนที่เกิดขึ้นโดยราชการภายในกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรืออบต. เป็นชุมชนตามธรรมชาติ ชุมชนตามธรรมชาติต้องเป็นชุมชนที่คนในท้องถิ่นจัดองค์กรกันเอง มีพระสงฆ์องค์เจ้าเป็นประธานน่ะครับ ถ้าพระสงฆ์ไม่ดีชาวบ้านก็เล่นงานเอาได้ นอกนั้นยังมีผู้นำไรที่เป็นตัวภูมิปัญญาทั้งหลาย คอยแนะนำต่างๆ เหล่านี้ แล้วยังมีชุมชนปัจจุบันที่รัฐลงไป แยกคนแก่ออกจากคนหนุ่มสาว ทำให้เกิดการแตกแยกกันขึ้นมา

เราเข้าไปพยายามจะเชื่อม เรามีเจตนาอย่างมากเพราะว่าเป็นพื้นฐานที่พวกเราใช้ สังคมที่เกิดขึ้นขณะนี้ เพราะความเป็นปัจเจกบุคคลรุนแรง ต่างคนเอาผลประโยชน์ของตัวเอง แล้วความเป็นปัจเจกบุคคลนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน ฉะนั้นองค์กรเดิมคือองค์กรของมนุษย์ ไม่ต้องตอบปัญหาว่าทำไมคนมุสลิมเขาอยู่ได้แบบเดิม ที่เอื้ออาทรต่อกัน เดี่ยวพวกปัตตานีจะเล่าให้ฟังน่ะครับ เขาอยู่ได้ด้วยการเอื้ออาทรต่อกัน แต่ปัจจุบันนี้ไม่ใช่ น่ะครับ เพราะปัจเจกบุคคลมันเข้าไปทำลาย คือความเป็นมนุษยณะ สังคมในระบบเก่าที่อยู่เป็นประเพณีมาเป็นเวลานานน่ะครับ ในพระราชดำริของในหลวงคือประเพณีที่เป็นชุมชนแบบนี้ครับ เอื้ออาทรต่อกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการควบคุมโดยจารีตต่างๆ นั่นคือสิ่งที่เกิดขึ้นมา

แล้วงานนี้คือการมองจากฐานการเป็นมนุษย์ นั่นคือสิ่งที่เราไปเกี่ยวข้อง ให้เขาเกิดความเข้าใจที่จะรวมอยู่เป็นกลุ่มเหล่า เป็นสังคม นี่คือสิ่งที่เราทำ แต่เวลาเราทำเราต้องพยายามให้เขาเข้าใจ หัวข้อหก-เจ็ดข้อที่ใส่ไว้คือให้เขาเชื่อมโยงน่ะครับ คนเหล่านี้ให้ไปทำ คนแก่มือบทบาทมากเลย เขาจะเล่าอย่างโน้น อย่างนั้นน่ะครับ สิ่งที่จะเป็นภูมิปัญญาจะปรากฏขึ้นมามาก แล้วเกิดสำนึกในอดีต บางคนเขาจะเล่าถึงสมัยก่อนนี้เขาอยู่ร่มเย็นเป็นสุขอย่างไร เป็นยังไงจึงเกิดขึ้นมา สิ่งเหล่านี้จะเกิดความรวมตัวกันได้ ยกตัวอย่างอย่างเช่นที่ปากมูล ท่านรู้ไหมครับ หลังจากเปิดเขื่อน ผมเป็นกรรมการฟื้นฟูอยู่ หลังจากเปิดเขื่อนแปดบาน สิ่งที่ว่าลวงคือพื้นที่สาธารณะอยู่ในแม่น้ำโขงนะ จับปลามาปรากฏว่าชาวบ้านที่อยู่ร่วมสองฝั่งแม่น้ำจับปลาเหมือนกัน แล้วเริ่มเอาเครื่องมือที่จับปลาแบบเดิมๆ มาใช้กัน สิ่งที่ถูกขัดแย้งนั้นหายไปหมดเลย ดันมาจับปลาร่วมกัน เพราะมีความสุข แล้วจับปลาไม่ใช่จับปลาอย่างเดียววะ มันสนุกด้วย เป็นกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ เริ่มกลับแล้วครับ นี่คือ คนในท้องถิ่นเขามีสิ่งเหล่านี้อยู่ ประเพณีวัฒนธรรมเขามีอยู่

อย่างเช่นในอีสาน บั้งไฟแต่ละครั้งไม่ใช่ชุมชนเดียวน่ะครับ ตั้งหลายชุมชนมาร่วมสังสรรค์กัน หรือในภาคกลาง แข่งเรือตั้งหลายชุมชนมาเกี่ยวข้องกัน มาสัมพันธ์กัน คือทำให้ความรุ่มร้อนให้

กลับมา แล้วสิ่งเหล่านี้เราไปทำด้วยความลำบาก เพราะเราต้องทำความเข้าใจตรงนี้ เพราะฉะนั้นก็ต้องใช้เวลาพอสมควรครับ ต้องอดทนนะครับ แล้วการวิจัยแบบนี้ไม่ใช่การวิจัยแบบสถิติ สถิติให้แต่ภาพนิ่งเท่านั้นเอง ต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ถึงแม้ว่าพวกเราจะได้ไม่ได้ไปทุกวันนะครับ เราก็ให้ชาวบ้านเขาทำได้ แล้วเขาก็มาเล่าให้เราฟัง เราก็ตั้งคำถามไป คือเป็นการลัดขั้นตอน แล้วประเทศอื่นนี่ะครับงานทางด้านมานุษยวิทยาต้องเป็นฐานก่อนพัฒนา แต่ว่าเราผลิตไม่ทัน ที่นี้ทางลัดคือสร้างนักวิจัยท้องถิ่นเลย เขาก็มาตั้งนานแล้วครับ แล้วเรายังล้าหลังเพราะสี่สิบปีเราเอานักวิจัยข้างนอกทั้งนั้น ที่นี้เอาแนวคิดนี้มาใช้ได้ เพราะเราสามารถจะผลิตนักวิจัยจากข้างนอกเข้าไปทำงานระดับนี้ได้ครับ ท่านอาจารย์อยู่ราชภัฏผมว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะราชภัฏจะเป็นตัวสื่อได้ดีมากเพราะราชภัฏอยู่ใกล้กับท้องถิ่น ใกล้ชิดกับประชาชนได้ ถ้าเราใช้วิธีการที่ดี ราชภัฏจะเป็น resource ให้กับรัฐบาลได้ตั้งเยอะตั้งแยะในเรื่องของความเป็นไปในท้องถิ่น มีอีกไหมครับ เชิญครับ

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง

ผมขอเสริมจากท่านอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเลยนะครับ คือคำถามของท่านอาจารย์เป็นคำถามที่เราก็คงจะตอบหรือมีส่วนร่วมในการตอบมากเลย นานมาแล้ว หลายปีแล้วว่าทำอะไร นักวิจัยมือใหม่จะเข้าไปได้ ก็มีจุดเริ่มต้นว่า มีความอยากจะทำ มีความสนใจ แล้วก็มีความสนใจบางอย่างที่ไปรู้เรียนมา จะเข้าไปอย่างไร คำตอบที่เราพบในหลายๆ ปีที่ทำมานี้ก็คือว่า อย่างแรกต้องวางศาสตร์ที่รู้ไว้ก่อน อย่าเพิ่งถือเข้าไปนะครับ เข้าไปคุยกับชุมชนก่อน แล้วก็ถ้าจะให้ดีก็คงจะต้องเข้าไปในชุมชนที่เขามีฐานทางการวิจัยอยู่บ้างแล้ว จะคุยกันง่ายหน่อย ชุมชนประเภทนี้ก็มีหลายฐานหรือหลายที่มา เช่น จะมาเสนอโครงการในสองวันนี้ก็เป็นประเภทหนึ่งนะครับ ที่เดินจากฐาน ethnography ที่ท่านอาจารย์ศรีศักรเล่าให้ฟัง งานนี้ฐานจะแน่นมากเพราะเป็นงานที่นักวิจัยท้องถิ่นทำโดยที่มีผู้อาวุโสข้างนอกช่วยวิจารณ์ มีทั้งความรัดกุมทางวิชาการและก็มีมุมมองแบบท้องถิ่น

งานอีกอย่างหนึ่งที่ สกว.สนับสนุนอยู่ก็คืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งจะเน้นที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก คือ ตั้งโจทย์ของท้องถิ่นขึ้นมาแล้วก็หาวิธีเก็บข้อมูลของตัวเอง เพื่อจะตอบคำถามของตัวเองว่า จะทำอะไรกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่นั้นครับ เช่น มีหนี้สินเยอะในชุมชนจะทำอย่างไรดี อันนี้ไม่ต้องการรู้จากข้างนอกก็ได้ แต่ว่าเขาจัดการของเขาเอง กระบวนการที่จะรวมกลุ่มกัน แล้วก็วิเคราะห์ปัญหา แล้วก็หาข้อมูล แล้วก็ทดลองทำเลย ชุมชนประเภทนี้มีอยู่หลายร้อยแห่งแล้วนะครับในประเทศไทย ถ้าท่านอาจารย์สนใจก็ต่อเข้าไปในชุมชนแบบนี้ ก็เป็นอีกทางหนึ่ง แล้วก็คุยกับนักวิชาการข้างนอกได้พอสมควร

อีกแบบหนึ่งที่เราสันนิษฐานและผมเชื่อว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏอีกหลายๆ แห่งก็กำลังทำอยู่ และสนับสนุนให้อาจารย์และนักศึกษาเข้าชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน อาจจะไม่ได้เน้นว่าจะเข้าไปเพื่อให้เขาแก้ปัญหาหรือเข้าไปเสริมการทำงานของชุมชนมากกว่าการที่จะให้อาจารย์และนักศึกษาได้สัมผัสกับความคิดของชุมชน ได้สัมผัสกับความเชื่อ วิถีชีวิต กับวัฒนธรรม เพื่อจะได้เอาความรู้เหล่านี้ไปใช้ในการปรับหรือว่าทำงานการเรียนการสอน หรือการวิจัยอื่นๆ ที่เป็นงานวิจัยภาคินพนธ์ เพื่อให้หัวข้อมันตรงประเด็นมากขึ้น อันนี้ก็แบบหนึ่ง แบบที่สามนะ ครับ ซึ่งทำได้ทั้งสามแบบแล้วเราก็มีการสนับสนุนอยู่หลายที่ อาจจะมีโอกาสเรียนข้อมูลให้ท่านอาจารย์ได้ในภายหลัง ขอบพระคุณครับ

ศริศักร วลลิโกดม

ขอบพระคุณครับ ผมเสริมท่านผู้อำนวยการว่าขณะนี้ การวิจัยที่เรียกว่า action research คืออะไร อย่างที่สกว.ทำครั้งนี้จะนำไปสู่การที่เป็น action research คงจะไม่หมายถึงว่าเอาชาวบ้านมาร่วมด้วย แต่หมายถึงว่าชาวบ้านต้องเอางานนี้ไปใช้ make reaction ได้ สิ่งเหล่านี้คือ action research ถามว่าวิจัยเป็นจำนวนมากเอาไปใช้ได้ไหม บางที่เป็น basic research มาจากข้างนอกก็ใช้ไม่ได้ basic research ทำจากคนข้างใน แล้วผลจากคนข้างในจะนำไปใช้ได้ก็เป็น action research อีกที่เหมือนกัน นำไปพัฒนานะครับ ชาวบ้านก็ต้องรู้แล้วว่าความต้องการของตัวเองคืออะไร จากการเรียนรู้ตรงนี้ เสร็จแล้วก็จะเอานำมาปรับใช้ ผมไปทำงานจากห้าโครงการ ผมก็ได้ข้อมูลไปใส่โต๊ะเท่านั้นเอง ผมไม่ได้ใช้เพราะว่าเพิ่งแต่เรียนรู้ แต่ชาวบ้านมีส่วนร่วมได้ทันทีเลย เขาเอาไปใช้ได้ และขณะเดียวเขาก็สามารถเอาความรู้นั้นไปต่อยอดกับสิ่งที่มาจากนิเวศทางการเมืองได้

ในปัจจุบันนี้มีความจริงอยู่สองอย่างนะครับ ชุดหนึ่งมาจากรัฐในระบบนิเวศทางการเมือง คุณจะเอานักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์มาวิจัยทางการเมืองเยอะแยะเลย วางโครงการเข้าไป แล้วคุณอธิบายว่าทำไมคุณทำอย่างนั้น แต่คุณไม่มีความจริงจากท้องถิ่นมาอธิบายว่า สิ่งที่ต้องถื่นต้องการคืออะไร ไม่มีทางที่จะมาพบกันเลย เป็นการกระทำจากฝ่ายเดียว จากนิเวศทางการเมืองทั้งสิ้น แต่การเคลื่อนไหวนี้เป็นการสร้างความเป็นจริงจากท้องถิ่นให้มาเกิดปฏิสัมพันธ์กันขึ้นมา แล้วไม่ใช่เผชิญหน้ากันนะครับ งานวิจัยที่เราทำเราไม่คิดจะเผชิญหน้า แต่เราต้องการให้เกิด **ดุลยภาพครับ** ก่อนที่ข้างนอกจะมารุกถ้าจะต้องรับความเดือดร้อนของท้องถิ่นก่อน แล้วมาพบกันครึ่งทาง

เพราะฉะนั้นงานวิจัยนี้จะไม่นำไปสู่การถอยหลังเข้าคลองเป็นอนุรักษย์อย่างเดียว แต่เป็นการปรับปรนให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งการวิจัยในเมืองไทยขณะนี้มันขาดดุลยภาพครับถึงเกิดความเดือดร้อน ที่จริงแล้วคณะรัฐมนตรีเนี่ยจำเป็นต้องทุ่มทุนอย่างมหาศาลให้ม้งงานวิจัยนี้ขึ้นมา เพื่อจะเอา

ใช้ในการวางแผนนโยบายอะไรต่างๆ ด้วยซ้ำ แต่เสียดายที่ขาดครับ ผมถึงบอกว่า สี่สิบปีที่ผ่านมาที่เราบอกว่าการวิจัยเศรษฐกิจและสังคมที่จริงแล้ว เป็นเศรษฐกิจการเมืองโดยตรงเลย เพราะไม่เห็นสังคมไม่เห็นคนมาร่วมด้วย แล้วเป็นการพัฒนาแบบ force change คือบังคับให้เปลี่ยน เพราะสิ่งที่นักวิชาการทั้งหลายเสนอให้สภาพัฒน์ฯ ไปคือมาจากข้างนอกทั้งนั้น แต่ถ้าเป็น plan change นี่ไม่ใช่ในระดับ plan change ต้องรับรู้เรื่องข้างใน เวลาเรามอง plan change ผลที่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอาจจะไม่ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็ได้ อาจจะได้ยี่สิบสามสิบเปอร์เซ็นต์ก็ได้แต่เพื่อการดำรงอยู่ของคนท้องถิ่น แต่ถ้ามองแบบคอมมิวนิสต์เรียกร้อยครับ force change ต้องไปตามแผนนี้ แผนนี้ บังคับใช้ ที่เราพูด plan change ผิดมาตลอดครับ ไม่ได้เกิดขึ้นจากข้างในเลย เพราะไม่ได้สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ผมว่าเป็นมิติใหม่ที่ต้องมาพูดกันนะครับ

แล้วราชภัฏหรือมหาวิทยาลัยที่เป็นสถาบันชาวนาจะเป็นตัวที่ช่วยได้ดีทั้งในแง่ของกรอบความรู้ต่างๆ เหล่านี้ครับ รวมทั้งจะเป็นผู้ที่จะอธิบายให้รัฐบาลได้รับรู้ด้วย เช่น เหตุที่เกิดภาคใต้ที่รัฐบาลไม่มี resource เลยครับ ฟังจากนกเหี่ยว นกพิราบเท่านั้นเองถามว่ากระทรวงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องอย่างนี้มีไหม ก็ไม่มี มหาวิทยาลัยที่จะให้ข้อมูลกับท้องถิ่นก็ไม่มี หรือไม่ฟัง นี่คือปัญหาอย่างนี้ครับ นอกจากไม่ให้กับรัฐบาลแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังไม่รู้ ก็เลยมองว่าเป็นการแบ่งแยกดินแดน ก็เลยเกิดความรุนแรงอยู่ตลอดไป นี่คือปัญหาที่เกิดขึ้นครับ ขอบขอบคุณครับ

ผู้เข้าร่วมฟังการอภิปราย

อาจารย์ครับ ผมเปรียบเทียบความง่าย ๆ ในเรื่องของการวิจัยตรงนี้ที่อาจารย์เปรียบเทียบว่าเป็นนกกับหนอน ผมใช้ภาษาอังกฤษสองคำนะครับ คือ want กับ need ซึ่งมันต่างกัน ทีนี้ที่จริงก็คือ นกอาจจะ want อยากจะให้ทำอย่างโน้นทำอย่างนี้ แล้วจริงๆ แล้วคือ need หรือเปล่า ของคนท้องถิ่น ตรงนี้เป็นปัจจัยของการพัฒนาเศรษฐกิจของเรามาตั้งหลายปี ถ้าสมมุติว่าเรามีการวิจัยเสร็จแล้ว เราจะทำอย่างไรที่จะสามารถให้มันลงไปดำเนินการได้ ตรงนี้ควรจะต้องมีขั้นตอน ให้เห็นว่าการดำเนินการตรงนี้ แล้วสิ่งที่เราควรจะต้องมีก็คือมีวิสัยทัศน์ ไม่งั้นก็วิจัยหลายๆ อย่างที่ดีและกันหลายๆ แห่งก็ไม่ได้เอาไปใช้ คนท้องถิ่นก็คอยแล้วคอยอีกจะมาเมื่อไหร่หนอ อันนี้คือปัญหาครับ

ศรีศักร วัลลิโภดม

ครับ ปัญหาเดียวกันที่ท่านบอกว่า want กับ need ใช่ไหมครับ want ของเราเป็น need ของเขาหรือเปล่า ทีนี้ปัญหา want หรือเราไม่ใช่ need ของเขาขึ้นมา แล้วทำอย่างไรถึงจะรู้ว่า want ของเรากับ need ของเขามัน compromise กันได้ เพราะที่แล้วมาไม่มีนี้ครับ เราส่งไปเราส่งคนข้ามออกไปทั้งนั้นเท่าใช่ไหมครับ จะมีนักเรียนปริญญาเอก ปริญญาโทอะไรก็ตาม ก็คนข้างนอก

ทั้งนั้นแหละ ถามว่าเวลาที่จะอยู่ในการเก็บข้อมูลพอไหม เพราะข้อมูลที่อยู่ในตัว need ของเขายังจะมีอีกมากมาย

เพราะฉะนั้นสังคมแบบนี้มันไม่สามารถพูดตรงๆ ได้ นะครับ ไม่ใช่คุณออกไปบ๊น คนนี้มีรายได้เท่าไร มีที่นาที่แปลง ปัญหาทางวัฒนธรรมมีอะไรบ้าง ผมว่าผมไปพูดกับคนที่รวยในหมู่บ้าน ถามเขาว่าคุณมีนาที่แปลง เขาเริ่มสงสัยผมแล้ว เรื่องอะไรมาถามกูวะ แล้วถามว่า บางทีเขาก็อาจจะบอกว่ามีสิบลีบลีแปลงก็ได้ ถามว่าก็ไร เขาไม่รู้เรื่องหรอกครับ เพราะจำนวนไร่ต่างกันเลย เขาพูดกันเป็นแปลงๆ แล้วถ้าเขาบอกเขามีสิบลีไร่ แต่เขาเอาไปจำนองไว้ว่าไง เป็นข้อมูลที่ต้องได้ ข้อมูลที่มีคุณภาพ ฉะนั้น ผู้ที่เข้าไปทำงานศึกษามีมิติของเวลาครับ การเข้าไปสังเกตการณ์ แล้วไปซุกก้อย ไปสัมพันธ์กับชาวบ้าน พวกเราเวลาไปทำงานในท้องถิ่นเราฐานะครับ ครั้งแรกที่เรเข้าไปนะครับ เขาอาจจะเรียกเราเป็นเจ้านายอะไรก็ได้ เขาไม่ไว้ใจเรานะครับ แต่ต้องอยู่จนระยะหนึ่งที่เราสร้างความสัมพันธ์กับเขา จนกระทั่งเขายอมรับว่า เออ นี่เป็นพี่เป็นน้องนี่นะ เมื่อนั้นเรเข้าไปถึงได้ บางทีเราคาดการณ์ผิดว่าคนที่นี่ดีที่สุคนั้น ไม่ใช่ นะครับ

เพราะฉะนั้นมันยากครับ การที่จะรู้ need ของเขา ยาก แล้วในสังคมไทยที่เป็นสังคมที่ top down มาตลอดนะครับ เป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ชาวบ้านคิดว่าเขาโง่ เขาก็ยอมรับความโง่ ใจครับ แต่ที่จริงไม่ใช่ ถ้าเราไปศึกษาแบบนี้ ความโง่ของเขาไม่ใช่ เขาฉลาด พวกผมนี่ใช้เวลาไปเจอกับชาวบ้านแบบนั้น เพราะอะไรรู้ใหม่ครับ เพราะเราเข้าไปในท้องถิ่น อยู่โดดๆ ตายแน่ แต่เขามีความรู้ในท้องถิ่นอย่างมากมาย อันนี้มันเป็นความปิติจากการเรียนรู้ร่วมกันครับ แล้ว**อานิสงส์**จากการที่นักวิจัยจากข้างนอกเข้าไปข้างใน เราสลายตัวเราเองนะครับ อดตาเราน้อยนะครับ เป็นการเรียนรู้ถึงความเป็นมนุษย์ ผมคิดว่าการบูรณาการอยู่ตรงนี้ เรามานั่งพรวดพูดถึงบูรณาการ บูรณาการคืออะไร ตัวเองต้องเลิกอดตาตัวเองก่อนครับ พอสลายตัวสิ่งที่ เป็น interdisciplinary เกิดขึ้นทันทีเลย คุณรู้อย่างนี้ แล้วคนอื่นเขารู้อย่างอื่นแล้วมาเชื่อมโยงกัน ได้ความรู้ มันปิติขึ้นมา เห็นความเป็นมนุษย์ขึ้นมา

ผมถึงว่าเวลานี้มาพูดถึงบูรณาการ บูรณาการคืออะไรก็ไม่รู้ นักวิชาการบูรณาการรู้ทุกทีเลย แล้วก็บูรณาการที่แท้จริง ผมรู้ว่านักวิจัยหลายคนเข้าไป พอเข้าไปอยู่ในชุมชนนั้นเขาไม่รู้ว่าเขาอยู่ในกรอบอะไร ผมเองผมก็ไม่รู้อยู่ในกรอบอะไร ความเป็นนักมานุษยวิทยา นักบ้าๆ บอๆ หมดไปเลยในทันทีที่ไปสัมผัสกับสิ่งเหล่านั้น คือสิ่งที่เป็นความเป็นจริงครับ แต่เมื่อใดที่คิดว่ากูเป็นนักโนน นักนี้ เดียวก็พัดคนอื่นเขา

แล้วอีกอย่างหนึ่ง บูรณาการอีกระดับหนึ่ง คือระดับให้สังคมได้รับรู้ต้องใช้สื่อใช้เวที อย่างวันนี้เราจะพูดในเชิงบูรณาการ เพราะฉะนั้นผมถึงบอกว่าท่านที่อยู่ในที่นี่มีส่วนที่จะแสดงความคิดเห็นเรียนรู้ร่วมกันจากโจทย์ จากคำตอบที่ได้รับ แล้วท่านอาจจะมี contribution ในความคิดเห็นของท่าน ให้นักวิจัยท้องถิ่นกลับไปทำงาน งานวันนั้นะครับ นักวิจัยท้องถิ่นที่พูดกันคราว

หน้ามาพูดอีกเรียนรู่มากกว่าอีก เพราะท่านเป็นผู้ประเมิน พุดง่าย ๆ ท่านมาช่วยสอบวิทยานิพนธ์ เขาหน่อยก็แล้วกัน ขอขอบคุณครับ เชิญครับ

ผู้เข้าร่วมฟังการอภิปราย

กราบเรียนท่านวิทยากรที่เคารพ กระผมไม่ได้มาขัดแย้งอย่างใดทั้งสิ้นนะครับ แต่อยากจะมาเสริมและขอขอบคุณที่ได้พูดให้เห็นภาพชัดตรงที่ว่า นกกะหนอนนะครับ อันที่จริงนกกกับหนอนก็ต้องอยู่ร่วมกันอยู่แล้ว อยู่ร่วมอย่างปฏิสัมพันธ์หรือสัมพันธ์ก็อีกเรื่องหนึ่ง ที่นี่ยากเรียนเสริมว่า อันที่จริงนกกมองอย่าง bird's eye view ที่ท่านพูดนั้นแน่ชัดไม่ผิดเลย แต่ว่าคำว่า bird's eye view นั้นมันอยู่ในส่วนหนึ่งของ vision นั่นคือวิสัยทัศน์ วิสัยทัศน์นั้นมาจาก three dimension คือกว้าง คุณยาวคุณสูงบวกด้วย bird's eye view เมื่อมองอย่าง bird's eye view ก็เห็นภาพกว้างเมื่อมองเห็นอย่างภาพกว้างนั้นคือภาพรวม แต่ว่าหนอนนั้นนะครับมองอย่างพื้นที่ มองอย่างบุคคลในพื้นที่ กระผมคิดว่าถ้าทั้งนกกและหนอนนั้นมาร่วมกันแล้วก็หาค่าเฉลี่ยกลาง ก็จะทำให้ความสำเร็จสูงสุดเกิดขึ้น มิใช่ว่าจะถือเอาว่า ข้าพเจ้าคือนกท่านคือหนอน แต่ว่าเอานกและหนอนมารวมกัน จะทำให้ระบบนิเวศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนิเวศเศรษฐกิจการเมือง หรือว่านิเวศทางวัฒนธรรมนี้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ผมคิดว่านักวิจัยควรจะมองให้รอบด้านให้รอบตัว อย่างมองว่าอันนี้ข้าพเจ้าเป็นนกก อันนี้ท่านเป็นหนอน ถ้ามองอย่างนั้นแล้วความขัดแย้งก็เกิดขึ้นเสมอ เพราะการเปลี่ยนแปลงในโลกนี้ไม่ว่าสิ่งใดทั้งสิ้น เปลี่ยนแปลงไปแล้วความขัดแย้งจะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเราจะหาค่าเฉลี่ยกลางได้ใหม่ว่า เราจะเอานกกับหนอนมารวมกัน จะทำอย่างไร เรามีกระบวนการอย่างไรบ้าง เรามีกระบวนการความคิดอย่างไรบ้างจะทำให้เกิดทั้งสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อันนี้ก็เกิดสันติสุข แต่ว่าถ้าเรามองอย่างอัตราว่า ถ้าคิดว่าผมนกท่านหนอน ความขัดแย้งก็ไม่มีวันสิ้นสุด ขอขอบคุณครับ

ศรัศกร วลัโภตม

ครับ ขอขอบคุณครับ ก็คิดตรงกันนะครับ ที่แล้วมาเป็นนกออยู่ตลอดเวลาในระดับ ปัญหาอันนี้นะครับวันนี้ผมเห็นด้วยแต่ how จะทำอย่างไรให้มองแบบหนอน ทำอย่างไรให้ vision ไม่ใช่กว้างและยาวอย่างเดียวแต่เป็นลึก ถ้าเอานกมาใช้จะลึกใช่ไหมครับ แต่ทำอย่างไรจะได้ข้อมูลจากหนอนขึ้นมา เพราะฉะนั้น งานที่ สกว. สนับสนุนนี้ไม่ใช่สอนให้พวกชาวบ้านเผชิญหน้ากับรัฐนะครับ แต่เพื่อเอาความเป็นจริงของท้องถิ่นของหนอนมาคุยกับตัวนกที่เราจะอยู่ร่วมกันอย่างไร ผมคิดว่าชาวบ้านก็ยังไม่มียึดติด และก็ยังสร้างอัตราไม่ได้เพราะว่าเขาถูกกดมาตลอด แต่เมื่อใดก็ตามทำให้เขารู้ตัวขึ้นมาแล้วก็จะไปต่อรองได้ ใช่ไหมครับ แต่ขณะเดียวกันทางฝ่ายรัฐจะต้องเข้าใจถึงสิ่งเหล่านี้ ที่แล้วมาไม่มีสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาเลยแล้วสิ่งที่อันตรายที่สุดที่ผมกล้าเอามาพูดในที่นี้ ผม

ให้ท่านประเมินงานชาวบ้าน ให้ท่านประเมินด้วยวิจารณญาณของท่าน ผมจะไม่ยอมรับงาน วิจารณ์งานของชาวบ้านที่ประเมินโดยนักวิชาการฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ผมถือว่าอาจจะมั่วคิด แต่สิ่ง เหล่านี้เปิดต่อ public เพื่อให้ได้เรียนรู้ร่วมกันครับ ฉะนั้นความสำเร็จของงานอันนี้ดีหรือไม่ดีอยู่ที่ วันนี้ด้วยครับ หลายๆ ฝ่ายมาประเมินครับ ขอบพระคุณครับ ที่พูดมานี้ถูกต้องทุกประการ แต่สิ่งที่ เผชิญหน้าเราขณะนี้คือเรื่องความลึกของ vision ใช่มั้ยครับ ไม่ใช่เรื่องความกว้างอย่างเดียว จะ ทำให้ได้มาได้อย่างไร เราก็เริ่มมาจากตรงนี้ ผมว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีที่เราจะมาทำความเข้าใจในเรื่อง concept นั้นะครับ แล้วจะเข้าไปอย่างไร เพราะขณะนี้ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤตขนาดหนักเลย แล้วถ้ารัฐบาลอาจจะมีชัยชนะในเรื่องการเมือง แต่กำลัง lose the war ครับ lose the war กับ ประชาชนและธรรมชาติ แล้วการแพ้นี้ครั้งนี้นะ ไม่ใช่รัฐเดือดร้อน เราทุกคนเดือดร้อนครับ ภัยแล้งครั้งนี้นะครับ เป็นยิ่งกว่ามหันตภัยสิ้นามอีก คือเราต้องตระหนักนะครับในเรื่องนี้ เราอยู่ใน วิกฤตที่น่ากลัวมากเลยครับ ขอบคุณครับ

ผู้เข้าร่วมฟังการอภิปราย

ครับสวัสดิ์ครับท่านวิทยากร ท่านอาจารย์ศรีศักร ผมมาในวันนี้ในฐานะหนอนซึ่งหลายคน ก็กำลังคุยเรื่องนกกับหนอน ที่นี้ผมเข้าใจว่า นกกับหนอนนั้นสามารถที่จะร่วมได้แต่ว่า ในที่นี้นก อย่างพยายามที่จับกินหนอนนะครับ ซึ่งผมคิดว่าที่มาในวันนี้ก็มีท่านอาจารย์หลายๆ คนที่มาจาก สถาบันของมหาวิทยาลัย ผมอยากจะของฝากนิดหนึ่งในฐานะที่เราเป็นชาวบ้าน บางครั้งที่ นักศึกษาไปทำวิทยานิพนธ์ในหมู่บ้าน ไปถามตัวผมเองหรือว่าคนที่ว่ามีอายุในหมู่บ้าน แต่ในเมื่อ เขาทำเสร็จแล้วไปส่งอาจารย์ ที่นี้เขาไม่ได้ส่งให้ทางหมู่บ้านดูว่า ข้อมูลที่ทำไปนั้นตรงกันไหม นี่คือ ความผิดพลาด เพราะว่าการทำงานวิทยานิพนธ์นี้ต้องเผยแพร่ ทางที่ดีนะครับ ผมอยากจะฝากตรงนี้ ว่าท่านอาจารย์ทั้งหลายที่จะตรวจแล้วก็ให้ผ่านวิทยานิพนธ์ ผมอยากจะให้ทางมหาวิทยาลัยนั้นส่ง ข้อมูลให้ชาวบ้านได้รับรู้ว่าการที่เขาเก็บข้อมูลนั้นตรงกันไหมกับความเป็นจริงของชาวบ้านครับ

การสรุปผลงานวิจัยโดยหัวหน้าโครงการและที่ปรึกษา-การแสดงความคิดเห็น จากที่ประชุม

พฤษภาคม ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๘

ศรีศักร วัลลิโภดม

นมัสการพระคุณเจ้า ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ตรงนี้เป็นช่วงสุดท้ายของรายการสัมภาษณ์ เป็นรายการของนกแก้ว บนเวทีนี้ครับ ที่แล้วมาเป็นหนอนกับนกหนุ่มสาว ที่เราเข้ามาร่วมนะครับ

เราอยากรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่เข้ามาอยู่ในที่ประชุมท่านที่มาร่วมประชุมเป็นประการแรกเลย เพราะว่าพวกเราชักเหนื่อยกับไมโครโฟน สองวันเต็มๆ ท่านไม่ได้ซักถามเท่าไร ตอนนี้ เป็นเวทีของท่านนะครับ ขอให้ท่านประเมินงานหนักหนอนที่พูดมาในสองวัน ท่านมีความเห็นอย่างไร เพราะผมได้ตั้งใจตั้งแต่แรกแล้วในการทำงานครั้งนี้ ผมไม่รับการประเมินจากคณะกรรมการใดๆ ทั้งสิ้น เพราะผมไม่ชอบในการประเมินแล้วมาตั้งกรรมการในแนวคิดทฤษฎีแล้วมาวิจารณ์เรา ผมคิดว่าผู้มีส่วนที่จะมาร่วมวิจารณ์งานนี้ได้คือผู้ที่มาร่วมสัมมนาจากสาขาอื่นๆ

งานครั้งนี้ผมถึงบอกว่า สกว. ค่อนข้างจะเสี่ยงที่ให้ทุนผมมาจัดการในครั้งนี้ เพราะผม anti พวกนักวิชาการทั้งหลาย หน้าที่ของเราขณะนี้จึงเปิดให้ทั้งหนอนทั้งนกทั้งหลายช่วยวิจารณ์ช่วยประเมินว่างานทั้งหลายที่เสนอมาสองวันนี้จะผ่านไหม? มีประโยชน์ไหม? มีข้อบกพร่องอะไรไหม? เชิญเลยครับ ขอบพระคุณครับ เชิญครับ

ผู้เข้าร่วมรับฟังการอภิปรายจากแพร่

คงไม่ใช้การประเมินครับ ผมอยากจะเรียนถามว่า เวลาที่เราวิจัยออกไปเพื่อให้คนท้องถิ่นรู้จักตนเองได้ดีที่สุด แล้วทีนี้อยากจะถามว่า แต่ละพื้นที่มีวิถีใดที่จะให้งานที่เราทำจากข้อมูลไปถึงท้องถิ่นอย่างไรบ้าง อย่างที่ดาโต๊ะภูมิบอกว่ามีสองพันห้าร้อยกว่าคน ไม่ทราบว่ารู้งานวิจัยเรื่องนี้สักกี่คน แล้วโดยวิธีไหน เพราะในแง่ของตัวเองมีความคิดว่า การที่เราทำวิจัยน่าจะรู้ไปพร้อมๆ กัน ทั้งคนทำวิจัยและคนถูกให้ข้อมูลนี่นะครับ ขอบพระคุณครับ

ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์

ท่านบอกให้ผมตอบ ผมคิดว่า เดี่ยวก่อนมีสองอย่างนะครับ ท่านคิดว่า หนึ่งให้รู้พร้อมๆ กันหรือรู้แต่รู้ทีหลัง ประการแรกเราต้องกลับไปนึกที่หมอก๊กดี (สืบบุญการณ) พูดบอกว่า จะทำเป็นหนังสือเด็ก จะทำเป็นหนังสือเรียน ให้แก้ไขปรับปรุงการปฏิบัติงานของโรงพยาบาลนะครับ โรงพยาบาลที่ด้านซ้าย แล้วก็สอนให้นักเรียนทำเป็นหนังสือให้กับเด็ก ในการมีปัญหาเรื่องผีกับพระและปัญหาเรื่องพระธาตุ ก็ได้นำเรื่องนี้ พูดคุยกับทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายชาวบ้านก็ได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ทีนี้ถ้าเผื่อถามคำถามที่ว่าเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ก็มีสองอย่างด้วยกันนะครับ แล้วแต่ละที่ ผมคิดว่าสุดแท้แต่สภาพของแต่ละที่นั่นเป็นอย่างไร เรื่องอะไรสำคัญกว่า ผมคิดว่าแต่ละที่ต่างกัน

๑. วัตถุประสงค์การทำวิจัยนี้เพื่อจะให้ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นรู้จักท้องที่ของตนเองก็มี ผู้ที่มาทำวิจัยส่วนมากมักเป็นผู้ใหญ่ในท้องที่ คือเป็นพระสงฆ์บ้าง เป็นครูบาอาจารย์บ้าง เป็นผู้ที่มีอาวุโสบ้างในท้องถิ่น การที่ท่านเหล่านั้นออกไปทำงานวิจัย ไปถามข้อมูลจากคนต่างๆ ในเรื่องต่างๆ

ผมว่าในการที่รู้จักพูดจากัน หรือได้ตอบกันนี้ ย่อมจะมีสิ่งได้เรียนรู้ได้ตอบกันอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว นี่เป็นอันหนึ่งนะครับ

๒. ถ้ามีเหตุการณ์อะไรอย่างที่ผมพูดไปเมื่อกี้เนี่ย เกี่ยวข้องกับเรื่องพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น หรือว่าปัตตานี เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้จะออกมาเป็นประโยชน์ในการที่จะต่อรองกับรัฐ หรือทำความเข้าใจซึ่งกันและกันต่อคนในพื้นที่และกับคนนอกพื้นที่ด้วยนะครับ ผมขอพูดแค่นี้ก่อนก็แล้วกัน ขอบคุณนะครับ

ศรีศักร วัลลิโภดม

ไม่ทราบว่าคุณอาจารย์อคินพูดมากระจุกใหม่ เข้าใจแล้วใช่ไหมครับ คือที่ท่านพูดมานี้ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งพระสงฆ์องค์เจ้าและผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น และผู้ที่สัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น เก็บข้อมูลในท้องถิ่น แล้วมาสร้างเป็นองค์ความรู้ที่มีระบบ ให้เกิดความเข้าใจนะครับ ที่ท่านอาจารย์อคินบอกว่าผู้ที่ทำงานวิจัยก็จะเผยแพร่ความรู้ที่ส่งมาให้เป็นเรื่องเด็กเพื่อให้ง่ายเข้านะครับ ความรู้ถ้าได้มีโอกาสมาขึ้นเวทีอย่างนี้ก็จะทำให้สื่อไปยังท้องถิ่นอื่นๆ เป็นการแลกเปลี่ยนกัน ทำให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมใช่ไหมครับ ท้องถิ่นที่อยู่ทางเวียงป่าเป้า ที่อยู่ทางแม่สรวย ที่อยู่ทางปัตตานี ต่างถิ่น ต่างกลุ่ม ต่างวัฒนธรรม ได้มาแลกเปลี่ยนกัน เราถึงได้รู้ว่าดินแดนในประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมหลายกลุ่ม การเรียนรู้วัฒนธรรมร่วมกันนี่คือการอยู่ร่วมกันที่ไม่มีอคติ นี่คือเป้าหมายร่วมกันในสิ่งเหล่านี้

เวทีนี้เอาหนอนมาพบกันนะครับ โดยที่นกเป็นตัวอยู่ข้างหลัง คือข้อมูลที่แล้วๆ มานี้ไปจากนกทั้งนั้นเลยใช่ไหม การพัฒนาแต่ละครั้งก็ไปจากนกทั้งสิ้น จะมีการกล่าวหาว่า นกตัวนั้น นกตัวนี้ ถ้ารัฐไม่ยอมรับก็หาว่าเป็นมือที่สามปลอมข้อมูลมา แต่คราวนี้เอาตัวหนอนมาเลย ก็เลยเกิดสิ่งนี้ขึ้นมา ขอบคุณครับ จะมีใครแสดงความคิดเห็นไหมครับ เชิญครับ

ผู้เข้าร่วมฟังการอภิปราย

เรียนท่านผู้ดำเนินการที่เคารพ ข้อแรกก็คือว่าอยากจะเสริมพูดผู้มาเป็นวิทยากรท่านสุดท้ายนิดเดียว ทำไมน้ำที่มาถึงปลายแหลม น้ำที่คลองดาโต๊ะนั้นถึงจืด จะเรียนเพิ่มเติมเสริมนิดเดียวตรงที่ว่า ตรงนั้นเป็นทราย ทรายที่ยื่นออกไปนั้นเกิดจากการที่ทำให้ น้ำพัดทรายขึ้นไปทำให้เป็นสันดอนทรายทั้งสองข้าง มีอ่าวไทยอยู่ทางด้านขวา อ่าวปัตตานีอยู่ทางด้านซ้าย ทรายนี้เป็นตัวกรองเกลือ เมื่อกรองเกลือ ระดับน้ำใต้ดินตรงนั้นจึงจืดสนิท โดยเฉพาะที่เป็นเช่นนี้อยู่ได้ก็เพราะตั้งอยู่บนสันดอนทราย น้ำที่บริเวณแหลมที่ยื่นออกมาของหมู่บ้านดาโต๊ะนั้นขุดลงไปแล้วก็ยังเป็นน้ำจืดสนิท

อีกนิตหนึ่งก็คือว่า กระผมฟังมาสองวันเต็มไม่ได้ออกไปไหนนอกจากกินข้าว แล้วก็เข้าห้องน้ำก็ได้รับความรู้จากท่านวิทยากร ผลัดหน้ากันมาบรรยาย ก็ขอขอบคุณ อยากจะเรียนอีกนิตหนึ่งตรงที่ว่า ปัญหาเกิดขึ้นที่ตรงการเปลี่ยนแปลง มีทั้งบวกและลบ ถ้าเราพูดถึงเชิงบวก ก็เป็นผู้ ถ้าพูดในเชิงลบก็เป็นอันตราย ที่อยากจะหาจุดค่าเฉลี่ยกลางว่า เราพูดอย่างไร หรือนำเสนออย่างไรจึงจะเป็นคุณ หรือว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อันนี้ผมก็คิดว่า การร่วมมาประชุมสัมมนา เราเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์มาปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่เป็นประโยชน์ก็จะดีขึ้น อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลตกกระทบต่อท้องถิ่น ตัวท้องถิ่นก็จะมีผลกระทบโดยตรงทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ สิ่งใดที่เป็นผลตกกระทบทางเชิงลบก็ขอให้คิดว่าเราจะทำการปรับปรุงอย่างไร ถ้าสิ่งไหนเป็นบวกเราคิดว่าทำอย่างไรจึงจะให้มันเป็นบวกมากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อทั้งท้องถิ่นและบ้านเมืองของเรา ผมคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ การสัมมนาที่ท่านได้จัดมาในคราวนี้ขอชมเชยเป็นการส่วนตัวว่า จัดได้ดีและก็ขอให้จัดอีกหลายๆ ครั้ง ขอขอบคุณครับ

ปรานี วงษ์เทศ

ขอบพระคุณสำหรับคำถามนะค่ะ คือ ถ้าจะถามว่าเราจะเสนองานออกไปอย่างไรให้เป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวมของประเทศนะค่ะ คือเรามักจะอ้างผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเสมอ แล้วรัฐบาลเป็นร้อยปีมาแล้วมักจะอ้างถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ โดยที่ถ้าเป็นประโยชน์ส่วนรวมของประเทศตามที่รัฐอ้างถึงทำได้จริงๆ จะไม่มีเหตุการณ์อย่างที่เราพบในชายแดนต่างๆ หรืองานวิจัยอีกมากมายยิ่งกว่านี้ หากว่าเราจะหาสิ่งที่เป็นกลาง จะเกิดขึ้นได้เมื่อสังคมเรามีความเข้าใจกันก่อนและมีความยุติธรรมจริง เราจึงเฉลี่ยประโยชน์ให้ร่วมๆ กันได้

แต่ที่แล้วมา ผลจากการศึกษาวิจัย สังคมไม่ได้เป็นอย่างนั้น สังคมจำนวนมากถูกทอดทิ้ง แล้วก็เราไม่ได้เข้าใจเขาเลย เพราะฉะนั้นถ้าจะให้เกิดผลประโยชน์ร่วม เราต้องให้เขาไม่มีผลประโยชน์เลยก่อน ที่เสียผลประโยชน์ก่อนแล้วจึงกระจายให้กับคนที่มี แล้วก็ลดลงมาบ้าง คือเป็นความเห็นส่วนตัว ไม่ได้เป็นของทีมงานวิจัย แต่คิดว่าเราอ้างผลประโยชน์ส่วนรวมมาาก และทุกวันนี้รัฐบาลก็ยังอ้างผลประโยชน์ส่วนรวมในการที่ใช้กำลังลงไปภาคใต้ หรือวิธีการที่จะพัฒนาในทางเศรษฐกิจอย่างเดียวกันเพื่อส่วนรวมจะจัดคนจนออกไปทั่วประเทศ รัฐคิดว่าทุกคนในโลกต้องการความร่ำรวยแต่ไม่ได้คิดว่ามีคนบางกลุ่มที่เขาไม่มีศรัทธา แล้วเขาไม่ได้อยากจะร่ำรวย ไม่ได้เป็นเป้าหมายในชีวิตของเขา อย่างเช่นกลุ่มคนมุสลิมบางกลุ่มนะค่ะ มุสลิมบางกลุ่มก็ต้องการความร่ำรวย แต่ไม่ได้เป็นแบบนี้ทั้งหมด แตกต่างหลากหลายมาก แล้วก็การที่จะเปิดโอกาสให้คนที่ประสบปัญหาได้มาพูด อันนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องทำความเข้าใจก่อนที่จะไปคิดว่าเราจะไปแก้อะไรนะค่ะ หรือว่าจะทำอย่างไรให้เกิดความเท่าเทียมกัน แต่ต้องฟังเขาก่อน

อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นคำถามแรกว่า เราจะเอาผลงานนี้ไปสานต่อทำประโยชน์อย่างไรนี้ มีอยู่ในจุดมุ่งหมายแล้วของทุกโครงการนะค่ะ ถ้าเผื่อว่าได้อ่านโครงการแรกของอาจารย์ศรีศักรเขียนแต่ละกลุ่มหัวข้อโครงการนี้ แต่ละกลุ่มมีจุดและเป้าหมายในโครงการแตกต่างกัน บางกลุ่มต้องการเอาไปสร้างพิพิธภัณฑ์ บางกลุ่มต้องการทำบทเรียนให้สำหรับเด็ก บางกลุ่มต้องการองค์ความรู้พื้นฐานให้กับชุมชนที่กำลังอ่อนล้าทางด้านสติปัญญา เพราะฉะนั้น ก็คงไม่ใช่หน้าที่ของเราที่จะตอบหรือว่าควรจะทำอะไรที่ดี ชุมชนต่างหากที่จะตัดสินใจได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่เขาจะทำได้ ก็ขอแสดงความเห็นไว้แค่นี้ค่ะ

ศรีศักร วัลลิโภดม

คือที่แสดงความเห็นมานี้เป็นความคิดที่ดี ที่ท่านพูดมานั้นนะค่ะ ว่าทำยังไงจะให้ประโยชน์ แล้วตรงกับเจตนารมณ์ของคนะผู้ทำการวิจัยนี้และสกว.ด้วยนะค่ะ คือทำอย่างไรถึงจะแพร่ความจริงในระดับท้องถิ่นให้คนอื่น ๆ ที่อยู่ข้างนอกโดยเฉพาะท้องถิ่นได้รับรู้ เพื่อจะเอาความจริงอันนั้นมาปรับใช้ในการพัฒนาประเทศนะค่ะ ทำไมเราถึงบอกวิจัยนี้เป็นวิจัยของตัวหนอน เพราะที่แล้วมาเป็นนกทั้งนั้น ยกตัวอย่าง อย่างที่เมื่อที่อาจารย์ปราณีพูดถึงภาคใต้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ภาคใต้ขึ้นมา ถามว่ารัฐบาลมีใครบอกความจริงเรื่องนี้ไหม ว่าปัญหาทางวัฒนธรรมของภาคใต้คืออะไร ไม่มีนะค่ะ รัฐฟังจากเสียงพิราบหรือเหยี่ยวเท่านั้น นกทั้งพิราบหรือเหยี่ยวก็เป็นนกเหมือนกัน ถามว่าหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจริงๆ ที่จะให้ความรู้กับรัฐบาลคือกระทรวงวัฒนธรรมครับ แล้วในที่นี้ไม่มีกระทรวงวัฒนธรรมสักคนหนึ่ง งานทางวัฒนธรรมไม่ใช่บำทางศิลปวัฒนธรรม ดูผลงานสงกรานต์นะค่ะ แห่เทียนเข้าพรรษา ไม่นะค่ะ วัฒนธรรมต้องเอาวัฒนธรรมของคนในชาติทั้งระดับหลวง ระดับราษฎร์นี้มาแจ้งให้รัฐบาลรู้ว่า นิวัติชีวิตของคนในภาคใต้เป็นอย่างไร กระทรวงวัฒนธรรมไม่เคยทำหน้าที่นั้นเลยนะค่ะ แล้วก็ไม่เคยมาเกี่ยวข้องเลย

ถามว่า แล้วใครจะทำหน้าที่อันนั้นล่ะ? เราก็เห็นอยู่ขณะนี้สิ่งที่ สกว. คือพยายามเชื่อมโยงให้การศึกษาสถาบันหลายแห่งทำหน้าที่นั้นนะค่ะ อย่างสถาบันราชภัฏฯ จะเป็นสถาบันที่สำคัญที่จะรับรู้เรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านั้น แล้วก็ไปเสนอให้ฝ่ายบริหารทราบ นั่นคือสิ่งที่เราพยายามจะทำ แต่ที่แล้วมานี้การนำข้อมูลทางวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษานั้นมักจะทำโดยพวกนก ใช้อาจารย์จากที่ไปเรียนปริญญาเอก ปริญญาโทมา เข้า ไปเก็บข้อมูลไป แต่ก็ยังเป็นนกอยู่ แล้วถามความรู้ของนกนั้น รัฐบาลก็ไม่ฟังอีก ห่างไกลไปเลยใช้ไหมครับ ตรงนี้ครับคือปัญหา เพราะรัฐเองก็ไม่เคยได้รับรู้ข้อมูลของท้องถิ่น ของวัฒนธรรมที่หลากหลายโดยตรง แต่เวลามีเรื่องบ๊ีบ ก็เอาข้อมูลจากที่ไหนก็ไม่รู้จึงเกิดปัญหาขึ้นมา

และที่สำคัญก็คือว่า เวลาวางแผนงานของรัฐบาลก็เหมือนกับ bird's eye view อย่างที่ผู้นำเสนอบอกว่าเอาแผนที่มาวาง แล้วก็มาขีดเส้นว่าตรงนี้เป็นโรงงานอุตสาหกรรม ตรงนี้เป็นเขื่อน

กันน้ำ ตรงนี้เป็นอย่างโน้น อย่างนี้ แต่ไม่เคยเห็นหมู่บ้านหรือชุมชนที่อยู่ตรงนั้นเลย ถึงได้เกิดปัญหาขึ้นมาจนกระทั่ง แต่ที่เราทำกันนี้เพื่อที่จะนำความรู้ของหนองจริง ๆ ออกไป แล้วก็การสื่อนี้ไม่ใช่สื่อให้รัฐอย่างเดียวจนกระทั่ง เจตนารมณ์ของ สกว. คือสื่อให้รัฐได้รับรู้ด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งคือสื่อให้สังคมทุกแห่งในบ้านเมืองไทยได้รับรู้ ได้แลกเปลี่ยนกัน ได้ตระหนักว่าเมืองไทยนี้ไม่ได้มีวัฒนธรรมเหมือนกันหรอก ไม่ได้เป็นเอกลักษณ์อย่างที่เราคิด ในท้องถิ่นเป็นพหุลักษณะครับ แล้วความเป็นชาตินี้ไม่ได้เป็นเอกลักษณ์มาจากข้างบน มาจากความหลากหลายของพหุลักษณะนี้ มายุติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวหรือมาบูรณาการกัน

สังคมไทยขณะนี้เพ่งอยู่สองภูมิเท่านั้น อย่างที่ผมพูดเสมอว่า ชาตินิยมกับโลกนิยม คือ ชาตินิยม คำว่าเป็นไทย ทุกคนในแผ่นดินกริดเลือดมาเป็นคนไทยหมดเลย เป็นผลผลิตจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมจากสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่อยมา เอาชื่อของชาติพันธุ์หนึ่งมาเป็นชื่อของชาติ กลายเป็นเชื้อชาตินิยมไป แล้วขณะนี้ชาตินิยมนี้กำลังขานรับโลกนิยมในกรอบของ globalization ทำร้ายคนที่อยู่ในมาตุภูมิท้องถิ่นต่างๆ ที่อยู่ในบ้านเกิดของเขา

สัมมนาสองวันที่ผ่านมานี้ เราเห็นชัดเลยว่าจากนักวิจัยที่รายงานมานี้ ผมเห็นชัดว่ามีระบบนิเวศสองอย่างที่ปะทะกัน นิเวศแรกมาจากรัฐ มาจากโลกคือนิเวศเศรษฐกิจและการเมืองที่เข้ามาในการสร้างเขื่อน สร้างอะไรต่างๆ เหล่านี้ กับนิเวศวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องของท้องถิ่น เหตุการณ์ขัดแย้ง เห็นชัดเลย react ออกมาในนิเวศวัฒนธรรมที่เกิดความเดือดร้อน เพราะว่าผลจากการเมืองและเศรษฐกิจที่ลงมา ปัญหาว่าถ้าไม่เกิดทำความเข้าใจจะครับ เมืองไทยพัง เพราะว่าเราจะเป็นเหยื่อ globalization คือโลกาภิวัตน์ เพราะมีอำนาจมากเลยเหนือนิพพาน

ชาตินิยมลงมาสู่มาตุภูมิ แล้วการจะต่อต้านโลกาภิวัตน์จะครับไม่มีทางอื่นนอกจาก localization คือการท้องถิ่นต้องพัฒนาออกไป ท้องถิ่นจะพัฒนาออกไปนั้น ไม่ใช่พัฒนานะครับ ไม่ใช่พัฒนาจากข้างใน ต้องข้างในต้องมีพลัง เพราะฉะนั้นการท้องถิ่นจะพัฒนาได้นี้ คนในท้องถิ่นต้องรู้จักตัวเอง รู้จักความเป็นมาของตัวเอง รู้จักความเป็นมนุษย์ที่อยู่เป็นกลุ่มก้อนของตัวเองนะ ครับ เพราะฉะนั้นเมื่องานวิจัยครั้งนี้คนท้องถิ่นต้องรู้จักตัวเองก่อน รู้จักในท้องถิ่นตัวเองก่อน ที่นักวิจัยพูดว่าจะไปสร้างหลักสูตรท้องถิ่นต่างๆ นี้ เพื่อที่จะให้คนท้องถิ่นได้รับรู้ แล้วความรับรู้มันจะครับ รู้จักตัวเอง แล้วก็เอาความรู้นั้นไปให้เพื่อนบ้านได้รู้จัก แล้วจะอยู่ได้ด้วยก็หมายถึงไม่ใช่รู้จักแต่ชุมชนหมู่บ้านตนเองเท่านั้น ต้องรู้จักเพื่อนบ้านด้วย เพื่อนบ้านในที่นี้หมายถึงคนในถิ่นอื่นด้วยจึงจะอยู่รอด แล้วก็ต้องรู้จักโลก กระบวนการแบบนี้จะครับคือจุดเริ่มต้นของ localization คือการทำให้ท้องถิ่นมีพัฒนา มีพลังนะครับ

กระบวนการท้องถิ่นพัฒนานี้ บางทีจะถูกท้วงติงโดยนักอะไรต่างๆ ซึ่งมักจะกล่าวหาเป็นประจักษ์ว่าจะถอยหลังเข้าคลองหรือ เพราะตีความคำว่า localization พลาด พลาดหมายถึงว่าเป็นการอนุรักษ์หรือให้มีชีวิตอยู่แบบเก่า อยู่บนเรือกอและอยู่หรือ? ผมว่าไม่ใช่ครับ กระบวนการ

localization ในท้องถิ่นนี้คือการปรับปรุง เมื่อท้องถิ่นมีสติปัญญาเข้าใจตัวเองก็มาดูว่าอะไรที่ตัวล้าหลังไม่เหมาะสมก็เลิก และอะไรที่ใหม่เข้ามาทางโลกาภิวัตน์และเหมาะสมก็รับเข้ามา กระบวนการนี้จึงเรียก localization ไม่ใช่ถอยหลังเข้าคลอง

ถ้าหากโครงการของรัฐที่เข้ามาในรูปของนิเวศทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เข้ามานี้ กระบวนการท้องถิ่นต้องขวานรับครับ ไม่ใช่ปฏิเสธ แต่ว่าต้องมาต่อรองว่าอะไรที่รับได้หรือไม่ได้ เพื่อที่ตัวเองจะได้ยืนอยู่ได้ งานนี้ก็คือการปรับตัวเองเข้าสู่กระบวนการที่เรียกว่า modernization คือทำให้ทันสมัยขึ้นมา ไม่ล้าหลัง ก็ต้องปรับเข้ามาเพื่อที่จะดำรงอยู่ ถามว่าในบรรดาประเทศอื่นๆ ทั่วโลกขณะนี้ มองในเพื่อนบ้านอื่นๆ มีกระบวนการ modernization ทั้งนั้น เมืองไทยไม่มี เพราะอะไรรู้ไหม เพราะประเทศอื่นๆ เขารู้จักท้องถิ่นของตัวเอง เขาสามารถต้านได้ แต่เราไม่รู้จักรู้ตัวเอง ความสำเร็จไม่ได้สร้างไว้จะไปต้านได้อย่างไร

อันนี้ผมก็ปราชญ์ ไปถึงปฏิรูปการศึกษา ถามว่าปฏิรูปการศึกษานี้ใช้ได้หรือเปล่า มีแต่รูปแบบนะครับ ถามว่าข้อมูลความรู้ท้องถิ่นในการปฏิรูปการศึกษาสรางได้ไหม ก็ไม่ได้ ไม่เคยปรากฏมีเลย อยู่ในรูปแบบเท่านั้นเอง การปฏิรูปการศึกษารั้งนี้แหละครับ ทำความเครียดให้แก่ครูท้องถิ่นไปตลอดเลย เพราะประเมินทั้งปี ไม่ต้องทำอะไร ไม่มีอิสระอะไรเลยนะครับ ทำให้เกิดความเครียด ไม่ได้ปลดปล่อยให้ครูได้มีอิสระเลย หรือทำอะไรให้มีความหมายขึ้นมา แล้วเมื่อกระทรวงวัฒนธรรมไม่ทำ ผมคิดว่า เรามาทำในภาคของสังคม แต่มีเจตนารมณ์ที่ไม่ได้ไปต่อต้านรัฐบาลนะครับ เพียงแต่เพิ่มพลังให้ท้องถิ่น มีการต่อรองและทำความเข้าใจกัน เวลานี้ไม่มีเวลาที่จะทะเลาะกันนะครับ ระหว่างรัฐกับประชาชน เป็นเวลาที่จะมีอันตรายเกิดขึ้นทุกขณะนะครับ ถ้าไม่ช่วยกันอยู่ไม่รอดหรอกครับ

ท่านเห็นไหมว่าปรากฏการณ์ในเมืองไทยดาวน์ลงทุกทีเลยใช่ไหม ตั้งแต่ใช้หวัดนกเรื่อยมาถึงสึนามิ จนมาถึงขณะนี้ เป็นภัยแล้งซึ่งสิ่งที่เป็นอันตรายที่สุดในขณะนี้ จะเห็นว่าภัยแล้งตามท้องถิ่นต่างๆ นี่อันตรายมากครับ ราษฎรจะฆ่ากันนะครับ เรื่องการแย่งน้ำ เป็นเรื่องใหญ่ นะครับ เจตนารมณ์ที่เราทำครั้งนี้ ที่เราช่วยกันนี้ ที่ท่านมานี้ เราตั้งใจครับที่เราช่วยกันทำ ถ้ารัฐทำไม่เหมาะสมเราก็ไม่ว่าอะไรเขา แต่ว่าเราต้องทำเพื่อสร้างความเข้าใจ การวิจัยนี้ไม่ได้ทำเพื่อต่อต้านกับรัฐ แต่พยายามจะสร้างความรู้ชุดหนึ่งให้ไปต่อรองในลักษณะที่ปรับดุลยภาพ ถ้าปล่อยให้ระบบทางการเมืองและทางเศรษฐกิจลงไปทางฝ่ายเดียวไม่มีดุลยภาพครับ จะดุลยภาพได้ต้องท้องถิ่นกับรัฐต้องสัมพันธ์กัน ต้องปรับปรุงซึ่งกันและกัน ประนีประนอมซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นเวลานี้ที่รัฐมองหรือใครมอง ทำกับสังคมท้องถิ่นเหมือนกับขวากับดำ เห็นไหมครับ พอพูดถึงท้องถิ่นนี้ ต้องทำอย่างนั้นนะ เพราะเพื่อส่วนรวม มองแบบขาว-ดำเลย แต่ผมว่าท้องถิ่นไม่มีทางรีแอ็คสู้กับขาว-ดำ ท้องถิ่นทุกแห่ง การเคลื่อนไหวทุกแห่งสี่เทาๆ นะครับ เพื่อจะอยู่ได้ ไม่ใช่เอาขาวดำมาพูดกัน เพราะเวลามาพูดกัน มาทะเลาะกันนี้ หลายฝ่ายพยายามว่าขาว-ดำ ที่จริงไม่ใช่ สังคมไทยนี้เป็น

สังคมที่คอมเมอร์มาตลอด เพราะฉะนั้นต้องมาประนีประนอมกันครับ ไม่ใช่ต้องมาตัดว่าคดี
เลย ผมว่าอันนี้จะหยุดอยู่ได้ ผมว่าเรามามองให้เกิดประนีประนอมกัน ต่อรองกันนะครับ จะได้
สบายใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ขอบคุณที่ติงมาอันนี้นะครับ เพราะผมคิดว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ประเด็นจะหว่าเวลา
มาทำเรื่องอันนี้ คนไม่เข้าใจคิดว่าเผชิญหน้ากับรัฐ ยุงให้เผชิญหน้ากับรัฐ แต่สิ่งที่นักวิจัยมาพูดนี้
เขาพูดถึงความเดือดร้อน ยกตัวอย่างเช่น ชลประทานหลวง ชลประทานราษฎร์ เป็นต้น ไข่มใหม่
ครับ ต้องเอาความเดือดร้อนนั้นมาตีแผ่ อย่างที่อ่าวปัตตานีนั้นเป็นตัวอย่าง เพราะเขาเดือดร้อน
จริงๆ จากเรือกอแระซึ่งเรารู้ว่าจับปลาได้ นี่เป็นประสบการณ์ของผมเลย ขอท้าวความอีกทีหนึ่ง
เล่าความจริงเพื่อเสริมอันนี้ นี่เป็นเรื่องของนกน๊ะ ครั้งหนึ่งผมกับอาจารย์ปราณีได้ลงไปอ่าว
ปัตตานี ปะนาละ สุจิตต์ก็ไป นะครับ วันนั้นคนมุสลิมตั้งแต่เขตปะนาละออกกันอยู่ชายฝั่งทะเล
แล้วก็ชี้ให้ดูขบวนเรือวนลาก เรือวนลากไปจากกรมประมงหนึ่งลำ นายทุนจากปัตตานีอีกสิบ
เอ็ดลำร่วมกัน ล่าหอยลายชายฝั่งทะเลนะครับ เรือยนต์ลำหนึ่งนะครับลากหอยลายหกสิบตันต่อ
หนึ่งลำ แล้วถามว่าเรือกอและจับปลาได้เท่าไร เรือกอเราะลำหนึ่งวันที่ผมสัมภาษณ์นั้นจับปลาได้
สิบสองกิโลต่อวันเป็นปลาเบญจพรรณ คนมุสลิมแถวนั้นร้องแระแหกกะเมือเลย เพราะสภาพที่ผม
เห็นจากปะนาละยังเป็นกระท่อมใบจากอยู่ ยังเป็นธรรมชาติ แต่เขามีความสุข เขาไม่ว่าจะล่าหลัง
แต่เขาก็มีความสุข นี่แหละครับคือเหตุการณ์ที่เขาเดือดร้อน

ปรากฏว่าหลังจากนั้นแล้วนะครับ เรื่องของความขัดแย้งออกสู่เวทีประชาชน อาจารย์เจิม
ศักดิ์ไปจัดรายการออกสู่เวทีประชาชน ก็เอาอธิบดีกรมประมงอย่าให้เอ่ยชื่อ มาเผชิญหน้ากับผู้
อาวโสของมุสลิม อธิบดีกรมประมงเขาบอกว่าเขามีสิทธิเพราะชายฝั่งทะเลนั้นอยู่ในกฎหมาย เห็น
ไหมครับใช้กฎหมายแล้ว เขามีสิทธิที่จะลากหอยลาย ทันทีเลยผู้อาวโสมุสลิมบอกว่า คุณไปดูได้
ทะเลซิ แต่ก่อนนี้พรุนไปด้วยรังปลาแบบพวกปากมูลนะ ถูกลากให้เป็นสนามกอล์ฟไปหมดเลย
เท่านั้นอธิบดีท่านนั้นกลับคำทันทีถ้าเช่นนี้เราจับมือกัน ชายผ้าเอาน้ำรอดไปวันๆ หนึ่ง หลังจาก
นั้นมื่ออะไรขึ้นมา ก็ไม่มีอะไรขึ้นมา หลังจากนั้นเป็นต้นมา ปรากฏเหตุการณ์ขึ้นมา ในไม่ช้าพื้นที่
ชายทะเลตั้งแต่ปากพยับขึ้นมาจนถึงนราธิวาสกลายเป็นแหล่งเรืออวนรุนเรืออวนลากทั้งนั้น ที่
ตามมาคือนากุ้ง ทำลายฉิบหายวายปวงหมดเลยทั้งชายฝั่งทะเล ไม่เพียงแต่ทั้งสามจังหวัดใน
ภาคใต้ การเปลี่ยนแปลงหมด

ผมกลับไปปะนาละอีกทีหนึ่งหลังจากไปกับปราณีแล้ว สี่ปี ปะนาละสกปรกหมด เพราะ
คนมุสลิมต้องจับเรือกอและเพิ่มจากสิบสองกิโลเป็นยี่สิบสามสิบกิโลต่อวัน ต้องเพิ่มกำลังการผลิต
ขึ้นมา แล้วปรับตัวไม่ได้สกปรกหมดเลย แล้วชายทะเลเต็มไปด้วยนากุ้ง นาอะไรต่างๆ มากมาย
เปลี่ยนหมดเลยครับ การขัดแย้งเกิดขึ้นทุกแห่ง ถามว่าอันนั้นคืออะไร อันนี้ไข่มใหม่ครับคือสาเหตุที่
เราพัฒนาประเทศโดยไม่เข้าใจ นี่ เป็นความจริง นี่เห็นด้วยตา และผมสามารถพูดได้ ผมเคยพูดตั้ง

หลายครั้งแล้วนะครับ ที่มหาวิทยาลัยปัตตานี ตอนนั้นพระพี่นางฯ เสด็จ ผมพูดต่อหน้าผู้ว่าราชการจังหวัดว่า เหตุการณ์นี้เป็นการแย่งทรัพยากร แต่ปรากฏไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลยนะครับ นี่ก็เป็นความจริงครับ

แต่ว่าเวลานี้บ้านเมืองกำลังจะพังครับ สาเหตุที่เกิดในภาคใต้ซับซ้อนเหลือเกิน หนึ่งในสาเหตุที่ทำร้ายคนที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ ที่ไม่เคยคิดแยกดินแดนนี้ในที่นี่คือการแย่งทรัพยากร เราต้องจัดใหม่ครับ เราต้องทำความเข้าใจตรงนั้นครับ ครับขอบคุณครับ อันนี้เป็นเสียงของพวกนก อาจจะผิดก็ได้ครับ

ศิราพร บัวสาย

ดิฉัน ศิราพร บัวสาย ค่ะ จากสกว. นกเหมือนกันนะค่ะ ผู้จัดการนก ที่จริงมีสองประเด็นนะค่ะ หนึ่งใน ที่อยากเรียนต่อที่ประชุมทั้งหมดด้วย งานประเภทการสร้างความรู้จากท้องถิ่นนี้มีอยู่หลายส่วนนะค่ะ ในส่วนที่ สกว.ทำอีกอย่างหนึ่งไม่ทราบว่ามีใครได้เรียนข้อมูลไปแล้ว วันที่ ๒๕-๒๗ เมษายน จะมีการจัดประชุมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นชุดโครงการที่ใหญ่มาก มีการทำโครงการวิจัยในนั้นมีสามสิบกว่าโครงการนะค่ะ แล้วเป็นการทำงานร่วมระหว่างนักวิชาการกับชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่น ในบางภาคชาวบ้านจะเป็นแกนหลัก แต่บางภาคนักวิชาการเป็นแกนหลัก ขึ้นกับว่าเงื่อนไขการทำงานเป็นอย่างไร ถ้าท่านใดสนใจก็ประชุมที่ศูนย์วัฒนธรรม วันที่ ๒๕-๒๗ ไม่เก็บค่าลงทะเบียนนะค่ะ

งานนั้นก็จะคล้ายๆ ที่อาจารย์ศรีศักรว่า เป็นเรื่องของ การ เราได้เห็นข้อมูลมากขึ้นของคนพื้นที่ว่าเขาเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ภาคกลางมีการศึกษาโดยกลุ่มกะเหรี่ยงเอง ผู้ศึกษาเป็นกะเหรี่ยงที่สวนผึ้งอะไรอย่างนี้เป็นต้น เพื่อจะบอกว่าตัวเขาเป็นอะไร เขาอยู่มาตั้งแต่สมัยไหน แล้วก็การเปลี่ยนแปลงที่เข้ามา มีผลอะไร ก็เป็นมุมมองของหนอนที่นักวิชาการเป็นหลักมากกว่าที่ทำ

ประเด็นที่อยากเรียนถามจากทีมอาจารย์ศรีศักร คือดิฉันคิดว่าส่วนที่น่าสนใจมากของการจัดการวิจัยก็คือส่วนผสมของนักวิชาการกับชาวบ้านนะค่ะ เราทำอะไรแค่ไหน บางทีเราก็ให้เกียรตินะบอกว่า นี่ชาวบ้านทำทั้งนั้นเลย แต่ว่าถ้ามองจากที่อาจารย์ตั้งหลักตอนแรกว่า งานที่ทำนั้นเป็นเรื่องของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ตอนเข้าไปที่แรกชาวบ้านรู้อะไรและเรารู้อะไร รวมทั้งบทเรียนของนักวิจัยรุ่นกลาง แล้วตอนหลังชาวบ้านมาเกิดสิ่งที่เรียกว่า ความเข้าใจตัวเองชัดเจน เข้าใจในสิ่งเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดสำนึกต่อท้องถิ่น รวมถึงการเขียนงานวิจัยออกมาได้ ตรงนี้ผ่านวิธีการและเครื่องมือการทำงานอย่างไร จึงทำให้กระบวนการเรียนรู้ไปได้ค่อนข้างดี มีอุปสรรคอะไรหรือไม่ วิธีการทำงานเป็นอย่างไร ซึ่งตรงนี้อาจขอให้ทีมนักวิจัยรุ่นกลางได้สะท้อนบทเรียนด้วย รวมถึงว่า ท่านที่ปรึกษา อาจารย์ปรานี อาจารย์อดิน อาจารย์ศรีศักร ที่ได้ลงไปประกบอีกทีหนึ่งมีมองเห็นบทเรียนและอุปสรรคอย่างไรในการสร้างบทเรียนการเรียนรู้กันนี้

เพราะว่า สกว. เองก็มีงานโฟกัสเรื่องการเรียนรู้ในการสร้างกระบวนการของชาวบ้านที่วิจัยท้องถิ่น มีทีมบริหารจัดการท้องถิ่นนี้มาหลายคน ก็น่าจะเป็นประโยชน์ว่า เราเข้าไปเป็นกระบวนการเรียนรู้กับชาวบ้าน เราจะทำอะไรให้เขาเข้าใจ ไม่ใช่เฉพาะงานเขียน ส่วนที่สำคัญคือส่วนที่ไปเกิดวิธีคิดใหม่หรือว่าการมองปัญหาชัดเจนว่า เรามาถึงจุดนี้ สภาพนี้เกิดขึ้นจากปัญหาอะไรบ้าง ถ้าให้เขาจะอยู่ที่การตั้งประเด็นและการตั้งคำถาม ก็อยากเรียนรู้ว่านักวิจัยรุ่นกลางๆ มีบทบาทอะไรอย่างไรบ้าง และนักวิจัยรุ่นใหญ่ๆ ทำอะไรบ้าง ชาวบ้านเองอาจจะสะท้อนด้วยนะค่ะว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้นี้เพราะวิธีการอย่างไรคะ

ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์

ครับขอบพระคุณท่านอาจารย์ศิราพรนะคะ ผมคิดว่าคำถามของอาจารย์ศิราพรสำคัญมาก และคงต้องตอบโดยบุคคลหลายฝ่าย อย่างที่ปรึกษา ผมถ้าจะตอบคนเดียวก็คงไม่ได้นะคะครับ แต่ผมจะขอตั้งไว้อย่างแรกนะคะครับ พออาจารย์ถามว่า ชาวบ้านเรียนรู้อะไร ผมคิดว่าเป็นคำถามที่ผิด เพราะผมคิดว่าชาวบ้านรู้ทุกอย่างอยู่แล้ว รู้ดีด้วย แต่ไม่ได้สำนึกและเรียบเรียงออกมา เพราะเขาเรียบเรียงไม่ได้ ผมพูดจากประสบการณ์ผมนะซึ่งหมายความว่าทำที่อื่นด้วย ที่จริงนะครับเราจะพบว่าชาวบ้านที่ไหนๆ ก็ตาม ที่ผมทำงานด้วยก็ตาม เขาจะไม่รู้อะไรจนกว่าเราถามเขา แล้วเขาเริ่มต้นคิด จะเริ่มต้นเรียบเรียง ความจริงอย่างพวกผมก็เหมือนกัน พูดว่านักมานุษยฯ นี่นะ นักวิชาการนี่นะ ยิ่งสมัยนี้ชอบอ้างทฤษฎี อะไร ก็ทฤษฎี แต่ความจริง ความสำเร็จของรายงานแต่ละชิ้นไม่ได้อยู่ในทฤษฎีหรอก อยู่ที่ความสามารถและเรียบเรียงนำเสนอออกมาให้ได้ว่าให้คนอื่นเข้าใจและรู้เรื่องนะคะครับ

งานวิจัยของเด็ก อย่างเด็กธรรมศาสตร์นะ มีนักวิจัยตั้งหลายอันซึ่งเต็มไปด้วยทฤษฎี ไม่ได้รับรางวัลดีเด่นหรอก แต่งานของบุญเลิศเรื่องคนไร้บ้านซึ่งเป็นงานเป็นจริงที่เกิดขึ้นเลย แล้วผมเป็นกรรมการอยู่ ผมรู้ นะครับ ได้รับรางวัลดีเด่นเพราะอะไร เพราะการเสนอออกมา และไปใช้ชีวิตอยู่กับชาวบ้าน นอนอยู่กับชาวบ้าน พบเรื่องดีแล้วดึงออกมาเรียบเรียงออกมาได้ ชาวบ้านเขารู้หมดแล้ว แต่ปัญหาของชาวบ้านนั้นอยู่ที่การเรียบเรียง ผมจำได้ว่าเมื่อไปครั้งแรกรู้สึกทางเหนือๆ นะ เขาก็พูดก็ยังเลอะๆ อยู่ แล้วผมบอกว่าคุณลองเปรียบเทียบดูซิว่า สมัยก่อนกับสมัยนี้ เรื่องนั้น เรื่องนี้เป็นอย่างไร แล้วเดี๋ยวก็ออกมา เขาอยู่แล้วครับ แต่เขาไม่สามารถจะแสดงออกมาได้หรือเขียนออกมาได้ ชาวบ้านนี่รู้มาก แล้วบอกว่าเราไปศึกษาจากชาวบ้าน เราไปถาม เหมือนกับนักวิจัยไปสัมภาษณ์นะคะ เขายังรู้มากขึ้นไปใหญ่เลย เพราะว่าเขาแลกเปลี่ยน รู้ว่าอะไรเป็นจริง อะไรไม่จริง ดีกว่านักวิชาการไปถามอีกครับ ผมเสนอสั้นๆ ก่อน จะต้องมีคนหลายคนจะต้องเสนออีกนะคะครับ ไม่อยากกินเวลามากนะคะครับ

ปราณี วงษ์เทศ

ความจริงที่ปรึกษาที่มีหน้าที่เสนอรายงานสรุปทุกครั้ง สัปดาห์ ที่ส่งไปทาง สกว. ว่ากระบวนการทำงานของเราแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างไร มีปัญหาอย่างไร แล้วเราเสนอแนะอย่างไร มีหมดแล้ว ทีนี้ความจริงก็เตรียมมานะคะว่า ในโปรแกรมบอกว่าสรุปหรืออย่างไร ในวาระการประชุมบอกว่าการทำงานกับนักปราชญ์ อาจารย์ศรีศักรท่านไม่เคยสั่งอะไรเลย แล้วไม่เคยรู้ว่าจะต้องเตรียมตัวอะไร แต่ว่าตัวเองไม่ใช่เป็นคนที่ว่ากดปุ่ม ตัดปั๊มแบบอาจารย์ศรีศักร เหลือแต่อาจารย์อकिनนะคะ อาจารย์อकिनก็จะไม่รู้ตลอด แต่รู้มากตลอด แต่จริงๆ แม้ว่าจะหน้าวัยจะใกล้เคียงกันนะคะ แต่เป็นรุ่นลูกศิษย์ของอาจารย์ทั้งสองท่าน เพราะฉะนั้นก็ไม่บังอาจ ก็เตรียมมาเต็มเลยนะคะ เตรียมมา แล้วอาจารย์บอก คุณไม่ต้องพูดอะไรหรอก เอาๆ ไม่พูดก็ไม่พูด ก็ให้มานั่งเฉยๆ แล้วแต่ใครจะถาม ก็รู้สึกไม่ได้ทำหน้าที่ ถ้าเมื่อเราไม่ได้ทำอะไร เหมือนกับท่านนักวิจัย หลายคนบอกเขาให้เงินเรามาวิจัย แล้วเราไม่ได้ทำอะไรก็รู้สึกอกตัญญูต่อผู้ให้ทุนอะไรอย่างนี้

ทีนี้คำถามเยอะมากเลย ถ้าให้ตอบสามวันนะ ว่ากระบวนการมีปัญหาอะไร ทำอย่างไร เพราะแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันมากเลย แต่ว่าเห็นด้วยกับอาจารย์อकिनที่ว่า ทุกท้องถิ่นเขามีอยู่แล้ว ความรู้กระบวนการ เขามีความตั้งใจที่จะทำ งานทุกชิ้นนี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าไม่มีใจ นักวิจัยท้องถิ่นทุกกลุ่มมีใจ และเขาอยากจะทำพัฒนา เขาอยากเปลี่ยนแปลง เพราะเขาเห็นความเดือดร้อนของท้องถิ่นของเขา งานเหล่านี้จึงบรรลุผลได้ ไม่เหมือนงานนักวิชาการที่รับทุนไป ไม่เสร็จเพราะเบื่อ ทำงานแล้วเบื่อ ไม่แรงจูงใจ ไม่มีจิตวิญญาณที่จะเข้าไป เช่นเดียวกับต้องให้เครดิตกับนักที่เลี้ยงนักวิจัยด้วยว่า เป็นคนรุ่นใหม่ แล้วเขายังไม่มีอดีต ซึ่งไม่แน่ว่าอดีตเขาจะเกิดขึ้นเมื่อเขามีบุญญาบารมีมากกว่านี้ ซึ่งเราไม่รู้ขนาดของคน ซึ่งดิฉันไม่กล้ารับประกันแม้ว่าจะเป็นลูกศิษย์ เราไม่รู้แม้ว่าเขาจะไปได้ดิบได้ดีกว่านี้ ส้มตัวหรือเปล่า อันนี้พูดกันตรงๆ เพราะนักวิจัยจำนวนมากพอมีชื่อเสียงแล้วส้มตัว แต่เขาไม่มีอดีต และเข้าไปอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน และทำตัวจนนักวิจัยทุกคนยอมรับ อาจารย์จัดไว้ว่า พี่เลี้ยงข้างนอกได้ แล้วก็นักวิจัยแต่ละคนมีจุดหมาย มีเป้าหมาย มีอุดมการณ์ในการทำงาน ไม่ใช่ให้เงินมา เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดเรื่องเงินเลย พูดไม่ได้เดือดร้อนกันมาก sensitive กันมากเรื่องเงิน ห้ามพูดเรื่องเงินเด็ดขาดทีมนี้นะ ฉะนั้นทุกคนทำงานด้วยใจ อย่างแรกต้องมีใจทำงาน แล้วทุกอย่างจะไปได้

กระบวนการขั้นตอนในการเขียน เขียนไว้แล้วนะคะว่า บางกลุ่มเขียนได้เก่งมาก ขึ้นอยู่กับกลุ่มว่าบางคนมีความสามารถเชี่ยวชาญในการเขียนได้ บางกลุ่มเป็นผู้อาวุโส เป็นชาวบ้านซึ่งความรู้นี้เพียบลึก แต่ไม่สามารถเรียบเรียงเป็นภาษาที่จะสื่อสารทางวิชาการ อย่างกรณีกลุ่มของด่านซ้าย ป้าฉวีหรืออีกหลายคนเขียนไม่ได้ ยังต้องช่วยเขียนโดยการที่เอามาแล้วช่วยเรียบเรียงบ้าง เพราะฉะนั้นแตกต่างกันก็อาจจะให้โอกาสนักวิจัยตอบเป็นบางเรื่องก็ได้ แต่ก็ ไม่ทราบตอบคำถามหรืออาจารย์จะเสริมอะไรไหมคะ

ศรัศกร วลลิโกดม

เป็นคำถามที่ตื้นะครับ และเป็นจุดที่น่าจะอภิปราย ท่านสังเกตไหมครับ ผู้ที่ท่านมาร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งผู้ที่เข้ามาร่วมสัมมนา สองวันมานี้ไม่มีผู้ที่ขาดหายไปในวันที่สองแล้วเวลานั่งฟัง ผมคิดว่าติดกับการเสนองานวิจัยอื่นๆ ที่เดินออกกัน นะครับ รู้สึก มากครับ ก็คือสิ่งที่สำคัญคือผู้เสนอรู้สึกมีความมั่นใจในตัวเอง เล่นคำมากเหลือเกิน มีลีลาแปลกๆ ซึ่งติดกับการเสนองานวิจัยต่างๆ ซึ่งแห้งแล้งและน่าเบื่อและไม่รู้เรื่อง อันนี้สังเกตได้ เพราะสื่อกันได้ คือ ผลของการวิจัยนี้ ที่ว่าคือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนกัน แล้วก็เอามาพูดคุยให้ฟัง แล้วยิ่งแลกเปลี่ยนนำมาพูดคุย ความรู้ก็เพิ่มขึ้น นี่คือวัตถุประสงค์ที่ตามมาซึ่งผมคาดไม่ถึง ประเพณีในการวิจัย เอามาเสนองานแล้วเลิกเลย แต่จะไม่มีความรู้สึกที่จะต่อเนื่อง แต่ผมคิดว่านักวิจัยที่ร่วมกัน ครั้งแรกนี้ เมื่อคืนนี้พูดถึงนอนไม่หลับเลย คุณนอนไม่หลับอีกหลายวัน แล้วคุณอยากจะทำอีก เพราะอะไรรู้ไหมครับ ตรงนี้เกิดพลังอยากจะเรียนรู้ นี่คือการสร้างนักวิจัยนะครับ ไม่ใช่เอาผลวิจัยอย่างเดียว ถ้าคุณแจกเงินไปหลายๆ ล้าน ไปให้นักวิจัยอื่นๆ ที่เป็นนักวิชาการ พอเสร็จแล้วเลิกกันเลย ได้เงินเสร็จแล้วก็ไปหา project ใหม่เป็นมือปืนรับจ้างไป แล้วที่อันตรายที่สุดพวกนั้นนะครับ เมื่อหาข้อมูลไม่ได้แล้ว ยัดทฤษฎีเข้าไปทั้งดุ้น แล้วมาถกเรื่องทฤษฎี น่าเบื่อนะครับ ไม่มีพัฒนาการ แต่เงินเอาเข้ากระเป๋า แล้วคนดูก็แรกๆ ก็มีพิธีกรรม เชิญคนใหญ่โตมาเปิด แล้วก็ค่อยๆ หายไป พอวันสุดท้ายเหลือไม่กี่คน แล้วทุกคนก็เหนื่อย นั่นคือปัญหาการวิจัย

แต่อันนี้ไม่ใช่ครับ คือผมไม่คิดว่าจะเกิดขึ้นกับสิ่งเหล่านี้ เพราะว่านี่คือผลผลิตการวิจัยเอง ไม่ใช่เกิดขึ้นจากผมซึ่งเป็นนกแก้ว นักวิจัยที่มาเสนอนี้ทั้งนกหนุ่มสาวและตัวหนอนเกิดความสนุก แล้วผู้ที่มาฟังก็เกิดความสนุก ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากเพิ่มเติมขึ้นมา นี่คือการผลิต ไม่ใช่ผลการวิจัยอย่างเดียว แต่ผลิตคนที่ต้องการวิจัยเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติเลยครับ ทุกวันนี้เป็นผลสำเร็จของ สกว. เป็นอย่างยิ่งที่เปิดประเด็นตรงนี้นะครับ

แล้วก็ท่านอาจารย์อดิน ผมต้องย้อนหลังไปที่นกแก้ว อย่างผมบ้าง ถ้าไม่มีอาจารย์อดิน อาจารย์ปรานีงานนี้ไม่สำเร็จครับ เพราะว่าอะไรรู้ไหม การที่จะทำงานวิจัยแบบนี้นะครับ ต้องมีผู้มีประสบการณ์มาก ผมไม่เชิญผู้ที่จบใหม่ฯ มาทำหรอกครับ พูดก็ไม่รู้เรื่อง นอกจากพูดไม่รู้เรื่องแล้วยังมาขว้างอีก ไม่เอาครับ ผมต้องเชิญคนแก่ๆ ที่มีประสบการณ์ อาจารย์อดินพูดคำเดียวรู้เรื่องเลย เพราะอะไรรู้ไหมครับ เวลาเราเข้าไปในห้องถิ่น ข้อมูลเขามีอยู่แล้ว แต่เขาไม่ได้ conscious เท่านั้นเอง ใช่ไหมครับ การที่ถาม เขาตอบได้หมดเลย แล้วเวลาเราไปสัมภาษณ์เขา ผมรู้ตัวว่าผมเองตัวเล็กลงนะครับ เพราะเรารู้ว่าอีกหลายอย่างเรายังไม่รู้ เราเรียนรู้จากเขา จากผู้อาวุโสเหล่านั้น เวลาไปห้องถิ่น เปลี่ยนความสัมพันธ์ จากความสัมพันธ์ที่ว่าชั้นเป็นอาจารย์ ชั้นเป็นโน่นเป็นนี่นะ มาเป็นเท่าๆ กันดีกว่า บางทีเล็กกว่าเขา เรามี respect ต่อคนในห้องถิ่นครับ เขาคือมนุษย์ แล้วในห้องถิ่น ในสถานะนั้นเขาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เพราะถ้าเราไม่อาศัยเขาเราตายลูกเดียว ผมไม่เชื่อความเป็น

genius หรือความยิ่งใหญ่ของนักวิชาการหรือคน นะครับ แล้วคำว่านักวิชาการมาเกิดขึ้นในสมัย จอมพลสฤษดิ์เท่านั้นเอง ที่จริงแล้วคนที่อยู่ในชนบทเป็นปราชญ์ทั้งนั้น เป็นปราชญ์นี้เป็นพหูสูตนะ ครับ เขารู้หลายๆ เรื่อง นี่คือการที่เราเรียนรู้ครับ เวลาเราเข้าไปในท้องถิ่นนะครับ เราได้รับความรู้ เราได้เห็นความเป็นมนุษย์ แต่เราไม่จำเป็นจะต้องได้เงินได้ทองเหล่านี้ เป็นความสุขชนิดหนึ่ง

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่เราพยายามทำทั้งสามคนก็เพราะสิ่งเหล่านี้ ท่านอาจารย์คิดตลอดชีวิต ท่านนะครับ ท่านอยู่ในสถานะที่ดีก็ได้ แต่ท่านชอบทรมานร่างกาย งานที่ยิ่งใหญ่ของอาจารย์คิด ไม่ได้ทำในชนบทนะ ไปทำในสลัม คิดดู สมัยที่อาจารย์คิดทำวิจัยนี้สลัมใครๆ ก็ดูถูกทั้งนั้นใช่ไหม ครับ สกปรก แออัด มีแต่น้ำคร่ำ แต่อาจารย์คิดเข้าไปฝังตัวอยู่ในนั้น และอาจารย์คิดก็ใช้ชีวิตมา แบบนี้ ฉะนั้น เวลาท่านพูดอะไร จี๊ประเด็นแป็บเดียวรู้เรื่องเลย คนในท้องถิ่นเขารู้แล้ว เพียงแต่ว่า เราพยายามจัดกระบวนการให้เขาเอาความรู้ที่ออกมาเท่านั้นเอง แล้วหาคนให้เรียบเรียงสิ่งที่ อาจารย์คิดบอก ก็จะได้สาระนี้มา ไม่ต้องคัดจจริตไปใส่ถกกันเรื่องทฤษฎีอะไรมากมาย

ผมจำได้ผมไปประชุมภาคใต้มาเมื่อสองสามเดือนที่แล้ว ไปประชุมร่วมกับนักวิชาการพอ ไปประชุม คุยกับคนท้องถิ่น ถามเขา เขาก็บอกสิ่งต่างๆ เหล่านี้ นักวิชาการบางท่าน cut shot เลย อยากจะรู้เรื่องสถานภาพ เรื่องบูรณาการ ผมบอกกันคุณรู้ไป ผมไม่เอาแล้ว เรายังไม่รู้ข้อมูล ยังไม่ ทันทันไรคุณเอากลับไปใส่แล้ว ใช่ไหม นั่นคือการเลือกปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นผลสำเร็จของการทำงานครั้งนี้คือการเรียนรู้ร่วมกันนะครับ แล้วสิ่งที่ได้ วันนี้ ได้มาก ผู้ที่เป็นนักวิจัยที่เป็นตัวหนอนได้เพิ่มขึ้น เพราะท่านได้ร่วมประสบการณ์จากคนท้องถิ่นนั้น ท้องถิ่นนี้ แล้วจากการซักถามนะครับ ได้ความรู้เพิ่มเติมนะครับ สังเกตว่างานที่เสนอไป ท่านไป อ่านดูซิในงานวิจัยกับสิ่งที่พูดต่างกัน เพราะเขาคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นได้ อันนี้คือผลที่เกิดขึ้นครับ

ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์

ผมขอเพิ่มเติมก็ได้ ผมคิดว่า คือผมเองจะพูดแบบสังเกตเลยว่า การมาทำงานกับอาจารย์ มาทำงานที่นั่นะและกับพวกเราทั้งหมดที่ทำนี่ผมมีความสุขมาก ผมรู้สึกว่าการจริงคนแก่แล้ว อย่างผม แก่ขนาดอายุเจ็ดสิบกว่าก็ใกล้ๆ พ่อสมเดช (นักวิจัยจากด้านซ้าย) เต็มที่ ก็รู้สึกว่าไม่มี อะไรนอกจากนั่งคอยความตาย พอได้มาทำงานชิ้นนี้ ได้มาทำงานกับอาจารย์(ศรีศักร) รู้สึกกลับ เป็นหนุ่มใหม่ พอได้ฟังมารอนิง สาและนะ ผมจำได้ พูดครั้งแรกนี้ผมสะดุ้งใจเลย รู้สึกจับใจทีเดียว รู้สึกว่ามีชีวิตใหม่ว่า นี่ไง คือไม่ใช่ นักวิชาการพูดทฤษฎีอะไรให้เข้าใจ นี่คือการที่มาจากใจเขา มา จากความจริง มาจากความรู้ที่เป็นจริงที่มีความรู้สึกอยู่ด้วย ผมคิดว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก ถึงแม้ว่ารายงานที่เราพูดกันว่าวิชาการ หรือรายงานของเรา รายงานอันนี้เป็นสิ่งสำคัญ คือ แปลก นะ วิชามานุษยวิทยานี้แปลก เพราะในระยะหลังมาตอนหลังมาในระยะไม่กี่ปีมาเป็นพวกโมเดิร์น นะพวกสมัยใหม่ เกิดบ้าทฤษฎีนะครับ จะเอาทฤษฎีมา ทฤษฎีฝรั่งทั้งนั้นนะครับ เกิดที่เมืองฝรั่ง

บางทีคนบ้าๆ บอๆ ทั้งนั้นนะครับ พวกฝรั่งคนบ้านะครับ บางทีฆ่าตัวตายก็มี สร้างทฤษฎีแปลกๆ ขึ้นมา แล้วเราก็อามาใช้ในเมืองไทย เอามาวัดดู ก็ออกมาไม่ค่อยรู้เรื่อง ถ้าหากว่าเราจะเรียนรู้จริงๆ ว่าสังคมไทยเราเป็นอย่างไร บ้านเราเป็นอย่างไร ชีวิตพวกเราเป็นยังไง มีความสำคัญกว่าเยอะ เราไม่ทำ นักวิชาการเราเลิกทำในตอนหลัง เราไปทำบ้าๆ บอๆ แบบนั้นนะ คล้ายๆ กับว่าถ้าเผื่อมาทำแบบนี้ มานั่งเขียนกับชาวบ้าน มาทำงานวิชาการกับชาวบ้าน จะกลายเป็นว่าเราจะเหมือนชาวบ้านไป เราจำเป็นจะต้องต่างกับชาวบ้าน เราจะต้องใช้ภาษาให้ต่างกับชาวบ้าน จะต้องเขียนให้ต่างกับชาวบ้าน แล้วก็อ้างฝรั่ง จะได้ไม่เหมือนกับชาวบ้านในอาจารย์ จะได้เป็นนักวิชาการ ขอบพระคุณครับ

ปราณี วงษ์เทศ

ขอเพิ่มเติมอีกนิดหนึ่งนะคะ คือที่จริงแล้ว งานของนักวิชาการรุ่นใหม่ คือ ดิจิทัลก็ไม่ถึงขนาดที่สองท่านเห็น คือดิจิทัลเข้าใจว่าโลกเปลี่ยน วิธีคิดเปลี่ยน เขาอาจจะไม่ชอบวิธีการอย่างนี้ คือมีตัวตนน้อยมาก การที่คุณเข้าไปทำงานกับชาวบ้าน แล้วคุณไม่มีความเป็นตัวตนเหลืออยู่เป็นงานที่ใช้เวลามากเลย แล้วต้องลงทุนทางด้านจิตใจสูงที่จะต้องผลิตงานนั้นมาได้ เพราะฉะนั้น กระแสสังคมเป็นปัจเจกมากขึ้น สภาพสังคม เศรษฐกิจการเมือง เปลี่ยนเร็วเหลือเกิน สังคมก็เปลี่ยน วิธีคิดของนักวิชาการก็เปลี่ยน ดิจิทัลก็เห็นด้วยว่าวิชาในกลุ่มที่จะเน้นทฤษฎีในการ debate ทฤษฎีเพื่อให้ตามโลกให้ทันหรืออะไรก็ทำไป ไม่ขัดข้องและก็นั่นว่ามีประโยชน์ในวงการวิชาการในแง่ของการตั้งมุมมองในการคิดใหม่หรือว่าวิพากษ์วิจารณ์ผลงานเก่าๆ ดิจิทัลเห็นว่ามีประโยชน์นะ แต่ในความรู้สึกที่ทำงานมาตลอดสามสิบกว่าปีซึ่งใกล้จะเกษียณดิฉันมีความมั่นใจตลอดเวลา และก็เชื่อตลอดเวลาที่ออกภาคสนามนะคะว่า สงสัยอยู่ตลอดเวลา จริงๆ ชาวบ้านนั่นแหละเป็นตัวทำงานวิจัยethnography ดีที่สุด ไม่ใช่ทำงานวิจัยอย่างเรา คือบอกตัวเองมาตลอดให้เชื่อมั่นมากกว่าสามสิบกว่าปี

เวลาสอนหนังสือจะเน้นเสมอให้นักศึกษารู้ว่า งานอัตชีวประวัติเป็นงานที่สำคัญนะ เพราะว่ามีนักมานุษยวิทยาที่เกิดจากชาวบ้านจริงๆ มากมาย ที่ตัวเองเพิ่งได้ทำแปลจบไป แปลเรื่องราวของคนขมุ ซึ่งเรียกตัวเองว่ากำมู คนที่อยู่ในป่าที่หลวงน้ำทา แล้วเขียนเรื่องราวในเชิงประวัติตัวเองที่เรียกว่าอัตชีวประวัติว่า บ้านช่อง ประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างไร นั่นคืองานมานุษยวิทยา แล้วนำมาตีพิมพ์ อยากให้เกิดงานอย่างนี้ แล้วคิดว่าชาวบ้านทุกคนทำได้ เวลาทุกครั้งทีอ่านงานของคนตัวเล็กๆ ของคนที่ด้อยโอกาส ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคนขมุ คนอาข่า หรือว่าคนม้ง คนอะไรก็ตาม อ่านแล้วหัวใจพองโต รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ในแง่ของความเป็นมนุษย์ เพราะคนพวกนี้เขามีศักดิ์ศรี เขาไม่ยอมแพ้ เขาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่รู้อยู่ได้อย่างไร ถ้าเป็นเราเราก็ตาย แล้วคนพวกนี้ไม่เคยเรียกร้องอะไรเลย ทุกครั้งทีอ่านมีความรู้สึกว่าเขาไม่ต้องการอะไร

เลย เขาเกิดมาเพื่อที่ได้ดูแลให้รอดได้ รักษาสภาพแวดล้อม ดูแลครอบครัว ดูแลสิ่งรอบๆ ตัวเอง และสิ่งที่บรรพบุรุษให้มา นั่นคือสิ่งความต้องการที่เล็กน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับเรา อ่านแล้ว รู้สึกว่า คนเหล่านี้จิตใจยิ่งใหญ่เหลือเกิน เขาไม่ได้เบียดเบียนใคร เขาอ่อนน้อมต่อโลก อ่อนน้อมต่อสิ่งแวดล้อมนะคะ เขาเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ว่าคนสมัยนี้อาจจะมองคนเหล่านั้นว่าโง่เขลา หรือมงาย

เมื่อตัวเองเข้าหมู่บ้านทุกครั้งยอมเลย เชื่อได้สนิทใจว่าชาวบ้านทุกคนมีศักยภาพทำงานวิจัยได้ แล้วก็ด้วยความเชื่อมั่นเช่นนี้จึงยอมรับเมื่ออาจารย์ศรีศักรชวนทำงานครั้งนี้ เพราะตอนที่อาจารย์ชวนทำงานอื่นนั้นไม่ทำ แต่พองานอันนี้บอกว่า เรามาทำงานนี้กันดีกว่า บอกเอา เพราะเราแลเห็นว่าศักยภาพชาวบ้านมีอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าต้องการคำแนะนำหรือว่าช่วยเหลือกันและทำความเข้าใจกันแค่นั้นเอง ไม่เคยมีปัญหาเลยว่าจะไม่เชื่อในศักยภาพชาวบ้าน เพราะฉะนั้นถ้าจะให้โครงการอย่างนี้เกิดขึ้นได้ คุณต้องมีความเชื่อมั่นกับชาวบ้าน ต้องสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้าน ให้อำนาจคุณไม่ได้หรือถอนงานเขาไปแล้วไปสร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้ตัวเอง

ศรีศักร วัลลิโกดม

ครับ ขอบคุณครับ จะมีท่านใด เชิญครับ

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ

ครับ ขอบคุณครับ ท่านอาจารย์ครับ ผม 'ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ' ครับ ผมมีสองสามประเด็น ประเด็นแรกก็คือ ผมอยากจะทำหน้าที่อาจารย์ศรีศักรได้พูดมาตลอดก็คือให้เราได้ให้ความเห็นต่อรายงานด้วย ผมบอกตรงๆ ว่า ผมก็ฟังแล้วตื่นตื้นเต้นนะครับ ก็เพราะว่าเราเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีอะไรอีกตั้งเยอะแยะที่เราไม่รู้เรื่องของพี่น้องของเราเอง เรื่องตั้งแต่เหนือถึงใต้บางพื้นที่เราก็รู้ เพราะว่าเราเคยไปสัมผัสไปสัมผัส แต่ส่วนใหญ่เราไม่รู้ ผมไปเห็นข้อมูลแล้วตะลึงงันครับ แต่อย่างไรก็ตามนี้ ผมคิดว่า เท่าที่ผมสังเกตดู เพราะว่าผมเองก็มีส่วนทำเรื่องวิจัยไทบ้านก็มีส่วนคล้ายคลึงกันนะครับ ผมคิดว่าหนอนในบางกรณีนี้ ก็อาจจะไม่ใช่หนอนทั้งหมด แล้วผมก็คิดว่าการทำงานชิ้นนี้ โดยส่วนใหญ่มีการทำงานร่วมกันทั้งหมดตั้งแต่แกนอาวุโสจนน้อย จนถึงหนอน แต่ผมคิดว่าในส่วนของหนอนนี้ ส่วนหนึ่งพูดได้ว่าในหนอนเอง ไม่ใช่เป็นหนอนทั้งหมด อาจจะเป็นหลายพื้นที่ที่เป็นปัญญาชนในนั้นอยู่ด้วย ซึ่งก็แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป

ทีนี้ผมคิดว่าเพื่อความยุติธรรมต่อชาวบ้าน ผมคิดว่าอยากให้เพิ่มเติมเป็นสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกคิดว่าข้อมูลที่ไม่ใช่หนอนรู้ แต่ว่าหนอนไปคุย ไปเก็บข้อมูล ไปสัมภาษณ์หรือไปอ่านขึ้นมา นี่ ผมคิดว่าน่าจะบอกในงานนี้ด้วยว่าข้อมูลตรงนั้นน่าจะมาจากส่วนไหนนะครับ ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้น้ำหนักของข้อมูลมีน้ำหนักมากขึ้น ไม่ได้หมายความว่าไปอ้างอิงแบบวิชาการนะครับ ผมคิดว่า

หนอนเองก็ไปคุยกับหนอนอื่นๆ ในหมู่บ้านนั้นครับ หรือบางทีอาจจะเอาเอกสารที่มีอยู่แล้วมาครับ ผมคิดว่าตรงนี้น่าจะทำให้หลักฐานของข้อมูลนี้ชัดเจนมากขึ้น มิฉะนั้นแล้ว ก็เหมือนกับว่าหนอนรู้ทั้งหมด แล้วก็หนอนอาจจะไปเอาข้อมูลจากคนอื่น ๆ อีกที่มาเขียนเป็นรายงานก็ได้ครับ ผมคิดว่า ตรงนี้ผมอยากให้มีในรายงาน

ประการที่สองผมคิดว่า เผลอว่าเราฟังสองวันไม่มีช่องที่จะให้ความเห็นต่อเนื้อหา อันนี้ผมพูดอย่างตรงไปตรงมา ที่เราเห็นก็ต๊ะตังแล้วและเราอ่านก็ไม่ทัน ขบวนการที่อาจจะเสริมก็คือว่าหนึ่งในระดับขั้นตอนการทำรายงาน การเตรียมรายงานนี้ผมคิดว่าอาจจะต้องมีเวทีย่อย ซึ่งผมคิดว่ามีอยู่แล้ว แต่ว่าเราไม่ได้เข้าร่วมนะครับ ตรงนี้อาจจะให้คนนอกที่อยากจะเรียนรู้งานเหล่านี้ รวมทั้งหนอนในหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมทำกระบวนการวิจัยได้เรียนรู้ด้วยกัน อาจจะไม่ต้องจัดกระบวนการเรียนรู้เต็มรูปแบบ แต่อย่างน้อยที่สุดได้เรียนรู้ร่วมกันนะครับ

ประการที่สามงานชิ้นนี้มีจุดเด่นก็คือมีแผนที่ออกมาชัดเจน มีแผนที่ซึ่งผมคิดว่าอาจารย์ศรีศักรพยายามให้พวกเราได้ใช้มาโดยตลอด ซึ่งแผนที่ทำให้พวกเราได้มองเห็นอะไรมากขึ้น ผมเห็นว่าจุดเด่นของงานชิ้นนี้ที่เราคิดว่างานวิจัยอื่นๆ ที่เป็นงานวิจัยทำนองนี้น่าจะเอามาใช้เป็นกระบวนการในการเริ่มต้นเก็บข้อมูลได้นะครับ

ประการที่สามผมคิดว่า อันนี้เป็นเรื่องของ สกว. โดยตรง ผมคิดว่างานที่มีแนวคิดทำนองนี้ แนวคิดของการให้ชาวบ้านได้เป็นผู้เขียนไม่ว่าจะเขียนด้วยปากหรือเขียนด้วยมือ มีนักไปช่วยเขียนจากปากของชาวบ้านอีกทีหนึ่ง เช่น งานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือว่าทำงานร่วมกันแบบนักวิจัยท้องถิ่นหรือแบบที่พยายามให้ชาวบ้านเขียนเอง ในกรณีงานวิจัยที่มีอยู่เน้นร้อยละพันที่ รวมทั้งงานวิจัยไทบ้านด้วย เกิดขึ้นมากมายในช่วงประมาณห้าปีที่ผ่านมา ผมคิดว่า อันนี้เป็นเรื่องที่สกว.เองก็อาจจะทำอย่างไรให้มีเวทีการสรุปทบทวนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เมื่อกระบวนการแต่ละที่แต่ละทีมงานหรือแต่ละองค์กรได้ไปทำงานในช่วงสี่-ห้าปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยไทบ้านที่ทำมาห้า-หกที่ก็ตาม หรือว่างานวิจัยท้องถิ่นหรืองานของที่นี่คืองานจากนักวิจัยท้องถิ่นหรือบางคนอาจจะเรียกงานวิจัยชาวบ้านหรืออะไรก็แล้วแต่ ผมคิดว่างานจำนวนนี้ปรากฏในช่วงห้าปีที่ผ่านมา นี่ ทำอย่างไรที่เราจะเอาคนที่ทำด้วยกันทั้งชาวบ้านทั้งหนอนมาเรียนรู้ด้วยกัน ผมคิดว่าตรงนี้จะทำให้เราได้มองเห็นจุดอ่อนจุดแข็งและก็พัฒนางานทำนองนี้ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นนะครับ

และสุดท้ายผมคิดว่า คือผมมองงานวิจัยทำนองนี้ เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และจริงๆ แล้วมีพี่น้องอีกเป็นจำนวนมากที่เหมือนกับที่นำเสนอมาห้าที่ แล้วต้องการทำวิจัยเพื่อทำหลักฐานมานำอธิบาย มาโต้แย้งกับผู้ที่ทำให้เกิดปัญหา หรือมาอธิบายความจริงกับสังคม ซึ่งเดิมความจริงของหมู่บ้านหรือชุมชนถูกผูกขาดการอธิบายโดยนักวิชาการหรือนัก ผมคิดว่าพี่น้องที่ผาแดงหรือคลิตี้ที่ห้วยชมภู แม้แต่ที่เขาลัก หรือที่ประสบภัยจากสึนามิ เขาต้องการข้อมูลเพื่อที่จะเป็นหลักฐานเพื่อที่จะโต้แย้งหรือว่าสู้กับสังคม ผมคิดว่าถ้าเรามองงานวิจัยในอนาคต นำที่ เราจะ

ทำงานวิจัยโดยการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับพี่น้องที่เป็นคนชายแดนชายขอบ ผมคิดว่าการทำงานตรงนี้ก็มีความร่วมมือมากขึ้น และผมคิดว่า สกว.น่าจะช่วยได้ส่วนหนึ่ง เพราะผมคิดว่าองค์กรใดองค์กรหนึ่งหรือว่าหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง สามารถที่จะผลักดันไปข้างหน้าให้เป็นการเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ครับ ผมคิดว่าหลังจากนี้อาจจะฝาก สกว.ว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างพี่น้องและก๊วนนอน-นกทั้งหลายที่ทำวิจัยในกระบวนการนี้ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถอดบทเรียนด้วยกัน เพื่อที่จะพัฒนางานในทำนองนี้ต่อไป ขอขอบคุณมากครับ

ศรียศกร วลลิโกดม

คุณถามมาแสดงความคิดเห็นดังหลายหัวข้อ ผมจำไม่ได้ แต่เอาสรุปที่สำคัญนะครับ คือเรื่องแรกที่บอกว่าเวลาทำนี่ต้องบันทึกหลักฐานใหม่ ก็ต้องเรียนให้ทราบนะครับว่างานวิจัยที่เสนอสรุปนี้เป็นสรุป แล้วที่สรุปแล้วไม่ค่อยมีอ้างอิงเท่าไรหรอก เวลาทำงาน คือ เวลาเราเสนอ สกว. เป็นสองชุดด้วยกัน เป็นตามลำดับขั้นเลยนะครับ เฟสหนึ่งก็มีรายงานอยู่แล้ว เฟสสองมีรายงานแล้ว เฟสสามคือการสกัดออกมา รายละเอียดที่มาจากต่าง ๆ จะมีอยู่ในรายงานเป็นขั้นตอนนะครับ ซึ่งรายงานตามขั้นตอนนี้อาจจะไปปรับใช้ได้อีกทีหนึ่ง ที่นี้การอ้างอิงต้องระวังอย่างหนึ่ง ไม่มีบรรณานุกรมหรอกครับ งานแบบนี้ เพราะไม่รู้จะอ้างใคร ไม่มีหนังสือนี้ครับ เพราะงานที่เขาประสบการณ์ท้องถิ่นมาเลย อ้างหนังสือไม่ได้นะครับ แต่ว่าเวลานักวิจัยทำเขาบอกว่าเขาเอามาจากไหน ไปสัมภาษณ์ ไปอะไรมีอยู่ครับ แต่คงไม่ได้ใส่ในรูปของวิธีการตามกรอบนั้น เพราะไปตามกรอบนั้น มีอ้าง footnote อย่างโน้น อย่างนี้ นักวิจัยชาวบ้านทำไม่ได้ครับ ปวดกบาล แล้วก็ทำให้เกิดความน่าเบื่อไม่อยากจะทำนะครับ แต่ที่คุณบอกไว้ดี เพราะที่จริงแล้วเราไม่ได้ทำอะไรหละหลวม เราทำมีขั้นตอน ถ้าอยากจะรู้ขั้นตอนรายละเอียด คุณก็ไปตาม สกว. เขาให้เป็นดังเลยนะครับ แต่นี้เป็นรายงานการสรุปเท่านั้นนะครับ สรุปออกมาแล้วนะครับ เพราะยากนะที่จะทำบรรณานุกรมให้เป็นระบบ แต่ก็ต้องพัฒนาต่อไปนะครับ เพราะว่ายังไม่มีที่สิ้นสุด

ประการที่สอง ที่พูดถึงเรื่องแผนที่ อันนี้ผมเห็นด้วย การศึกษาแบบนี้ต้องรู้พื้นที่ครับ ระบบนิเวศวัฒนธรรมต้องชัดเจน เราเห็นจากแผนที่ แต่น่าเสียดายที่สังคมไทยไม่เคยสอนให้คนอ่านแผนที่เลยนะครับ เด็กคือนักเรียนควรจะต้องอ่านคือแผนที่หนึ่งต่อห้าหมื่น แต่ทหารนี่ก็รู้ได้ตลอดเลย หาว่าเป็นความลับราชการ ถ้าประเทศอื่นเขาให้ดูหมดแล้ว แล้วเวลานี้การใช้แผนที่เพื่องานเป็น remote sensing ใช้ดาวเทียม ถ้าทราบใดที่คุณอ่านแผนที่ในระดับหนึ่งต่อห้าหมื่นไม่ออกนะ คุณอย่าไปหวังเลย คุณไม่เห็นในหมู่บ้านหรอก คุณใช้หนึ่งต่อสองแสนห้า คุณก็เห็นจังหวัด หรือหนึ่งต่อล้านนี่ไม่เห็นเลย แต่หนึ่งต่อห้าหมื่นหรือหนึ่งต่อสิหมื่นจะเห็น แต่ว่า ทหารบอกว่าเป็นความลับของทางราชการ เพราะฉะนั้นความโง่ของเด็กไทยอยู่ตรงนี้ก็ครับ แล้วทั้งนี้ทั้งนั้น นักวิชาการที่

ไปได้ด็อกเตอร์ อ่านแผนที่ไม่เป็น เวลาพูดไม่รู้วาทะไหน สิ่งที่เราเป็นrequirementสิ่งที่ทำงาน แผนที่หนึ่งต่อห้าหมื่นต้องใช้เป็นฐาน เพราะฉะนั้นผู้ที่ทำงานนี้ถึงได้เก่งไง พวกนี้เก่งกว่าผมคือใช้คอมพิวเตอร์เป็น ทำ power point ได้ดีกว่าผมอีก นะครับ ใช้เป็นเครื่องมือ นะครับ อันนี้จำเป็นมากครับ เป็นสิ่งที่ผมเห็นด้วยนะครับ แล้วก็มี ขึ้นต่อไป ผมคิดว่า ผมมองว่าการวิจัยไม่หยุดอยู่ตรงนี้ ผมถึงว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนะครับ ถึงต้องเข้าสู่เวทีแบบนี้ สัมพันธ์กัน ความคิดใหม่เกิดขึ้นแล้ว ผมคิดว่านักวิจัยตัวหนอนกลับไปบ้านคิดใหม่กันอีก จึงเกิดการเรียนรู้ขึ้นมา แต่ว่าหน้าที่สำคัญคือเราจะต้องบูรณาการความรู้ด้วยการจัดเวที งานใหญ่ของ สกว. ขณะนี้ไม่เพียงแต่ไปแจกทุนวิจัยนะครับ พยายามที่จะสร้างเวทีพื้นฐานทางภูมิปัญญาให้เกิดขึ้น คือจัดเวที เอาคนหลากหลายในห้องถือนมาพูดคุยกัน เอาเรื่องหนึ่งมาพูดและมาแลกเปลี่ยนกันนะครับ ก็จะแพร่ความรู้นี้ออกไปให้มาก บางทีการจัดประชุมให้ใช้ topic อันหนึ่งแล้วเชิญคนที่หลากหลายในห้องถือนมาคุย จะได้ปัญหาอะไรเยอะแยะ ทำความเข้าใจร่วมกัน จะได้คำถามอะไรเยอะแยะ แม้กระทั่งที่แล้วๆ มา เอามาพูดคุยกัน จะเกิดคำถามขึ้นมา การวิจัยก็จะสานต่อไปด้วยวิธีนั้น ผมว่าการจัดเวทีสำคัญที่สุดเลยนะครับ

ปราณี วงษ์เทศ

ขอเสริมอาจารย์ศรีศักรนิดหนึ่งนะคะ ความจริงเมื่อเริ่มต้นโครงการนี้ เราต้องการที่จะลักษณะการอบรมนักวิจัยท้องถิ่นหรือผู้รู้ท้องถิ่น หรือชาวบ้านที่จะทำงานวิจัยหรือเขียนเรื่องราวของหมู่บ้านชุมชนตัวเองนะคะ แต่โอกาสสองค้ความรู้หรือข้อมูลเป็นรองเลย ไม่ใช่เป้าหมายหลักนะคะ เมื่อแรกเริ่มทำงาน แต่เมื่อเผชิญทำไปแล้วนี้กลับผลงานดีเกินคาดคิด มาเสนอแล้วเลยกลายเป็นเรื่องงานวิชาการ แต่เป้าหมายเราต้องการอบรมให้สามารถทำได้ด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้นงานนี้ไม่ใช่จบสิ้นนะคะ สำหรับโครงการนักวิจัยท้องถิ่นเป็นเพียงเพิ่งจะเริ่มต้นสำหรับนักวิจัยท้องถิ่น ต่อไปท่านต้องทำด้วยตัวเอง ที่แล้วมามีนักวิจัยมีนักตัวเล็กตัวน้อยไปช่วยบ้าง แต่ต่อไปท่านต้องทำด้วยตัวเองซึ่งท่านทำได้ เพราะเป็นการจุดเริ่มต้น แล้วก็พูดไปถึงว่างานวิจัยในฉบับสมบูรณ์ ในส่วนที่เป็นข้อมูล คือนักวิจัยบางคนก็เป็นนักวิจัยท้องถิ่นอยู่แล้วนะคะ อ่านเอกสารข้อมูล เช่น ตำนาน พงศาวดาร ประวัติศาสตร์อยู่บ้างก็มี เช่น กลุ่มของเชียงของนะคะ เขาก็เอามาใส่ เราก็ทำฟุตโน้ตเอาไว้ นักวิจัยหลายๆ กลุ่มไม่สามารถจะสรุปว่าใช้วิธีไหน ทำอย่างไร เพราะว่าธรรมชาติของชุมชนหรือนักวิจัยท้องถิ่นแตกต่างกันมหาศาล ตั้งแต่พระสงฆ์ บาบอนนะคะ จนกระทั่งถึงชาวประมง แล้วก็ข้างวาดรูปหรือว่าเป็นเอ็น จี โอ หรือบางคนเป็นครู อาจารย์ หรือบางคนเป็นนักพัฒนาชุมชน หรือบางคนเป็นอาสาสมัคร วิธีการเราจะบอกไม่ได้เลยว่ากลุ่มนี้เราจะทำอย่างไร ขึ้นอยู่กับท้องถิ่น ความพร้อมของนักวิจัยท้องถิ่น แล้วก็กระบวนการอะไรต่างๆ แต่ว่าเราใส่ชัดเจนแน่นะคะว่าตรงไหน ที่ตรงไหนเอามาจากตรงไหนนะคะ เราเรียนรู้มาจากใคร ข้อมูล

เอกสารมีบอก แล้วก็ในแง่ของนักวิจัยที่เป็นพี่เลี้ยงเขาก็บอกว่าข้อมูลบางส่วนที่คนชราไม่สามารถเขียนได้ เขาจำเป็นต้องเรียบเรียง และก็อ่านให้ชาวบ้านฟัง มีขั้นตอนที่ตรวจสอบได้ แต่ไม่สามารถมาพูดให้มีรูปธรรม เพราะว่ากระบวนการเรียนรู้เรื่อง field work นี้ไม่มีที่ไหนเขาสอนกัน ไม่มีนะคะ ไม่มีการสอน เป็นประสบการณ์ชีวิตคะ ต้องเรียนทั้งชีวิต ตอนแรกคุณก็ต้องเซ่อๆ ซ่าๆ แล้วคุณก็จะโดนอะไรที่แย่ๆ ฉะนั้นต้องมีใจที่จะทำให้สำเร็จ แต่ว่าแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ ซึ่งจะให้มาสรุปคงยาก เพราะไม่เหมือนกันเลยแต่ละท้องที่

ศรีศักร วัลลิโภดม

ผมเสริมนิดหนึ่งนะคะ งานครั้งนั้นะครับ เรา save ความรู้จากคนแก่ๆ ที่เราไปสัมภาษณ์ เป็นจำนวนมาก เพราะหลายท่านได้สิ้นชีวิตไปแล้ว อย่างเช่นทางจันทบุรีหรือที่หลายแห่ง คนที่มาร่วมตายไปแล้วหลายคนนะครับ แล้วก็นับว่าเป็นช่วงที่ทันเวลาที่สุดเลย ใครจะแสดงความคิดเห็นอะไรอีกไหมครับ เชิญครับ

ผู้ร่วมการประชุม

กราบเรียนท่านอาจารย์ ผมไม่ได้อยู่ในกลุ่มนักวิชาการหรือนักวิจัย บางทีสิ่งที่จะเรียนถามอาจจะพูดด้วยความไม่เข้าใจก็ต้องขอร้องด้วยนะครับ คืองานวิจัยที่น่าเสนอ อย่างหนึ่งที่พูดถึงนโยบายของรัฐทำให้กระทบกับชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นให้เปลี่ยนแปลงไป อย่างเช่นการท่องเที่ยวจะครบมาเปลี่ยนแปลงเรื่องผีตาโขนนะครับ ไม่ทราบว่างานวิจัยลงลึกไปถึงว่า ค่านิยมหรือความเชื่อถือของท้องถิ่นควรจะมีการเปลี่ยนแปลงไหม เพราะว่ายุคสมัยจนถึงปัจจุบันนี้แล้วนะครับ อะไรก็เปลี่ยนแปลงไปเยอะ อย่างเช่นที่ผมเคยไปที่พระธาตุศรีสองรักนั้นะครับ ก็เห็นข้อความห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปในบริเวณพระธาตุศรีสองรัก ในใจก็คิดว่า วัฒนธรรมประเพณีเขามีมาอย่างไรถึงมีเหตุผลอย่างนั้น ทั้งที่ว่าพระธาตุศรีสองรักก็ไม่ได้เกี่ยวกับว่ามีพระบรมสารีริกธาตุอย่างทางเหนือใช่ไหมครับว่าจะด้วยความเชื่ออะไรก็แล้วแต่ พระธาตุศรีสองรักก็เป็นเพียงอนุสาวรีย์ของกษัตริย์สองประเทศสร้างเพื่อจะบอกถึงความรักนะครับ ไม่มารุกรานกันอะไรก็แล้วแต่ ที่นี้ก็ว่าค่านิยมอย่างนี้ ความเชื่ออย่างนี้ ควรมีการเปลี่ยนแปลงไหม หรือว่าอีกอย่างหนึ่งในใจผม ผมว่าไม่เข้าใจอยู่ว่า พระธาตุศรีสองรักเมื่อเป็นเพียงอนุสาวรีย์แล้วกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างไร ตรงนี้ อยากจะเรียนขอความรู้จากอาจารย์ด้วย

ข้อสองนะครับ งานวิจัยที่น่าเสนอ นักวิจัยท้องถิ่นก่อนที่จะนำเสนอ สกว. ได้มีการเสนอต่อชุมชนของท้องถิ่นไหมครับ เพื่อที่เขาจะได้รู้ว่า ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมานี้ถูกต้องทั้งหมด ได้ให้เขาได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในลักษณะอย่างนั้นะครับ ในชุมชนเขานั้นะครับ แล้วก็ตรงกับความต้องการของเขาหรือเปล่า ครับ ขอขอบคุณมากครับ

ศรีศักร วัลลิโภดม

ครับ ขอบคุณมากครับ เอาเรื่องแรกก่อนนะครับ เรื่องพระธาตุศรีสองรักว่าพระธาตุเจดีย์องค์นั้นไม่ใช่มีที่บรรจุพระบรมธาตุ ทำไมต้องหวงห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าใช้ไหมครับ ต้องขออธิบายอย่างนี้ว่า ในความเชื่อของคน สิ่งที่สำคัญของความเชื่อของคนนะครับคือ เรื่องศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องสารานุกรม ที่เป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องธรรมดาของทางโลก จะมีขีดกันไว้เลย เมื่อคุณละเมิดเข้าไปบางที่จะทำความวิบัติให้กับท้องถิ่นนั้น เป็นความเชื่อของคนท้องถิ่นนะครับ ในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่จำเป็นจะต้องมีธาตุหรือไม่ธาตุ เรื่องประเพณีของท้องถิ่นนั้นเขาห้ามไม่ให้เข้าไป แล้วห้ามไม่ให้เข้าไปไม่ได้หมายความว่าจะไปกีดกันสิทธิอะไรต่างๆ ถ้าเรามองจากข้างนอกเข้าไปแบบนกก็กีดกันสิทธิมนุษยชน แต่ว่าคนในท้องถิ่นบอก ถ้าผู้หญิงเข้าไปแล้วความวิบัติจะเกิดขึ้นในชุมชนตรงนั้น นี่คือสิ่งที่อธิบายนะครับ กติกาที่บอกเป็นจารีตบอกไว้ละครับ หรือเป็นขีด เป็นชะล้าเป็นตาบที่เกิดขึ้นนะครับ ไม่สามารถที่จะบอกว่าใครคิดขึ้นมาได้ แต่เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันเรื่อยมาเมื่อใครไปละเมิดเข้าจะเกิดความวิบัติเข้ามา

สังคมแบบประเพณีอย่างพระธาตุศรีสองรักเขาไม่ใช่ชุมชนแบบอย่างใหม่อย่างเรา เขาอยู่ด้วยระบบความเชื่ออย่างนี้อย่างเครียดเลย เมื่อการละเมิดไป คนที่ละเมิดเข้าไปบอกว่าฉันมีสิทธิที่จะเข้าไปได้ ผู้หญิงเข้าได้ แต่คนท้องถิ่นเขาก็เป็นความวิบัติของทั้งสังคมนะครับ นี่คือปัญหาครับ แล้วกรณีนี้เกิดขึ้นบ่อย ครั้งหนึ่งมี ส.ว. คนหนึ่งจะไปละเมิดพระธาตุดอยสุเทพ ถ้าเข้าไปเกิดความวิบัติของเขา นี่คือขีดนะครับ คือข้อห้าม ซึ่งเราต้องเคารพครับ เวลาเราเข้าไปในท้องถิ่นเราต้องเคารพตรงนั้นครับ อย่างฝรั่ง บางที่เป็นกฎหมายด้วยซ้ำ ไม่ออกจารีต คุณเข้าไปไม่ได้ครับ ต้องยอมรับต่อกติกาของท้องถิ่น ถ้าเราไปเปลี่ยนเข้าโดยใช้อำนาจทางรัฐเข้าไปเปลี่ยนแปลงจะเกิดความเดือดร้อนขึ้นในสังคมนั้น อันนี้ต้องทำความเข้าใจครับ เป็นความคิดด้านแนวมานุษยวิทยาทุกคนต้องเรียนรู้เพราะสำคัญ

แล้วเรื่องขีดหรือตานูนะครับ ถ้าลึกลงไป แล้วเราเข้าไปไม่ถึง ยกตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสันามีที่เขาหลักนี้มีขีด ที่บอกว่าอย่าตั้งถิ่นฐานตรงนั้นเพราะเป็นเขตอันตราย เขาถึงได้มีรูปของแผ่นหินที่เป็นมืออยู่ ต้องเคารพบูชาเกิดเป็นเจ้าพ่อเขาหลักขึ้นมา ชาวบ้านเขาไม่ปัดไป แล้วเกิดเป็นเขตสามร้าง แล้วปรากฏว่า เขาก็มีเหตุผลของเขานะครับ ปรากฏว่าเหตุการณ์เกิดขึ้น ท่านรู้ไหมครับนักวิจัยญี่ปุ่นผู้เชี่ยวชาญสันามีบอกว่าคลื่นที่กระทบเขาหลักนั้นแรงเหมือนปรมณูกระทบคลื่นที่สูงสิบถึงสิบห้าเมตร ปะทะเลย เพราะฉะนั้น คนโบราณรู้แต่ไม่อธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ อธิบายเป็นความเชื่อ เพราะว่ากลัวโง่บ้าได้นำไม่รู้เรื่อง ต้องทำแบบนี้ครับ เบื้องหลังของความเชื่อที่เป็นขีดหรือชะล้าหรือนักศึกษามานุษยวิทยาเรียกว่าตานูนนั้นมีเบื้องหลังที่ลึกกลับมาก แล้วคนโบราณเขาต้องรู้ว่ามီးอะไรสักอย่างหนึ่งแต่เราถอดรหัสตรงนั้นไม่ได้ แต่ถ้าไปทำจะเกิดกระทบจิตใจเข้าทันทีเลย นี่คือเรื่องที่ยากจะอธิบายตรงนี้ครับ พวกเราไปนะครับ พวกผมไปนี่ไม่กล้า

หรือเขาไหว้ผี ผมก็ต้องไหว้ผีนะครับ เพราะสถานที่อันนั้นไม่ใช่เพียงปัจเจกบุคคล รักษาความสัมพันธ์ของสังคมของเขาอยู่ได้อย่างยั่งยืน ความเป็นมนุษย์ของเขา อันนี้ตอบปัญหาอันแรก

ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์

ผมคิดว่าเรื่องความเชื่อของคนนั้นะครับ เราจะบอกว่าควรเปลี่ยนหรือไม่ควรเปลี่ยนก็ต้องถามว่าใครมีสิทธิ์ที่จะพิจารณาว่าความเชื่อของคนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งควรเปลี่ยนหรือไม่ควรเปลี่ยน อย่างผิดาโชนี่เราจะเอาให้เจ้าพ่อควนเปลี่ยนวันทีอย่างนี้ วันที่ทำพิธีบ้างอะไรบ้างต่าง ๆ นานา เพื่อสนองความต้องการของคนใหญ่คนโต เป็นต้น ใครเป็นคนคิดว่าควรเปลี่ยนไม่ควรเปลี่ยนแล้วเหมาะสมอย่างไร เป็นปัญหาใหญ่ เพราะว่าเราคิดว่าควรเปลี่ยนเพราะว่าสะดวกสำหรับคนใหญ่คนโต หรือรัฐมนตรีจะไปในวันนั้น หรือว่าเราไม่ควรเปลี่ยนเพราะว่าเปลี่ยนแล้วจะทำให้เกิดความหมางใจในคนในท้องที่ จะเกิดความเดือดร้อนทำให้เกิดความกระทบกระเทือนกระทบกระทั่งกันท้องที่ ถ้าหากเราถือว่าเราเป็นผู้มีอำนาจจะเปลี่ยนอย่างไรก็ได้ตามใจชอบ เราก็เป็นเผด็จการ ถ้าหากจะเปลี่ยนโดยถือว่า เราจะไม่เปลี่ยนในฐานะที่เราเชื่อในคนของเขา เพราะว่าเราเข้าใจว่าถ้าหากเกิดการเปลี่ยนหัวใจวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ถ้าเกิดการเปลี่ยนแล้ว จะทำให้เกิดความบาดหมางใจของคนในที่นั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเรา ระหว่างรัฐกับคนในท้องที่ที่จะเกิดบาดหมางกัน เห็นไหมครับทั้งหมดขึ้นอยู่กับความเข้าใจ แต่ถ้าหากเราคิดว่าเปลี่ยน ผมเข้าใจว่าคุณพูดถึงควรหรือไม่ควร ตามหลักคือคุณคิดถึงวิทยาศาสตร์ หลักของนิวตัน ความจริงนิวตันก็เป็นคนที่เชื่อในไสยศาสตร์อย่างมโหฬาร นะครับ นี่เป็นความจริงประวัติดั้งเดิมของนิวตัน แต่ว่ากฎเกณฑ์ที่เขาออกมาเราก็คิดว่า นั่นแหละต่อต้านทุกอย่างทุกสิ่งที่ว่าพิสูจน์ไม่ได้ตามหลักเกณฑ์วิทยาศาสตร์ แต่ว่าเอามาใช้ในที่นี้ไม่ได้ เพราะเหตุว่าของที่จุดสำคัญของเราที่พูดมาตั้งแต่ต้นแล้ว ในระหว่างที่รัฐกับท้องที่ต่างมีโอกาสที่จะทะเลาะกัน บาดหมางกันเพราะคนเราฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะย่ำแย่ใจใช้อำนาจส่วนตัวไปกระทำต่อคนในท้องที่โดยไม่คิดถึงใจเขา ไม่เข้าใจต่อประเพณีวัฒนธรรมเขา เป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดปัญหาต่อประชาชาติอย่างมโหฬาร

เราทำไปเพราะว่าด้วยความไม่เข้าใจ หรือรัฐทำเพราะว่า หนึ่งมีอำนาจ สอง เราจะทำตามฝรั่ง ฝรั่งทำอย่างนี้ เราก็จะทำตามอย่าง ฝรั่งวิเศษ เราคนไทยไม่วิเศษ ฝรั่งถ้อยอย่างนี้ เราก็จะถ้อยอย่างนี้ ในที่สุดส่วนลึกที่สุดก็เพื่อเราจะเอาสตาจ์จากฝรั่ง ก็เลยกลับมาถึงปัญหาอีกปัญหาหนึ่งที่ต่อเนื่องมาถึงปัตตานีด้วย ก็คือว่า สตาจ์กับคุณธรรมนะ อย่างไหนมีค่ามากกว่ากัน อย่างไหนมีคุณ-นะ-ค่ามากกว่ากัน ผมเล่านิทานนิดหนึ่งได้ไหม

เมื่อผมคิดว่าเป็นสมัยหลังจอมพลสฤษดิ์มาไม่เท่าไร ประวัติดั้งเดิมของผมผมกลับมาจากต่างประเทศ สมัยก่อนจอมพลสฤษดิ์ตายใหม่ๆ ครั้งแรกไปทำงานอยู่กรมคดีศาลแขวง พ่อผมจับผมไปใส่ไว้ ผมไม่เหมาะหรือกับที่นั่น ผมเป็นตำรวจไม่ได้ เราก็เป็นตำรวจที่ดีก็ไม่ได้ ที่เลวกก็ไม่ได้

แต่ถ้าเข้าไปอยู่ที่นั่น เกิดมีเศรษฐีมหาเศรษฐีคนจีนเข้ามาถึงในตำรวจนั้นมีประมาณยี่สิบคน แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ครึ่งหนึ่งประมาณไม่ถึงสิบคนดียกมือไหว้เศรษฐีคนนั้น ไหว้กันอย่างอ่อนน้อม เข้ามาหาหัวหน้ากองคดีศาลแขวงคงเรื่องสินบนอะไรกันบางอย่าง อีกสิบกว่าคนบอก เฮ้ย กูไม่ไหว แม่่งหрок ถึงเป็นมหาเศรษฐีแต่เหยีย กูไม่ไหวหрок ตอนนั้นเป็นตอนที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยนะครึบค่อนข้างแรง ผมว่าเดี๋ยวนี้นายกมือไหว้หมด เชื้อใหม่ ผมขอบพระคุณครึบ เหนือนี้แหละเล่าให้ฟัง

ปรานี วงษ์เทศ

คือความจริงที่ให้อาจารย์คิดตอบก็ไม่ต้องตอบ เพราะว่าก็เช่นเดียวกับอาจารย์ว่่า จะเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยน จริงๆ สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนมาตลอดนั้นแหละ เปลี่ยนมาหลายหมื่นปี แล้ว ถึงเราไม่ทำอะไรก็เปลี่ยน ไม่ต้องไปกลัว แต่ว่าการเปลี่ยนก็ให้เป็นไปตามกระบวนการท้องถิ่น หรือชุมชนเขาพร้อมจะเปลี่ยนหรือรักษาเอาไว้ก็เป็นเรื่องของเขา อย่างที่อาจารย์คิดว่่า การที่จะเข้าไปตัดสินแทนเขานั้นเราเป็นใคร เราเป็นเทพเจ้าหรือ เราคิดว่าเราวิเศษ เราถูกต้องกว่าเขาแล้ว หรือ จะไปตัดสินใจแทน นั้นเป็นประเด็นที่เรต้องมองให้ลึกว่่าไม่ใช่หน้าที่ของเรานะคะ

อยากจะตั้งคำถามอันหนึ่งว่่า เวลาพูดถึงพระธาตุว่่าห้ามผู้หญิงขึ้นไป จะตั้งคำถามว่่า ความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้หรือเปล่า ถ้าเผื่อว่่ามาตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องศาสนาความเชื่อ เช่นเรื่องของมุสลิมทำไมห้ามโน้น ห้ามนี้ ไม่ห้ามไม่ได้หรือ อย่างโน้น อย่างนี้ ผู้หญิงก็เปิดไปหมด เปิดหน้าไม่ต้องมาโพกผมหรือว่่าอะไรต่ออะไร เรื่องพระธาตุนี้อยากถาม หรืออย่างสถาบันพระมหากษัตริย์ท่านเป็นสมมุติเทพจริงหรือเปล่า ทำไมไม่ถามสถาบัน ทำไมต้องพูดราชาศัพท์กับกษัตริย์ ทำไมต้องอย่างโน้น อย่างนี้ ใช่ไหมคะ คือในสังคมเรามีการอยู่ร่วมกัน และเรารู้ว่่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควร คนที่เป็นหัวหน้าที่ยกย่อง เราให้ความเคารพนับถือ ตั้งแต่พ่อแม่ ตั้งแต่บรรพบุรุษ แล้วคนที่เป็นหัวหน้าเป็นชนเผ่า พอเขาทำคุณงามความดีปกป้องรักษาเราได้ เราก็เคารพยกย่องเขาให้เป็นเทพเจ้า แต่ถ้าเผื่อเราเอาคำถามปัจจุบันมาถามเรื่องศาสนานี้ว่่าจริงหรือเปล่า ทำไมไม่มีใครกล้าตั้งกับสถาบันกับกษัตริย์หรือเปล่า ไม่ได้ให้ตอบ แต่ลองคิดดูว่่า บางทีเราเอาคำถามที่เป็นเหตุเป็นผล เพราะใช้ไม่ได้ มนุษย์ไม่ได้อยู่เป็นเหตุเป็นผลอย่างเดียว มีอะไรหลายๆ อย่างที่ไม่ใช่เป็นเรื่องปัจเจก เป็นเรื่องของส่วนรวมของกลุ่มที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องโยงใยกันมากมาย มหาศาล เป็นเรื่องของจิตใจที่พูดด้วยเหตุผลหรือตรรกวิทยาศาสตร์อย่างเดียวนไม่ได้ เป็นคุณูปการของการทำความเข้าใจต่างถิ่นว่่าเราต้องเข้าใจการเรียนรู้ความแตกต่าง เพื่อที่จะลดอคติ ลดการเหยียดหยาม ลดการที่ทำร้ายกันทั้งว่่าจาและกิริยาท่าทาง คือมนุษย์นี้มันาสงสารพออยู่แล้ว ไม่ต้องทำร้ายกันก็ต้องตายอยู่แล้ว ให้เข้าใจกันมากขึ้น และก็ลดอคติเท่านั้นเอง นั่นคือคุณูปการของวิชามานุษยวิทยา คือการศึกษาตัวเราเองเข้าใจ คือการศึกษาคนอื่นเพื่อเปรียบเทียบว่่า มนุษย์

เหมือนกันหมดทั้งโลก ต่างกันที่ว่าทำเขา เพราะฉะนั้นให้เข้าใจความหมายว่าทำไมเขาถึงมีวิถีชีวิตแบบนั้น ทำแบบนั้น ไม่ทำแบบนี้ เพราะอะไร เขาทำแบบนี้ไม่ใช่ว่าเขาเป็นสัตว์ ไม่ใช่เขาไถ่กว่าเรา เขาก็ทำอะไรตามใจเขาเหมือนกัน แต่เขาไม่มีสิทธิบังคับการเราเท่านั้น เพราะเขามีเงินน้อยกว่าเรา หรือมีการศึกษาน้อยกว่า การศึกษาในแง่ทางการที่คุณจะจบปริญญาหรือไม่จบปริญญา หรือมีตำแหน่งทางวิชาการอะไรก็ตาม นี่คือสิ่งที่เราเรียนรู้และอยู่ได้ สบายใจ เรียนวิชานี้ ลองมาเรียนดูซิคะ

ศรีศักร วัลลิโภดม

เชิญอาจารย์ครับ คิดว่ามีอีกคำถามหนึ่งนะครับ เชิญอาจารย์ครับ

อาจารย์ภุชงค์ บุญอภัย (นักวิจัยท้องถิ่น)

ของผมไม่ใช่คำถามนะครับ อาจจะไม่สนใจถ้าไม่ได้มาชี้แจง เพราะว่าเท่าที่ได้ฟังคำถามมานะครับ มีความรู้สึกไม่สบายใจตรงที่ว่า เขาอาจจะสงสัยว่าผมเป็นนักวิจัย เอาข้อมูลตรงนั้นมาได้ยังไง มานั่งเทียนเขียนกันเองหรือเปล่า อย่างนั้นะครับ ก็กลัวจะถูกตำหนิ จะทำงานให้เขาแล้ว จะมาว่าเราว่าเอาข้อมูลมาได้ยังไง ขอชี้แจงนิดหนึ่งนะครับ ในส่วนของผมที่ทำงานวิจัยที่ได้รับมอบหมายในส่วนจังหวัดจันทบุรีนี้ วิธีการของผมคือว่า ในการที่จะทำงานวิจัยอันนี้ ผมพิจารณาทีมงานวิจัยเข้าร่วมทำงานของผมนะครับ ก็มองดูว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์อะไรทำนองนั้น ซึ่งจริงๆ แล้ว ผมก็จะมองไปว่า ทีมงานของผมที่เป็นครูทั้งหมด คนนี้จบประวัติศาสตร์ คนนี้สอนวิชาสังคม คนนี้มีความรู้ด้านวิชาคณิตศาสตร์ คนนี้มีความรู้เรื่องของภาษา ทุกคนสามารถที่จะทำงานที่เกี่ยวข้องกับชิ้นนี้ได้ คือต้องพิจารณาขั้นตอนนี้มาก่อนแล้วหนึ่งครั้ง คือพิจารณาคนที่จะมาทำงานครั้งนี้ก่อน ขั้นตอนต่อไปก็จะพิจารณาเก็บข้อมูล คนที่เราจะนำไปเก็บข้อมูล คนที่มีอายุมากที่สุดในชุมชนนั้นมีใครบ้าง มีจุดไหนบ้างกระจายให้ทั่วแล้วจึงเก็บ นี่คือวิธีการของผม เราก็จะมองไปตรงส่วนนั้น แล้วเราก็จะจัดเก็บช่วงอายุว่า เราจะเก็บช่วงอายุเท่านี้สักกี่คน อายุกลางคนเท่าไร วัยเด็กนี่เราก็นะครับ เราจะเก็บมาตามนั้น โดยการที่ในช่วงแรก ช่วงที่มีอายุ ของผมจะลงไปเก็บในลักษณะที่ เราจะไปรับมาจากบ้าน แล้วมาเปิดเวทีคุยกันที่วัด ที่ศาลาวัดนะครับ ซึ่งที่เราคิดกันนี้ เพราะว่าเราคิดว่าการที่เขาแต่ละท่านมาคุยกัน แต่ถ้าไปคุยคนเดียวอาจจะไปหลงลืม หรือได้ข้อมูลที่ว่าออกมาว่าเป็นอย่างนี้ เออ เขาก็เชื่อ ไม่รู้ว่าเป็นจริงหรือเปล่า แต่ว่าเอามาหลายๆ คนมานั่งถามหรือตอบอะไรกันอย่างนั้นะครับ เขาจะได้โต้ตอบกันเองว่า อย่างนี้ใช่เนาะ อย่างนี้ไม่ใช่เนาะ เป็นข้อมูลที่เขาจะได้เถียงกันเอง แล้วเราจะสรุปว่าตรงนั้นใช่แล้วละ หลายๆ คนสรุปเป็นแนวทางเดียวกัน อันนี้เป็นวิธีการของผมที่ทำมาในส่วนที่ได้มาแล้วนี่เราก็จะนำมาเรียบเรียง หลายขั้นตอนมาก แล้วกระดาษเราจะทิ้งเป็นส่วนมาก

คือทำแล้วไม่ถูกใจ ทั้งแล้ว ทั้งเล่า เราจะเอามาผลัดกันอ่าน ผลัดกันวิเคราะห์อะไร เสร็จแล้วเราก็จะมีที่ปรึกษาโดยอาจารย์ศรีศักร จะลงไปดูแลพวกเราบ่อย แล้วก็ที่มีประสานงานก็จะถามกันอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นที่พอใจตลอดเวลา นะครับ เพราะไม่รู้สึกที่ อันนี้เป็นวิธีการ สำหรับส่วนที่เหลือที่ยังไม่สมบูรณ์ เราก็ลงไปเก็บเป็นระยะๆ แต่ของทางผมนี้มีข้อจำกัดอยู่ชนิดหนึ่งว่า การทำงานวิจัยถ้าทำไม่ต่อเนื่อง เหมือนมาเริ่มต้นใหม่ คือการเก็บข้อมูลมาแล้ว เราก็มีภารกิจอื่นๆ ที่ต้องทำ เข้ามาแทนที่ บางครั้งก็ต้องทิ้งไปบ้าง ฉะนั้น พอเราเริ่มทำใหม่อีกครั้งหนึ่งก็เหมือนกับมานั่งเริ่มอ่านใหม่ งานวิจัยชิ้นนี้ถ้าเราทำต่อเนื่องจริงๆ แล้ว ผมว่าหกเดือนพวกผมก็ทำกันเรียบร้อย นั่นคือส่วนอ้างอิงตรงส่วนนั้น เรามีหลักฐานจริงๆ ที่เราไปสัมภาษณ์มาจริงๆ เราคิดไม่ออกแน่นอนในการที่จะมานั่งนึก อันนี้ อันนั้น อันโน้น แล้วมาเขียนคงไม่ได้แน่นอนเราได้มาจากจริงๆ ในพื้นที่นะครับ ขอยืนยัน แล้วก็ขอขอบคุณท่านอาจารย์อีกครั้งหนึ่งนะครับที่ให้มีโอกาสเราได้ไปทำงานวิจัยนั้น ทำให้เราได้ข้อมูลชุมชนและก็ได้ช่วยเหลือเรามาตลอดนะครับ ขอขอบคุณ

ศรีศักร วัลลิโภดม

ครับ อันนี้ทำทุกอย่างมีหลักฐานนะครับ แต่เผอิญไม่มี footnote เพราะมาจากคำบอกเล่า งานหลายอย่างไม่มี footnote หาไม่ได้หรอก อย่างงานอย่างผมนี้สำรวจค้นคว้าทางโบราณคดีนี้ จะหา footnote อย่างไร ไม่มี มีแต่ my feet อย่างเดียว คือปัญหาจะเกิดขึ้นอย่างนี้นะครับ เพราะฉะนั้นผมก็คิดว่าก็ได้เวลาแล้วนะครับ เดียวๆ นะครับ ท่านอาจารย์อคินขอเพิ่มเติม

ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์

ผมชนิดหนึ่งว่าเพียต (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ) ยังอยู่หรือไม่รู้ จะบอกหน่อยว่าผมพูดผิดหรือเปล่าไม่รู้อาจารย์แก้ด้วย ผมว่าเพียตเขาพูดอยู่อย่างหนึ่งเขาว่า เขาคิดว่าหนอนนี้ไม่ใช่หนอนทั้งหมด ข้อมูลมาจากตรงไหน ผมคิดว่า แล้วความหมายต่อไป ผู้ที่ไม่ใช่หนอนคือปัญญาชน ผมคิดว่าอันนั้นไม่ใช่ความหมายของพวกเรา ความหมายของท่านอาจารย์ศรีศักร เพราะว่าเวลาท่านพูดถึงหนอนท่านหมายถึง คือพวกเราไม่ได้คิดแบ่งแยกหรือว่าปัญญาชนคนที่จบมหาวิทยาลัยหรือไม่ได้จบมหาวิทยาลัยอะไร ผมว่าเราไม่ได้คิดแบ่งแยกอย่างนั้น ผมคิดว่าหนอนคือคนที่อยู่ในท้องถิ่นเอง ไม่ว่าจะเป็นคนที่จบมาแค่ไหนอะไรก็ตาม ความจริงผมก็ไม่ได้ให้คุณค่ากับคนที่จบปริญญามาเท่าไรหรอก ถึงแม้ว่าจบปริญญาเอกเหมือนอย่างผมจบๆ ผมก็ไม่มีคุณค่าเท่าไร ผมก็ไม่ว่าหรอก บางอย่างชาวบ้านรู้มากกว่าผมเยอะ ผมไม่คิดว่าการเปรียบเทียบนั้น จะเป็นการเปรียบเทียบที่ใช้ได้ แล้วเราไม่ได้คิดว่าเราแบ่งแยกเลือกคน เราไม่ได้เลือกว่าปัญญาชนหรือไม่ใช่ปัญญาชนครับ ขอขอบคุณครับผม

ศรีศักร วัลลิโภดม

ผมคิดว่าห้าโมงครึ่งแล้วครับ เลยเวลาแล้ว ถ้าขึ้นไปก็เป็นหกโมง และทุกคนก็หิวข้าว ก็ขอยุติการสัมมนาครั้งนี้ครับ ขอขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติครับ พระคุณเจ้าที่ได้มาร่วมสัมมนานี้ครับ รวมทั้งนั่งทนทุกฝ่ายครับ ขอขอบคุณ สกว. นะครับที่ได้อำนวยความสะดวกในเรื่องค่าใช้จ่ายครับ แล้วก็ขอขอบคุณศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรที่ให้น้องประชุมนี้ครับ ขอขอบคุณครับ สวัสดีครับ